

SBÍRKA PRAMENŮ
ČESKÉHO HNUTÍ NÁBOŽENSKÉHO
VE XIV. A XV. STOLETÍ.

ČÍSLO CELÉ SBÍRKY II.

SPISY M. JANA HUSI.

ČÍSLO 2.

DE CORPORE CHRISTI.

V PRAZE 1903.

SPISY
M. JANA HUSI.

Č. 2.

DE CORPORE CHRISTI.

VYDAL

VÁCLAV FLAJŠHANS.

S PODPOROU FONDU ZŘÍZENÉHO PŘI ČESKÉ AKADEMII K VYDÁVÁNÍ
PRAMENŮ ČESKÉHO HNUTÍ NÁBOŽENSKÉHO VE XIV. A XV. STOLETÍ.

V PRAZE 1903.

NÁKLADEM JAROSLAVA BURSÍKA.

Tiskem Alberta Malíře na Král. Vinohradech.

O TĚLE KRISTOVĚ.

O těle Kristově.

Krátce před tím, než došly první žaloby na Husa (r. 1408), rozmnožily se opět stesky a stížnosti na šíření viklefství. Viklefství intelligence podávalo si s valdenstvím vrstev nižších takřka ruku; a r. 1408 stolice arcibiskupská začala vystupovati mnohem přísněji proti bludům, jež počaly se znovu rozmáhati.

Dne 14. května 1408 ve slavném shromáždění kněžstva před arcibiskupem, kapitolou, generálním vikářem, fakultou theologickou a množstvím posluchačů — mezi nimi byl i Hus — donucen veřejně první viklefství k odvolání. Byl to mladý mistr Matěj z Knína a musil výslovně odvolati Viklefovo učení o svátosti oltářní, t. zv. remanenci (v. úvod k žalobám I., str. 29.).

Dne 20. května téhož roku valné shromáždění národa českého na universitě pražské (přítomno bylo přes tisíc studentů a přes dvě stě graduovaných, mistrů a bakalářů, mezi nimi arcibiskup Hus) zakázalo učití artikulům Viklefovým „ve smyslech jich kacířských nebo bludných a pohoršlivých“ a zakázalo zároveň studentům čísti hlavní toho obsahu traktaty Viklefovy (‘Dialog’, ‘Trialog’ a ‘O svátosti oltářní’).

Dne 16. června 1408 pak na synodě arcibiskupem všemu kněžstvu důrazně opakována usnesení synody z r. 1406, že ve svátosti oltářní po posvěcení nezůstává již podstata chleba, nýbrž toliko tělo Kristovo, zakázáno dále potupné kázání a zpívání proti kněžstvu a nařízeno konečně odevzdání všech knih Viklefových arcibiskupovi. A hned v následujících dnech dodán příkazům a zákazům synody náležitý důraz novým přísným zakročením proti některým viklefstům a valdenským.

V této době pohnuté, kdy přísně vystupováno se strany arcibiskupovy proti každému názvu ‘chléb’ o svátosti oltářní po jejím posvěcení a kdy naopak od viklefstů tím tvrdošíjněji zastáváno mínění, že vskutku zůstává ve svátosti i po posvěcení podstata chleba, měl Hus z úřadu svého kázati dne 14. června v Betlémě na svátek Božího Těla. Evangelium toho dne počíná slovy ‘Tělo mé právě jest pokrm a krev má právě jest nápoj’. Hus musil přiznati barvu.

A kázání toto vskutku také barvu přiznává. Hus staví se příkře proti materialistickému názoru, jako by skutečně tělo Kristovo měnilo se v hrubý chléb, mohlo býti kousáno a žvýkáno, jinými slovy jako by i po posvěcení zůstávala podstata chleba. Leč Hus staví se také proti arcibiskupu: vytýká, že mylně se zakazuje nazývati svátost chlebem, ježto apoštolé, svatí, církve i Kristus sám toho názvu užívají. Že se arcibiskup

míní slovem „chléb“ pak chléb hmotný, nýbrž duchovní, „nadpodstatný“. Zákaz jest i proto nesprávný, poněvadž pouhým zrakem nemůžeme vůbec právě podstaty Svátosti — to jest těla Kristova — viděti, nýbrž jenom její „případky“, to jest nahodilou její formu, případnou podobu. A tímto „případkem“ („accidens“), tou nahodilou formou jest u svátosti oltářní právě chléb. A proto můžeme i o chlebě říci (posvěceném), že vidíme (v něm) tělo Kristovo.

Věc tuto Hus obšírněji dokazoval lidu v kázání; poněvadž však česky toho dobře říci neuměl — teprve Táboři a Bratři vytvořili o těchto věcech nová slova a novou řeč — sepsal své mínění ve zvláštním trakťátku latinsky a rozšířil mezi svými přátely. Traktát ten, zde následující, podává tedy celkem obsah českého Husova kázání 14. června 1408, ale formuluje výklady přesněji a stručněji a podává příslušné doklady Písma i svatých otců.

I.

Thema.

Těm, kdo odporují slovům evangelia a neznají neklamně pravdy o svátosti těla Páně a nedosti pevní jsou, zbývá předem odporovati a katolickou pravdu k užítku církve veřejně hlásati. Jsou totiž tací, kteří chtějí popírati, že Kristus jest chléb, a tvrdí, že tělo Kristovo lze lámati, zuby drtiti, kousati, v částky rozdělovati, tělesně žvýkati, očima tělesnými na ně patřiti a rukama je hmatati ve velebné svátosti.

Kristus jest chléb.

Na vyvrácení první pochybnosti tedy dlužno neoblomně učiti, kázati a držeti, že Kristus jest chléb. To jest patrné: Neboť sám Kristus, který nemůže lháti, učil, kázal a chtěl, aby učedníci jeho drželi, že on jest chléb, a že tělo jeho jest chléb; proto tedy jest tomu učiti, to kázati a držeti. Důsledek platí, protože to přikázal věrným na svou památku. (Lukáš, kap. 22.) Ale návěst jest patrna. Neboť dle 6. kapitoly evangelia sv. Jana u přítomnosti učedníků a zástupců židovských řekl a kázal a následovně i chtěl, aby se drželo, že on jest chléb, řka: „Otec můj vám dává ten chléb s nebe pravý. Nebo chléb boží ten jest, kterýž sestupuje s nebe a dává život světu.“ A když mu řekli Židé: „Pane dávejž nám chléb ten vždycky!“ vykládaje jim to pravil: „Jáť jsem ten chléb života.“ Avšak hrubí Židé, (kterým se nyní někteří podobají v hrubosti), nechápajíce slov Páně, reptali. Proto následuje tamtéž: „I reptali Židé na něho, že řekl: Já jsem chléb ten, kterýž jsem s nebe sestoupil!“ Spasitel pak, chtěje reptání to utlumiti, řekl: „Nerepcete vespolek“ a něco málo ještě pověděv na dotvrzení svých slov, přísahá, takto pravě: „Amen, amen pravím vám: Kdož věří ve mne, máť život věčný.“ A chtěje dokázati, proč ten, kdo v něho věří, má život věčný, praví jako příčinu: „Jáť jsem ten

chléb života; kdož by koli jej jedl, neumřel. Jáť jsem ten chléb živý, kterýž jsem s nebe sstoupil; bude-li kdo jísti ten chléb, živ bude na věky; a chléb, kterýž já dám, tělo mé jest, kteréž já dám za život světa.“

Hle, jak jasně Pán Ježíš tvrdí o sobě, že jest chléb života; kdo-koli by pak popřel toto tvrzení, není hoden tohoto nejsvětějšího chleba. I táží se, proč Kristus nazývá se jedenáctkrát v téže kapitole chlebem, ne-li proto, aby tím hlouběji vrylo se to v srdce věrných? A v 11. kap. Lukášově nejzbožnější učitel uče své věrně se modliti, aby kolikrát se modlí, tolikrát za onen živý chléb prosili, pravil: „Takto budete se modliti: Chléb náš vezdejší dejž nám dnes.“ Slova tato, pojímaje je v témž smyslu o chlebě, který jest Kristus, vykládá Matouš v kap. šesté jako ‚chléb nadpodstatný‘ pravě takto: „Chléb náš nadpodstatný“, t. j. dle ‚Glossy‘ takový, který jest nade vši podstatu, totiž jinou, „dejž nám dnes“.

Také Pavel, který praví, že vědomost svou přijal bezprostředně od Pána, dí v 1. listě ke Korintským, kap. 11.: „Kolikrát byste koli jedli chléb tento . . . smrt Páně zvěstujte, dokudž nepřijde.“ A opět praví: „A protož, kdokoli by jedl chléb Páně nehodně, vinen bude tělem Páně“ atd. A opět: „Zkusíš tedy sám sebe člověk a tak z toho chleba jez.“ Hle, třikrát jmenuje tento chléb.

Na tomto se zakládajíc praví všeobecná církev Kristova v kanonu mešním: „Obětujeme svatý chléb života věčného a kalich spásy věčné.“ A opět tamtéž: „Chléb nebeský přijmu a jméno Páně vzývati budu.“ A při kompletoři na sv. Jana před branou latinskou praví církev: „Občerstvení jsouce, Pane, chlebem nebeským.“ A v písni na den ‚Božího Těla‘ pje církev:

*„Aj, chléb svatý nebešťanův
jest pokrmem pozemšťanův,
synům v podíl pravý dán.
Pastýři náš, pravý chlebe,
za pokrm rač dát nám sebe!“*

Zakládá se pak církev na slovech hlavy své, Krista, jakož i svatí učitelé církevní: Augustin, Jeroným, Ambrož, Řehoř a ostatní učitelé a svatí, jež vypočítavati jednotlivě bylo by příliš obšírné. Ale k věci postačí význačné výroky některých. Píše totiž Augustin v listě k Ireneovi, jak stojí v ‚de Consc.‘, v 2. distinkci, takto pravě: „Kristus jest chléb, z něhož kdo jí, živ bude na věky. Neboť sám praví: ‚A chléb, kterýž já dám, tělo mé jest, kteréž já dám za život světa.‘ Tamtéž praví také, jak stojí v ‚de Consc.‘ v distinkci 2., kap. ‚Kdo jí‘: „Chléb jest tělo Kristovo, kalich krev.“ Rovněž v knize sentencí Prosperových, jak stojí v ‚de Consc.‘, distinkci 2., kapitole ‚To jest co pravíme‘, dí: „Jako chléb nebeský, který v pravdě jest tělo Kristovo, svým způsobem nazývá se tělo Kristovo“ atd. Ambrož, jak stojí v ‚de Consc.‘, v distinkci 2., kap. ‚Vše, cokoliv chtěl‘, praví: „Chlebem zajisté tajemným, který služebně přijímáme, rozumím zvláště onen chléb, jenž rukou Ducha svatého byl vytvořen v životě panný a ohněm mučení upečen byl na oltáři kříže. Neboť chléb

andělský stal se pokrmem lidským. Proto praví sám: „Jáť jsem ten chléb živý, kterýž jsem s nebe sestoupil.“ Řehoř v kázání velikončním, jak stojí v ‚de Consc.‘, distinkci 2., kap. ‚Co jest krev‘, praví: „Tak veliká jest jednota církve v Kristu, že jeden jest všude chléb těla Kristova, jeden kalich krve jeho.“ Svatý Cyprian praví: „Kristus jest chléb života. Každodenně pak prosíme, aby chléb tento byl nám dán říkající: Chléb náš vezdejší dejž nám dnes.“ Hle, jak jasně ti nejučenější svatí, zakládající se na evangeliu, kázali, psali a drželi, že Kristus jest chléb; a není nutno uváděti jiné k thematu, neboť věrnému křesťanu stačí jediná autorita Ježíše Krista.

Ale proti již uvedenému se namítá: „*Je-li Kristus chléb, pak jest Kristus chléb hmotný, z mouky zhotovený, ne předpodstatněný. Výsledek jest nesprávný; ale důsledek zdá se býti správným, a proto jest návěst nesprávná.*“

Ale který nedouk nezavrhl by tak nejspný a bláznivý důsledek; neboť jím klamáni jsou bloudící, kteří ani nevědí, co jest důsledek, ani nerozeznávají mezi chlebem-Kristem a chlebem upečeným od duchovního, protože více touží občerstviti tělesně žaludek, než duši chlebem živým věčně nasytiti. Neboť kdyby více toužili po chlebě živém, než po chlebě z mouky upečeném, pak ne hmotný chléb z mouky, ale chléb nadpodstatný, Pána Krista výborněji by vzývali řkouce: „Chléb náš nadpodstatný dejž nám dnes.“

Ale po druhé činí se námitka slovy Ambrožovými v knize ‚O svátostech‘, kteráž slova stojí v ‚de Consc.‘ v distinkci 2., kap. ‚V kalichu‘ na konci: „*Řekl jsem vám, že před slovy Kristovými to, co se obětuje, chléb se nazývá; jakmile pronesena byla slova Kristova, nezove se to chléb, ale tělo: Hle, zde se praví, že po pronesení slov ne nazývá se chlebem.*“

Ale na odpor jsou svrchu uvedená slova Kristova evangelia, církve a svatých učitelů, ba i slova samotného Ambrože, jestliže se zde v předeslaném úplně popírá chléb. Neboť neodporuje sv. Ambrož Kristu ani sobě, ale chce říci, že chléb není takový po pronesení svátostných slov, ale výbornější, ježto před tím byl toliko hmotný z mouky, ale teď je již nadpodstatný. Proto svatý Ambrož pravě: „ne chléb, ale tělo se nazývá“, dodává namítaje: „Proč tedy v modlitbě Páně praví: ‚Chléb náš vezdejší dejž nám dnes‘? Zajisté řekl chléb, ale ‚epíson‘, t. j. ‚nadpodstatný‘.“ Hle, jak zřetelně vykládá o sobě, že nepopírá, že po posvěcení jest chléb nadpodstatný.

Mimo to namítá se po třetí: „*Krista nebo tělo Kristovo zváti chlebem jest lidu klásti osidlo bludu a otravovati duše nejen prostých, ale i těch, kdo zdají se řídit jině. Neboť již snad někteří říkají, že toto rčení: chléb, jest otravné, jako ono jméno ‚hypostaseon‘, kterým biskup Ariánů chtěl méně zkušéné svěsti k neslušnosti, aby totiž vyznávali buď toliko jednu osobu, nebo troji jsoucnost v božství! Jakož ukázal mistr v I. knize sentenci, distinkci 26.*“

Ale v pravdě kdyby onen výrok pomluvy postoupil dále, bez pochyby Krista by vinil z kacířství, jako by on, řka, že on, nebo tělo

jeho jest chléb, kladl lidu osidlo bludu a otravoval by tímto výrazem „chléb“ duše lidí prostých, ba i vyšších. Ale chraň Bůh tohoto rouhání. Neboť on pokorně poskytl sebe ne jako chléb otravný, ale jako chléb, který v sobě chová veškerou líbeznot a veškerou vůni příjemnosti, který poskytuje život věčný, aby odvrátil nechuť, ošklivost a smrt od hodně požívajících, a tyto požívající v sobě jaksi duchovně přeměnil.

Z řečeného již vysvítá horlitelům pro evangelium, že neohrožené mají tvrditi, kázati a držeti, že Kristus jest chléb živící církev, kteráto církev, pravím, jest jedno tajemné tělo, které jest účastno jednoho chleba a jednoho kalicha, dle svědectví Apoštola v 1. listě ke Korintským, kap. 10., kde dí: „Kalich dobrořečení, totiž kterému dobrořečíme, zdalíž není společnost krve Kristovy? A chléb, kterýž lámeme, zdalíž není společnost těla Kristova? Poněvadž jeden chléb jest, jedno tělo mnozí jsme; nebo všichni jednoho těla účastni jsme.“ A tolik o prvním.

II.

Jest lámáno.

Máme-li dokázáno, že Kristus jest chléb, jest nám obrátiti zřetel k tomu, zdali sám Kristus nebo tělo jeho se láme, dělí, kouše, zuby drobí a tělesně žvýká. I zdá se, že tomu tak, z vyznání Berengariova, který vyznal před papežem Mikulášem a 113 biskupy, že chléb a víno, které se kladou na oltáři, jsou po posvěcení nejenom svátostí, ale i smyslově patrným pravým tělem Kristovým a krví jeho; že jsou nejenom svátostí, ale že v pravdě rukama kněží jsou dotýkány, lámány a zuby věrných drobeny, jak stojí v „de Consc.“, v distinkci 2., kap. „Já Berengarius“. Hle, jest patrné, že přísluší tělu Kristovu a krvi jeho býti rukama dotýkánu, lámánu a zuby drobenou.

Ale to vyvrací Glossa tamtéž, pravíc: „Nerozuměl-li bys správně slovům Berengariovým, upadl bys ve větší kacířství, než on měl, a všechno bys obracel k těmto způsobám. Neboť z těla Kristova nečiníme části.“ Tolik Glossa. Hle, veliké bylo kacířství Berengariovo, pro něž byl ve zlou pověst uveden, protože totiž držel, že chléb, který se klade na oltáři, před posvěcením jest chléb neposvěcený, ale po posvěcení jest jen chléb posvěcený a ne pravé tělo Kristovo. Podobně že víno po posvěcení jest pouze posvěcené víno, ne však krev Kristova. Ještě větším však kacířstvím nazývá Glossa, držeti, že tělo Kristovo se láme, rukama jest dotýkáno, nebo zuby drobeno: Proto praví, že vše to má se vztahovati k způsobám, aby se tak řeklo, že chléb a víno jsou nejenom svátostí, ale v pravdě ten chléb, t. j., že způsob chleba jest dotýkána, lámána a zuby věrných drobená.

A k tomu přistupuje mistr ve 4. knize sentencí, distinkci 2. pravě: „Ale ježto tělo Kristovo jest neporušitelné, může se zajisté říci, že ono lámání a ono dělení děje se ne na podstatě těla, ale na pouhé svátostné podobě chleba; neboť děje se tam skutečné lámání a dělení, kteréž děje se ne na podstatě, t. těla Kristova, ale na svátosti, t. j. na způsobě.“ Tolik mistr.

K tomutěz jest Augustin v listě k Ireneovi, jak stojí to v ‚de Consc.‘, distinkci 2., kap. ‚Kdo jí‘, a uvádí ho mistr ve čtvrté knize, distinkci 2.: „Když,“ vece, „jí se Kristus, život se jí. Leč kdy by se odvážil tělesně jísti Pána svého? A přece Pravda, vybízejíc nás k jedení, praví: „... kdož ji mne, i on živ bude skrze mne;“ nedává se však tělesně zabíjeti, aby byl jeden, ale aby mrtvé oživil. Když jest jeden obcerstvuje, neškodí, žije, byv sněden, ježto vstává z mrtvých, byv zabit; a nečiníme z něho částek, když jej jíme, ač zajisté ve svátosti se tak děje; znajíť věřící, jak mají jísti tělo Kristovo: jeden-každý přijímá svoji zvláštní částku. Proto i onou milostí, (t. j. velebnou svátostí) nazývají se částky (totiž částky rozlomené hostie nebo způsoby). V částkách se jí a zůstává celý, neporušen, v částkách se jí ve svátosti a zůstává celý neporušen na nebi, zůstává celý neporušen v srdci tvém.“*)

Proto tyhle věci nazývají se svátostmi, že v nich jiného něco vidíme, něco jiného pak jimi rozumíme. Vidíme chléb a kalich, což i oči nám oznamují; avšak, co žádá víra, již máme býti poučeni, — chléb jest tělo Kristovo, kalich krev.

Jeroným v kterémisi kázání, jak stojí v ‚de Consc.‘, distinkci 2., praví: „Jednotlivci však přijímají Krista Pána, an v jednotlivých částkách celý jest; aniž jednotlivci jest umenšován, ale skytá se neporušen v jednotlivých částkách.“

Dále Augustin v knize sentencí Prosperových, jak stojí v ‚de Consc.‘, distinkci 2., kap. ‚Když se láme‘, praví: „Když se láme hostie, když krev teče v ústa věrných, což jiného se tím značí, než oběť těla Páně a výtok krve jeho z boku?“ K tomu praví Glossa: „Toto všecko vztahuj k vnějším způsobům.“

Dále Augustin, jak stojí v ‚de Consc.‘, distinkci 2., kap. ‚Zda obrazně nebo v pravdě Krista zuby kousati není dovoleno.‘ Rovněž v církevní písni:

*„Nerozlámán, nerozpojen (t. Kristus)
v celosti se požívá.*

A:

*Když se svátost rozlamuje,
čehož celost obsahuje
to i každá částka má (t. tělo neb Krista).
Bytost (t. j. tělo Kristovo) vždycky celou máme,
jenom znamení (t. j. svátost) se láme,
podstata změn nemívá.“*

Tento výrok pak zakládá se na 12. kap. Exodu: „A kostí v něm nezlámáte.“ Ježto totiž beránek velikonoční byl obrazem Krista i v za-

*) Znamenej, že tam částky se nazývají onou milostí. Sestav takto: Částky rozlomené hostie nebo způsoby nazývají se milostí, t. j. eucharistií neb svátostí tak, že kterákoliv částka svátosti jest svátost, a že v částkách ji se Kristus duchovně a zůstává celý božsky i tělesně na nebi a celý zůstává i v srdci tvém jako Bůh i člověk, dokud jest v tobě svátost. Jestliže však nepřijímáš svátosti a jsi prost hříchu smrtelného, pak, jakkoli nezůstává v tobě svátostně a tělesně, přece přebývá v tobě celý božsky skrze milost.

bíjení i v jedení beránka a nesměl býti lámán neb droben nebo zlomeny kosti jeho, jest jasno, že znamenal, že kosti Kristovy nesmí býti lámány ani zlomeny. A proto Jan Evangelista v kap. 19. význačně uvádí ono písmo řka: „Ale k Ježíšovi přišedše, jakž uzkřeli jej již mrtvého, nelámali hnátů jeho... Stalo se pak to, aby se naplnilo to písmo: Kost jeho nebude zlámána.“

Proto ti, kdo tohohle neuvažují, upadají v první kacírství o jedení těla Ježíše Krista, jestliže by chtěli tvrditi, že tělo Páně jedí kousáním; o tomto kacírství praví Augustin ve výkladu 4. žalmu, jak stojí to v ‚de Consc.‘, distinkci 2.: „První zajisté,“ vece, „kacírství u učedníků Kristových vzniklo jakoby z tvrdosti řeči jeho. Neboť když řekl: ‚Kdož jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný, oni nerozumějice tomu řekli: Tvrdáť jest řeč tato; kdo jí může slyšeti?‘“ A dodává: „Ale jak oni rozuměli? Zajisté rozuměli tím maso, jak se prodává zabité nebo na jatkách rozsekává.“

Hle, jak jasně vykládá tento svatý kacírství těch, kdo chtějí tělo Pána Ježíše Krista zuby kousati, nebo jinak rozsekávati po způsobu řezníků. Jeho následuje praví papež Innocenc III.: „Já věřím srdcem, vyznávám ústy, že samého Pána Ježíše Krista jím v této svátosti, opíraje se o autoritu, s kterou praví: ‚Kdož jí mne, i on živ bude skrze mne.‘ Neboť když Pána jíme, nedělí se na částky, a nerozsekává se ve svátosti jako maso, které se prodává na jatkách, ale přijímáme ho nepoškozena a jíme ho neporušena.“ I jest patrné z uvedených slov, že tělo Kristovo ani se nedělí, ani nedrobí, ani nekouše, ani nezvýká zuby: A vskutku byli by křesťané lámající, drobíce a kousající bezútrpné tělo Páně ukrutnějšími Židů a vojinů Pilátových, kteří ani nezlámali hnátů mrtvého těla jeho. A následovně byli by horší pro vlastní ukrutnost. Proto Vykladatel, maje za to, že křesťané takto žerou tělo Páně, řekl o nich: „Nejhorsí lid, který požívá svého Boha.“

K vyvrácení tedy tohoto pohanského rouhání a k potvrzení katolické pravdy říkají věrní křesťané, že jedí tělo Páně, ba Pána samého neviditelně, nepožírajíce ho v částkách, jako žerou šelmy syrové maso. Proto praví Augustin v listě k Ireneovi, jak stojí v ‚de Consc.‘, distinkci 2.: „Toto tělo, které vidíte, nebudete jísti, (totiž viditelně), aniž píti tuto krev, kterou prolejí oni, kdo mne ukřižují; jeho zajisté a ne jeho, jeho neviditelně, ne viditelně.“ Proto dodává: „Je-li nutno slaviti je viditelně, jest přece nutno neviditelně je chápati. Tolik Augustin.“

III.

Jest viděno.

K jeho slovům zbývá po třetí promluvení o tom, zda tělo Kristovo a podobně i krev Kristova jest viděna od věrných ve svátosti zrakem tělesným. A dokazuje se, že tak tomu jest. Neboť obecná mluva latinská, česká a německá praví: „Vidi corpus Christi. Ibo, videbo

corpus Christi.“ *) — „Viděl jsem boží tělo.“ — „Ich hab' gesehen Gottes Leichnam.“ Ale tato mluva trojího jazyka není bludná. Proto má být držena od všech věrných. A ježto lid v takové mluvě užívá slova ‚vidím‘ o vidění smyslovém, kterým pojímá zrakem tělesným tělo Kristovo nebo krev jeho, proto tělo Kristovo a podobně i krev Kristova pojímány jsou tělesným zrakem, když od věřících ve svátosti jsou ctěny.

Ale na odpor tomu jest hořejší výrok Augustinův, kde se praví: „Je-li nutno, aby ono oslavováno bylo viditelně, jest také nutno, aby se neviditelně vyrozumívalo,“ totiž: viditelně co do svátosti, ale neviditelně co do krve a těla Pána Ježíše Krista.

K této pochybnosti znamenej, že dvojí jest vidění, totiž smyslové a duchovní. První náleží zraku tělesnému, druhé zraku myslí. První pak děje se dvojakou, totiž samo sebou a případkem. Samo sebou, když vidíme zrakem tělesným případek, jenž jest sám sebou čitelný, jako ku př. barva. Případkem pak, když vidíme zrakem tělesným podstatu, která se stává čitelnou případkem. Proto podstata sama sebou jest neviditelná, ale případkem viditelná. Neboť vidíme-li případek utvářející onu podstatu, tehdy vidíme onu podstatu prostřednictvím tohoto případku. Duchovní vidění rovněž jest dvojí, totiž v přítomnosti a v budoucnosti. V přítomnosti vírou, v budoucnosti patřením. O prvním rozumí se tato slova sv. Jana v kap. 14.: „Kdož vidí mne, vidí Otce.“ O druhém pak slova Matoušova v kap. 5.: „Blahoslavení čistého srdce, neboť oni Boha viděti budou.“

K tomu to poznamenání jest předpokládati, že vlastně víra, kterou věrný lne pevně ke katolické pravdě, jest víra o věcech nezjevných a neviditelných. To jde z výkladu svatého Augustina ‚na Jana‘, v kázání 40. Ten praví: „Věříme, abychom poznali, nepoznáváme, abychom věřili. Neboť co jest víra, leč věřiti, čeho nevidíš?“ Jest tedy víra věřiti, čeho nevidíš a pravda, viděti, čemus uvěřil. Jde to i ze svatého Řehoře, jenž praví v ‚Rozmluvách‘: „Když dí Pavel: ‚Věra jest podstata věcí, v něž máme doufati, důvod neviditelných,‘ praví se tím, že tomu v pravdě se věří, co nemůže býti viděno. Neboť věřiti se již nemůže tomu, co může býti viděno. Tomáš něco jiného viděl a něčemu jinému uvěřil. Člověka viděl, a Pána vyznal říka: ‚Pán můj a Bůh můj.‘“ Těmi slovy chce svatý Řehoř říci, že Tomáš viděl zrakem tělesným člověčenství, ale vírou uvěřil v božství, kterého tehdy tělesným zrakem neviděl. Neboť u Jana v kap. 1. se praví: „Boha žádný nikdy neviděl.“ Neboť žádný člověk za tohoto smyslového, smrtelného života nespatriil zrakem tělesným jsoucnosti božské. dle slov 33. kap. Exodu: „Neuzří mne člověk, aby živ zůstal.“ Z toho jest patrné, že víra, o níž jest řeč v thematě, jest víra ve věci neviditelné.

Po druhé jest předpokládati, že tajemství svátosti oltářní jde nad smysl a nadání pouhého člověka, ježto od tohoto pouhého člověka zde na světě nemůže ani úplně býti pojato, ani pochopeno, jak praví

*) Viděl jsem tělo Kristovo. Půjdu, uvidím tělo Kristovo. Pozn. překl.

svorný výrok svatých. Proto nazývá se tajemstvím podivuhodným, jehož jest se báti. Odtud v ,de Consc.', distinkci 2., kap. ,Co jest krev', se praví: „Denně zajisté jíme a pijeme ho v pravdě, ale zůstává neporušen, živ a bez poskvrny.“ A proto jest to tajemství podivuhodné, jehož jest se báti, ježto něco jiného jest, co vidíme, a něco jiného, co chápeme. Jest tedy předpoklad správný.

Z těchto poznamenání a předpokladů jde následující závěr: „Žádný pouhý člověk nevidí zrakem tělesným Krista nebo jeho tělo, jak jest přítomno v hostii. Dokazuje se, že tělo Kristovo, jak přítomno jest v hostii, jest neviditelné. Jest tedy závěr správný. Návěst dokazuje se předně skrze Augustina, který v knize sentencí Prosperových praví, jak stojí v ,de Consc.', distinkci 2.: „My pak ve způsobě chleba a vína, kterou (totiž způsobu) vidíme, ctíme věci neviditelné, totiž tělo a krev.“ Hle, svatý ten praví: věci neviditelné. Tentýž praví také, jak stojí v ,de Consc.', distinkci 2., kap. ,Toto jest, co pravíme': „Tělo jeho jest, které v podobě chleba skryté přijímáme ve svátosti, a krev jeho, kterou pod způsobou a chutí vína pijeme.“ Týž i v listě k Ireneovi, jak stojí v ,de Consc.', distinkci 2., kap. ,Kdo jí', praví: „Proto nazývají se svátostmi, že v nich něco jiného vidíme, něco jiného pod nimi rozumíme. Co vidíme, má způsobu těla. Co rozumíme, má plod duchovní.“ Ambrož v knize ,O povinnostech', jak stojí v ,de Consc.', distinkci 2., praví: „Řekneš snad: Jak jest to pravé tělo, jak pravá krev, když nevidím podoby s tělem, nevidím pravost těla?“

Dále Eusebius, jak stojí v ,de Consc.', distinkci 2., kap. ,Ježto tělo přijaté', praví: „Jediná jest pravá a dokonalá hostie, jež má býti ceněna vírou, ne způsobou, aniž má býti odhadována vnějším pohledem, ale vnitřním hnutím.“ A na konec se dodává: „Jako tedy bez tělesného pocitu, odloživ dřívější bezcennost, náhle novou důstojností jsi se oděl a jako to, že Bůh poranění na tobě vyléčil, náklazu smyl a skvrny setřel, tomu ne očima tvýma, ale smysly tvými bylo uvěřeno. A když přistupuješ k důstojnému oltáři, abys se nasýtil pokrmy duchovními, k svatému tělu a krvi Pána svého vzhlížej, je cti, obdivuj, v mysli zachovej, rukou srdce je vezmi a zvláště přijmi ho celého douškem nitra svého.“

Hle, jak jasně praví, že k pravé a jediné hostii, totiž tělu Kristovu a podobně i jeho krvi vírou, ne vnějším smyslem vzhlížíme, ji ctíme, srdcem берeme a douškem nitra svého ji přijímáme.

Dále Jeroným, jak stojí v ,de Consc.', distinkci 2., praví: „Tělo Kristovo, které přijímáme s oltáře, jest obrazem, vidíme-li vně chléb a víno. Pravdou však jest, věříme-li, že tělo a krev Kristova v pravdě jest uvnitř.“ Dále zvláště v knize ,O obětování mší', v kap. ,Když Martě', praví Innocenc III.: „Proto nazývá se tajemstvím víry, že v něco jiného tam věříme, než co vidíme, a jiného něco vidíme, než več věříme. Vidíme způsobu chleba a vína a věříme v pravost těla a krve Kristovy, a v moc jednoty a lásky.“ Totéž jde i ze svatého Tomáše a zvláště z písně mešní, kde se pěje:

*„Čeho smysl nepojímá (t. čitelně)
toho právě víra přímá
pokorou svou dosáhá.*

*Spůsobami rozličnými
jsou jen, jako znameními
kryty velké tajnosti.“*

A protože smysl a nadání prostého člověka jest nedostatečné, jak praví druhý předpoklad, proto pěje církev:

*„Chléb tu v pravé tělo slovem
mění Slovo vtělené,
v krev i víno v divu novém;*

(a dodává se k předchozímu:)

*Ač jsou smysly zatměné,
srdce čisté víry slovem
v pravdě jest ujištěné.“*

Dále Egidius v Theorematech o těle Kristově praví v theorematě 15.: „Kristus, jak jest v hostii, nemůže býti viděn od nikoho jiného okem tělesným“; a veda trojako — totiž předně se stránky předmětu, t. těla Kristova, po druhé se stránky způsobu konání k tomuto vidění, a po třetí se stránky prostředku, kterým děje se vidění — důkaz, že nemůže tak býti, činí ku konci kapitoly závěr, že Kristus není viděn od nikoho jiného, aniž chápán nějakým smyslem, jak jest obsažen v hostii.

Týž také v theorematě 18. praví: „Křesťané zde na zemi nemohou Krista přítomného v hostii viděti nejen smyslem, ale ani rozumem.“ Hle, praví netoliko „nevidí“, ale „viděti nemohou“. Hle, jak velká jsou na snadě svědectví — pomíneme-li ostatní svědectví svatých — která dokazují, že těla Kristova a podobně ani krve Kristovy nevidíme v hostii tělesným zrakem.

Toto potvrzuje se předně ze známého: Neboť jestliže protivník vidí tělo Kristovo nebo krev Kristovu ve svátosti zrakem tělesným, tedy buď skrze ně samé, nebo skrze případek: není to správné; nemůže ho viděti ani skrze ně samé, ježto jest podstata, ani skrze případek, ježto žádný čitelný případek svátosti není v těle Kristově; neboť kdyby tam byl, utvořoval by je formálně a následovně případy by nebyly bez podmětu, ale na podmětu, protože by byly v těle Pána Ježíše Krista; ale pak by tělo Kristovo ve svátosti bylo bílé, okrouhlé a případkově utvořené veškerým případkem chleba dříve předpodstatněného. To však jest proti rozumu a výrokům svatých, protože rozměry hostie nejsou na Kristu jako na podmětu, aby byly původem svým vhodné k smyslovému poznání těla Páně.

A tímto jest vyloučeno tvrzení těch, kdo praví, že jako Sortes jest viděn skrze případek, ježto jest viděn skrze svou kolikost nebo

barvu, tak tělo Kristovo jest viděno nebo čito ve svátosti skrze případek; neboť není podobnosti mezi nimi, protože na Sortovi jsou ony případy, na těle Kristově však nejsou případy svátosti, jak dovozuje Egidius v theorematě 15.

Podruhé dotvrzuje se tento výrok prvním předpokladem, který praví, že víra ve vlastním smysle, kterou věrný lne věrně ke katolické pravdě, týká se věci nezjevných a neviditelných. Ale poněvadž věřiti, že ve svátosti oltářní jest pravé tělo a pravá krev Kristova, jest víra, kterou věrný lne věrně ke katolické pravdě, proto věřiti, že ve svátosti oltářní jest pravé tělo a pravá krev Kristova, jest víra ve věci nezjevné a neviditelné. Důsledek ten jde co do vlastnosti z figury „Darií“, protože hořejší návěst jest neurčitá v přirozené látce, rovna soudu obecnému, a dolejší návěst vyznává celá církev; proto jest celý důkaz správný. A z důsledku dovozuje se takto: Věřiti, že ve svátosti oltářní jest pravé tělo a pravá krev Kristova, jest víra ve věci nezjevné a neviditelné; jest tedy uvěřeno v pravé tělo Kristovo a pravou krev Kristovu jakožto ve věci nezjevné a neviditelné ve velebné svátosti. Důsledek platí, protože ve věci ony nejprve bylo uvěřeno, nebo jako věřitelné byly označeny svátostně ve svátosti oltářní, dle hlasu Pravdy, která dí vzavši chléb: „Totož jest tělo mé“, a podobně vzavši kalich: „To jest kalich krve mé, která za vás vylita bude“; ve slovech těch chtěl tělem svým a krví svou svátostně přisluhovati.

Po třetí dovozuje se onen výrok z druhého předpokladu, který praví, že tajemství svátosti oltářní jde nad smysl a nadání pouhého člověka. Neboť jestliže tělo Kristovo jsouc ještě smrtelné a trpné tolik se zastkvělo v proměnění jeho, že učedníci, nemohouce snést pohledu naň, padli na tvář svou pro nedostatečnost svých smyslů, (jak se praví u Matouše v kap. 17.): oč spíše nebude možno bez nehody pohlížeti tělesným zrakem pouhého člověka na tělo Kristovo ve svátosti oltářní, když již jest nesmrtelné a bezútrpné, nejvýše oslavené a nejvýše se stkvíci nad veškerá těla, jež se stkvějí.

Dále: jestliže Kristus ve velebné svátosti oltářní jest pravý člověk, žijící slavně, pak i protivník vidí ho zrakem tělesným, i sám Kristus jest podstata, viděná ne skrze sebe samu, ale skrze případek, totiž skrze sezení nebo stání, nebo jinou polohu těla. Ale nic z toho; anebo ať řekne protivník, z čeho vidí ho tělesně, v jaké jest poloze, a dokáže-li toto, vše, co v předešlém bylo dovozeno jemu na odpor, pokorně učiní mu místo.

Dále: je-li Kristus člověk v hostii viditelný zrakem tělesným, jak praví protivník, tedy jest viditelný buď prostě celý, nebo dle některé části. Platí-li první, platí i druhé, protože jest nemožno, aby něco tělesného bylo pro sebe samo viděno tělesně celé, nebylo-li by viděno také dle části. Jestliže tedy vidíme to dle části, tedy může to býti dle hlavy nebo dle nohy, nebo dle jiné možné části. Avšak z uvedeného nic nedokáže protivník, leč by byl oklamán spánkem, nebo obrazotvorností; proto nedokáže ani ono první. Následovně tedy

trvá tato pravda, že totiž Krista, nebo těla a krve Kristovy nevidí v hostii věrní zrakem tělesným.

Dále k důvodu, v němž se dovozuje, že obecná mluva latinská, česká a německá praví: „viděl jsem ve svátosti oltářní“ nebo „v hostii tělo Kristovo“, se praví, že onen výrok o vidění smyslovém máme brátí o svátosti, ale vidění duchovní rozumí se o těle a krvi Pána Ježíše Krista. Věrný křesťan tedy vidí zrakem tělesným hostii, ale zrakem myslí vidí, protože věří, tělo a krev Pána Ježíše Krista, jak bylo svrchu dokázáno výroky svatých, poněvadž něco jiného vidíme a něco jiného věříme a chápeme.

IV.

Jest dotýkáno.

Ale ještě po čtvrté zbývá říci: Zda tělo Kristovo hmatáme, neb se ho dotýkáme? I jest patrné z předeslaného, že žádným smyslem tělesným není pojímáno. Ale naproti tomu tělo Kristovo v hostii se zvedá, nosí, padá na zem, sestupuje v jícen, když je polykáme, a tedy jest nutno, abychom čili smysly jeho dotknutí. K tomu se odpovídá popřením důsledku. Neboť jako dle pohybu živého těla duše se snáší, zdvíhá, sestupuje a tak v podobných označeních pohybuje, a přece duše té nečijeme žádným smyslem tělesným, tak podobně jest v hostii božství nebo duše Kristova v těle Kristově; když pak toto se pohne následkem pohybu hostie, praví se, že se Bůh pohybuje a podobně i duše Kristova; a přece ani božství, ani duši Kristovu nečijeme tělesným smyslem. Jestliže totiž Tomáš, dotýká se Krista-člověka, nedotknul se božství jeho, ač přece člověčenství i božství jest osobně sloučeno v Kristu-člověku, což divu, že nedotýkáme se těla Páně, hmatáme-li svátost. Neboť kolikost dotknutelné svátosti neutvořuje těla Kristova, a tedy, jako tělo Kristovo není viditelné onou kolikostí, tak není ani dotknutelné, jak dovozuje Egidius v theorematě 15. V hostii tedy se nedotýkáme těla Kristova, ani je nehmatáme.

V.

O jedení.

Po páté již promluvíti jest o jedení těla Kristova a pití krve jeho. K tomu jest věděti, že ve svátosti oltářní jest předpokládati tři věci, totiž svátost ne věc, t. j. to, co pojímáme smysly; svátost a věc, t. j. tělo Páně; po třetí věc a ne svátost, t. j. jednotu údů církve. O tom zvláště praví Innocenc ve spise „O obětování mší“, kap. „Když Martě“: „Rozeznávati musíme přesně mezi třemi věcmi, jež jsou rozčastěny (t. j. rozděleny) v této svátosti, totiž: Viditelnou podobu, pravdu (těla a krve), a duchovní moc (jednoty a lásky). Podoba jest chléb a víno. Pravda — tělo a krev. Moc — jednotu a láska.“

První jest (toliko) svátost a ne věc, (to jest jednota lásky). Druhé jest svátost a věc, (to jest Kristus). Třetí jest věc a ne svátost, (to jest jednota lásky). Hle, tak jsou rozeznávány ty tři věci Innocencem.

Po druhé. Následovně znamenej, že jísti, t. j. jísti tělo a pít krev Kristovu, trojako můžeme uvažovati: Předně, že pravé tělo Kristovo a krev jeho se přijímá pod vlastní způsobou, jak tomu rozuměli ti, kdo odešli zpět. (Jan v kap. 6.) O těch pak svrchu bylo řečeno dle Augustina, že rozuměli tomu, že budou jísti jeho tělo tak, jako se prodává zabité nebo rozsekané na jatkách.

Po druhé, že nepřijímá se tělo to ani krev ta skutečně, ale toliko obrazně, jako ku př. Kristus nazývá se skalou.

Třetím způsobem, že v pravdě a skutečně nejí se a nepije pravé tělo a pravá krev Kristova pod způsobami vlastními, ale pod cizími.

První dvě úvahy církev zavrhuje, a drží třetí, která jest trojí. První — toliko duchovní. Druhá — toliko svátostná. Třetí — svátostná a duchovní. Neboť dle svatého Tomáše ve spise „O pravdě svatého bohosloví“, v 3. a 4. kap. knihy 6.: „Jedni přijímají toliko svátost, totiž ti, kdo na oko přistupují k stolu Páně; neboť jakkoli přijímají tělo Kristovo ve svátosti, přece nepřijímají je milostí.“ Proto praví Augustin v kázání na Jana: „Kdo nepřebývá v Kristu a v kom Kristus nepřebývá, ten beze vši pochyby nejí těla jeho a nepije krve jeho, byť i svátost tak velikého významu jedl a pil sobě k odsouzení.“ Druzí pak přijímají toliko věc, totiž ti, kdo lítostí a oddaností víry přijímají milost, dříve než přistupují k svátosti. Třetí konečně přijímají svátost i věc, totiž ti, kdo hodně přistupují k stolu Páně. První jedení jest svátostné, kterýmžto jedí zlí s Jidášem. Druhé jest toliko duchovní, kterým jedí bez přijímání svátosti všichni svatí ve vlasti své, blažení zde na světě a ti, kdož jsou v milosti. Neboť takto jísti jest přebývat v Kristu a mít v sobě Krista přebývajícího, jak praví Augustin v kázání na Jana. A v knize „O léku pokání“, jak stojí v „de Consc.“, distinkci 2., praví: „K čemu připravuješ žaludek a zuby? Věř a jedl jsi! Neboť věriti v něho jest chléb živý jísti, kdo věří v něho, jí ho.“

Týž praví v kázání na slova evangelia, jak stojí v „de Consc.“, distinkci 2.: „Což jest jísti Krista? Není to pouze přijímatí tělo jeho ve svátosti; neboť mnozí nehodně přijímají, o nichž dí Apoštol v 1. listě ke Korintským, kap. 11.: „Kdož jí a pije nehodně, odsouzení sobě jí a pije.“ Ale jak máme jísti Krista? Jak sám praví: „Kdo jí“ (totiž hodně) „mé tělo a pije mou krev, ve mně přebývá a já v něm“; přijímá-li však nehodně svátost, vyhledává si veliké trápení.“

Tentýž v knize 4. „o Trojici“, jak stojí v „de Consc.“, distinkci 2., kap. „Chléb“, praví: „Chléb s oltáře duchovně jísti jest nevinnost přinést k oltáři; odpustit svým vinníkům dříve, než byste přistoupili k stolu Páně hříchy, ať jsou všední, nebo smrtelné; a odpustíte-li, odpouštějí se vám, bezpečně přistupte chléb jest, ne jed.“ Hle, jak zřetelně nazývá tento svatý učitel jedení duchovní nevinností víry, nebo vírou s podobou lásky. Tohoto jedení nemají zlí křesťané, byť

i svátostně jedli. Proto praví týž svatý, jak stojí v „de Consc.“, distinkci 2., kap. „Kdo: „Kdo, vece, nesrovnává se s Kristem“ (Glossa praví „t. j., kdo jest zlý“) „ani nejí (totiž hodně) jeho těla, ani krve jeho nepije, i kdyby jedl svátost tak velkého významu, každodenně sobě k odsouzení.“ Tu pak praví Glossa: „To jest, nevtěluje se v tělo jeho, jež jest církev, jídlem, t. j. vírou.“

Z toho jest patrné, že jedení duchovní v člověku vždy má předcházeti jedení svátostné, jako potřebnější. Neboť duchovní spadá pod přikázání, dle slov u Jana v kap. 6.: „Nebudete-li jísti těla Syna člověka a píti krve jeho, nemáte života v sobě.“ Svátostné však není nutno ke spáse, neboť maličtí spasení jsou bez něho; ale přece nutno jest ke spáse, jak spadá pod přikázání církevní; aby totiž člověk, jenž má povinný věk, vyznává víru, užívá rozumu a může přistoupiti v povinný čas ke stolu Páně, jedl tělo Páně ve velebné svátosti; a ne marně nebo pro lakotu, či ničemnost pokryteckou, ale proto, aby drže památku utrpení Kristova od hříchu byl očištěn, ale proto, posílen, v tajemné tělo Kristovo silněji se vtělil, více byl ospravedlněn, k životu budoucímu se připravil, na rozumu byl osvícen, od zlého chráněn, měl život věčný a byl vzkřísen v den nejposlednější. Neboť praví Spasitel u Jana v kap. 6.: „Kdož jí mé tělo a pije mou krev, máť život věčný a já jej vzkřísím v den nejposlednější.“

VI.

Z á v ě r e k.

Hle, dva poslední důvody, pro něž mají věrní Kristovi stále zachovávat duchovní a svátostné jedení těla Páně. To pak uvažuje volá Innocenc říka: „Ó přeslavné a blažené oči pravé víry, které nyní vidí vtěleného Syna nejvyššího Otce, Boha pod způsobou posvěceného chleba, ač smysly tělesné odporují tak velké pravdě! Které pouhá víra povyšuje, za níž Kristus se odměňuje sebou samým; oběť chleba nebeského plod mnohý působí, když od svaté matky církve uctivě se obětuje — Bohu Otci k slávě a k počtě svatým, aby spravedlivým milost dala, odpuštění hříšníkům. Čistým jest ochranou, útěchou duším, které utrpením ohně vede k radosti života. Kristus, chléb andělský, jest blaho slabých, jest vykupitel zajatých; jest potěšení zarmoucených, povýšení pokorných, pokrm lačných, správná cesta zbloudilých,“ kteráž cesta račíž nás do vlasti řídití a se svatými v blaženosti věčné umístiti. —

Toto vše jsem sebral s veškerou šetrností se snahou poučiti sprostné, aby svorně se svatými věřili a nepřeli se zlomyslně a marně.

Předmluva.

České hnutí duchovní, jak se počalo ve XIV. věku za vlády Karlovy kázáními Waldhauserovými a Milíčovými, jak obrodilo a obnovilo české písemnictví díly Štítného a Husovými, jak hledělo se smířiti s církví jednáním Příbramovým a Rokycanovým, jak na konec dráhy dospělo spisy Chelčického a Bratrskými, jak konečně zavírá se traktaty a pracemi Jana Amosa Komenského — toto veliké a nejvýznamnější hnutí v dějinách našeho národa nenalezlo dosud plného vy-psání ani ocenění.

Bylo by nevděkem nevzpomínati nesmrtelných zásluh, jakých si o podrobné prozkoumání vnějších dějin tohoto hnutí, aspoň ve starší jeho době, získali oba velicí dějepisci čeští, Palacký a Tomek. Jejich neúmorné práci se podařilo, že zejména ve XIV. a XV. století vnější dějiny osob ve-

doucích jsou nám představeny tak dokonale a tak důkladně, že pokračovatelé jejich musí se spokojiti pouhými paběrky.

Leč ne tak má se věc s dějinami vnitřními, dějinami myšlenek a ideí. Tu nesmírnou bohatost a složitost myšlenek, jejich soustavné vybudování a zformulování v několik stručných artikulů vystihnouti podrobně, ukázati kořeny a půdu jednotlivých článků ponechali oba velicí zakladatelé nového českého dějepisu budoucím, Palacký s výslovným odůvodněním, že hádky náboženské ho odpuzují.

Od dob, kdy Palacký výrok ten pronesl, okolnosti se značně změnily; dnes netřeba se obávati, že by z publikace traktatů XIV. a XV. věku vznikly hádky náboženské, dnes naopak razí si obecně cestu mínění, že spravedlivý soud jest možný jen na základě dokonalého poznání — a to že je tím dokonalejší, čím více můžeme o náčelnících české reformace souditi dle jejich vlastních spisův a čím méně jsme odkázáni na zprávy cizí, třeba sebe nestrannější.

A s toho stanoviska jest patrnó, že nejvíce zbývá vykonati pro dobu věku XIV. a XV. Díla století XVI. a XVII. jsou konečně z největší části již otištěna, staví na svých předchůdcích věku XIV. a XV.: jsou dostupnější i srozumitelnější. Kde třeba největší díl práce vykonati, jsou díla věku XIV. a XV. Tu vystoupila snaha reformní z malých počátků Waldhauserových a Milíčových učením Husovým poprvé proti tehdejší církvi a naukou Chelčického došla na dráze té až na sám konec: Chelčický jest dokonavatel a do-

vršitel učení Husova. A díla těchto prvních horlitelů jsou pohřbena v rukopisích dotud neznámých většinou, v knihovnách těžko přístupných a psána písmem málo anebo těžko srozumitelným.

Mezi všemi těmi muži první místo zaujímá Hus. Kdo před ním jdou ve XIV. věku, shrnují se názvem jeho předchůdců, kdo po něm, jeho následníků. O tom, jak jeho díla právě zasluhují vydání nového, úplného a kritického, přednášel jsem 19. března 1900 v třídním sezení král. české společnosti nauk (otisk přednášky v progr. gymnasia Minervy, 1900, str. 16—25; výťah z ní podal v recensi V. I. Francev Izvěst. odděl. rusk. jazyka i slovesnosti, 1900, V, 1376—1378) a není třeba obsírněji zde o této věci se zmiňovati.

Nehledíme-li ani k tomu, že největší část děl Husových zůstala nevydána a že díla jeho mají vedle ceny historické i cenu vědeckou a literární, zejména pro literaturu českou, poznáváme nutnost vydání děl již pro správné ocenění jednak žalob z kacířství jeho jednak jeho původnosti a samostatnosti literární. Je veliké štěstí, že Anglie předešla nás již vydáním traktátů Viklefových: že možno nyní souditi s větší bezpečností, nežli ještě bylo možno Palackému i Tomkovi.

Poznání Husa ovšem vydáním jeho spisů nebude dokonáno; třeba vydati dále spisy jeho předchůdců, odpůrců i přívrženců. Že však se spisy odpůrců a přívrženců, má-li jim býti vůbec porozuměno, možno začítí až po vydání

spisů Husových, je každému zrovna tak jasno, jako rovněž to, že porozumění Husovým obránám a útokům je možno jen vydáním těch děl, na něž Hus reaguje.

A tak při České Akademii císaře Františka Josefa zvolila r. 1901 I. třída z členů prof. Čelakovského a kust. Tadrů a mimo to ku poradám pozvala dra. Novotného, III. třída pak zvolila dv. r. Kvíčalu, bibl. Pateru a prof. Mourka do průpravné komise, jež měla učiniti Akademii návrhy o vydávání spisů Husových. Komise pod předsednictvím dv. r. Kvíčaly uvažovala o návrzích mých z r. 1899, pojala v úvahu nový návrh dra. Novotného z r. 1901, aby jednala o vydávání 'Sbírky pramenů českého hnutí náboženského' a vstoupila ve spojení s podobnou komisí, zřízenou městskou radou pražskou.

Rada král. hl. města Prahy uznávajíc rovněž nutnost vydati veškeré spisy Husovy ustanovila r. 1902 věnovati na vydání sumu 2000 K, zvolila zvláštní komisi, jejíž užší sbor (prof. Vávra, dr. Městecký, řed. Šubert a prof. Čelakovský) sestoupil se 30. listopadu 1902 ke zvláštní poradě, k níž jako znalce přibral dra. Nejedlého, doc. Novotného a podepsaného. Po vyslechnutí expertů a všestranném uvážení jejich návrhů předloženy pak radě městské tytéž návrhy, jako zatímní komisi akademické.

Tato zatímní komise akademická snesla se 11. března 1903 na tom, aby byly Akademii předloženy tyto čtyři návrhy:

1. Akademie počne vydávati 'Sbírku pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století';

2. K tomu konci zřídí se při Akademii stálá komise šestičlenná, po 3 členech z tř. I. a III.;

3. Tato komise vypracuje si řád jednací a stanovy vydavací, zvolí si předsedu a jednatele a přiběře si jako mimořádné členy odborné znalce;

4. Třídy zřídí fond zvláštní na toto vydávání, k němuž aby veřejnost přispěla, veřejně se požádá.

Snesení této komise zatímni byla ve valném shromáždění Akademie 16. března 1903 jednohlasně přijata, když byly rovněž jednohlasně již obě třídy totéž usnesení přijaly.

Totéž snesení přijala i rada král. hl. města Prahy a vy-
zvala koncem března t. r. zvláštním svoláním zastupitelstva měst, okresů i obcí k příspěvkům tomuto fondu, jemuž věnovala zároveň 2000 K povolených r. 1903. Takovým způsobem konečně uskutečněn byl podnik, o nějž od výtky učiněné r. 1557 Kašparem z Nidbrucka, katolickým radou císaře Ferdinanda I., věkové marně usilovali. —

Rada městská měla při svém jednání na zřeteli také mé podání ze dne 9. května 1902, jímž jsem předložil podstatně týž plán, jež jsem přednesl 19. března 1900 kr. č. Společnosti Nauk. Dle toho plánu jsem také upravil k tisku jeden menší traktat Husův 'Expositio Decalogi' dříve nevydaný a požádal jsem o podporu na jeho vydání. Když

pak rada městská vstoupila ve vyjednávání s Akademií, obnovil jsem svou žádost a rozšířil na vydání tří spisů (*Expositio Decalogi*, *De corpore Christi* a *De sanguine Christi*), jež by vyšly jako svazek první. Rada městská dne 3. dubna 1903 poskytla na toto vydání prvního svazku podporu 300 K (za tuto summu koupila totiž sl. Rada příslušný počet exemplářů pro své knihovny) a odkázala žadatele ve příčině další podpory na fond při Akademii zřízený.

Od Akademie obdržel jsem na svá studia o Husovi již r. 1900 podporu 400 K (z nichž 200 K užil jsem na honoráře spolupracovníkům za opis IV. knihy *Sentenci Lombardových* a českých kázání svátečních, zbývajících 200 K na zaplacení hotových útrat při opisech textů husovských v Budyšině, Ochranově, Jeně, Erfurtě a Paříži); a poněvadž práce mé již dospívaly, sjednal jsem s p. Bursíkem, jenž v září 1902 pojal úmysl vydávati texty Husovy, určitý plán, s nímž potom — dle poukazu sl. Rady městské — obrátili jsme se v květnu 1903 na stálou komisi Akademickou.

Tato stálá komise, zvolená v dubnu 1903, má členy z I. třídy prof. Kalouska (předsedu), kustoda Tadrů a dra. Nováčka, z III. tř. dv. r. Kvíčalu, bibl. Pateru a řed. A. Truhláře (jednatele) a radila se o návrhu našem v několika schůzích květnových. Poněvadž práce má zařízena byla dle pokynů v třídní schůzi kr. Společnosti nauk 19. března 1900 pronesených, a vlastně jest jen aplikací zásad Budden-siegových pro Viklefa obecně schválených, komise 19. května

1903 přistoupila pro vydání prvního dílu na zásady mnou vyložené, a dne 28. května t. r. mohl vyjít první svazek dílu prvního jako číslo první chystané „Sbírky pramenů“.

Komise Akademická svěřila sbírku svou do nákladu firmě Jar. Bursíka, vyhradivši si ovšem veškeré právo schvalovací a rozhodovací; podpora její spočívá v tom, že platí vydavateli honorář a kupuje pro své členy určitý počet výtisků. Komise ovšem ráda uvidí spolupracovníky při díle tak ohromném, ochotně udělí — v mezích svých finančních prostředků — mladším badatelům potřebná stipendia studijní a přijme vůbec každé věcné poučení i každou vědeckou práci. —

Zbývá mi na konec poděkovati oběma korporacím, České Akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Radě král. hlav. města Prahy za štědrou a ochotnou podporu, o níž zvláštní zásluhy má v obou korporacích p. prof. dr. Jaromír Čelakovský, v Akademii pak pp. prof. dr. Jos. Kalousek, dvor. rada prof. dr. J. Kvíčala a řed. Ant. Truhlář, v Radě p. dr. Vladimír Srb, starosta král. hlav. města Prahy, a p. dr. Jan Podlipný, člen rady a zemský advokát. Dále náleží díky veledůstojné metropolitní kapitule pražské, jejíž rukopisy jsou pro studia husovská ceny nesmírné, tu zvláště J. M. Biskupské. Th. dru. Fr. Kráslovi, nyní děkanu kapituly, dosud knihovníku, pak vd. p. Frant. Hrubíkovi, nyní ceremoniáři J. E., a p. J. Skopcovi, adjunktovi archivu, za mnohou ochotu při studiích mi prokazo-

vanou; pak správě c. k. veřejné a univ. knihovny pražské (zvláště p. kust. F. Tatrovi a dru. Žmavcovi), jež ochotně mi opatřila potřebné rukopisy olomucké a vídeňské, konečně P. T. p. Th. C. Frant. Stejskalovi, adj. c. k. české fakulty theologické, jenž mi vydatně byl radou svou při mnohých příležitostech pomocen. Rovněž musím vzpomenouti s díky vlídných posudků, jež veřejně i soukromě zvláště v cizině od nejřednějších odborníků o prvním svazečku byly pro-
neseny.

V PRAZE, počátkem července 1903.

Dr. V. Flajšhans.

strukci textu. Tisk z r. 1558 nepodařilo se redukovati na některý rukopis známý.

Těchto 17 pramenů, dnes známých a dochovaných, liší se však mezi sebou velice jednak stářím opisu, jednak dobrotou textu. Podle stáří — jak mělo též vliv na text — můžeme rozeznávati trojí kodexy: ty, jež vznikly ještě za pobytu Husova v Čechách. — a těch jest počet nejmenší, mají ovšem cenu největší; dále ty, jež vznikly po smrti Husově a po vzniku kalíšnictví, leč ještě před XVI. věkem a protestantstvím; konečně ty, jež vznikly v XVI. století, po vzniku protestantství. Podle dobroty textu můžeme zase rozeznávati ty, jež zachovaly zhruba věrně text i jeho úpravu, pak ty, jež mění sice úpravu, ale aspoň text chrání, konečně ty, jež i text libovolně mění, okleštují a rozšiřují. Obojí kriteria navzájem se kříží, také však doplňují. A když dle nich naše prameny rozvrhneme, přijdeme k těmto výsledkům.

Původní text není nám dochován v žádném nynějším rukopise; nemáme autografu, ani přímého současného opisu. Všechny bez výminky jsou opisy z opisů.

Naše nynější dochování rukopisné, na němž spočívá v podstatě také tisk z r. 1558, reprezentuje celkem tři recense textu.

První recense, nejstarší, jest reprezentována celkem 9 rukopisy, z nichž jeden pochází až ze XVI. století, avšak jest opsán z textu jiného než naše nynější, opsaného r. 1412; druhý a třetí pak jsou kopií textů zachovaných, čtvrtý, pátý a šestý velmi pravděpodobně zakládají se na textech známých. Jsou tedy této recense zachovány 3 rukopisy (AYB), k nimž přibíráti můžeme rukopis C, jakožto stopu bývalého kodexu z r. 1412. Důležitost tohoto jest patrna zvláště při rozhodování o mezerách. Kodex A pochází z r. 1412—1414, B asi z roku 1410—1420 a kodex C jest opsán z textu psaného 1412. Text této recense představuje tedy formu traktátu z počátku druhého desetiletí XV. věku.

Jediná tato první recense obsahuje text úplný; všechny ostatní mají již text příkrácen. Z této recense jediné můžeme ještě také správně posouditi prvotní úpravu textu; recense pozdější původní formu již stírají. Tato recense má zase dvě třídy.

Starší reprezentuje kodex B (a jeho odnož X); tento jediný zachoval eschatokoll na konci, jehož stopy (v. pozn. 622)

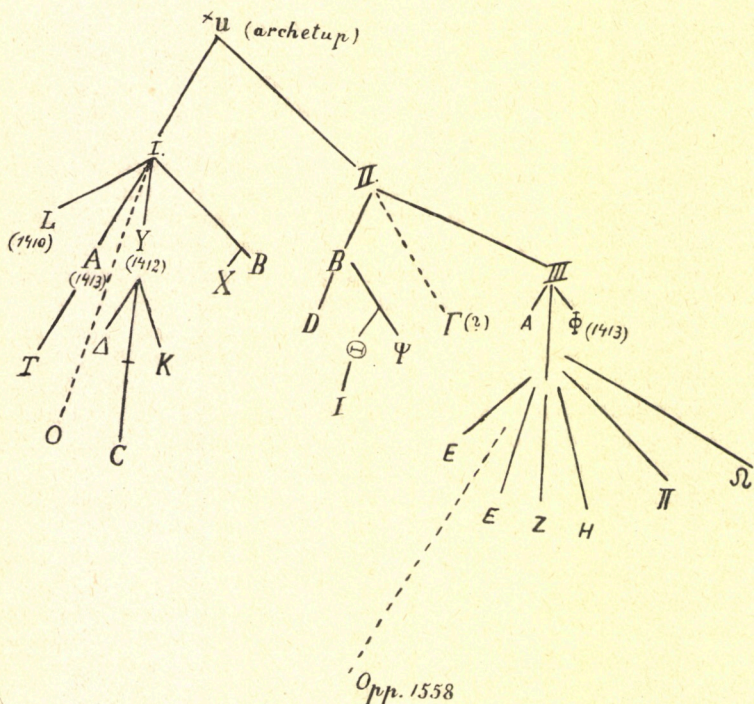
mladší třída v nejstarším zástupci (Y) zachovala ještě v incipitu, některé zbytky pak ještě nalézáme v explicitech některých kodexů třídy druhé, jež však vůbec vymizely v kodexích třídy třetí.

Druhá recense, pouze o dvě řádky podávající více textu, než recense poslední, zachována jest v pěti rukopisích, z nichž jeden jest kopií jiného známého. Celkem 4 neodvislé texty, jež stářím sahají až do druhé polovice druhého desetiletí věku XV. Jsou to kodexy DBΘΦ (kodex I jest opis kodexu Θ).

Třetí recense konečně, podávající obvyklý nyní text traktátu, již krátce můžeme nazvali vulgatou, jest zastoupena osmi kodexy a

tiskem. Text tento jest značně porušen již: glossy mezířádkové buď vnikly do textu anebo byly vynečány, některé kusy textu scházejí, jiné jsou hrubě porušeny. Hlavní vada jest ovšem ta, že schází celá závěrečná kap. VI. (ve vydání našem str. 30—31). Jsou to kodexy AEEZHIIΦΩ a předloha Opp.

Jest patrné ihned, že rukopisy recense první nemohly býti opsány z kodexů recense druhé ani třetí, kodexy recense druhé nikoli z kodexů recense třetí. A tak třeba kodex Φ vystupuje stářím až k Y a kodex C je téměř současný s Opp., přec kodex C představuje daleko starší recensi nežli Φ. K rukopisům našim dlužno dále přičísti rukopisy Lombarda (L) a vyloučiti kodexy opsané (I z Θ, X z B, Δ, K a C z Y, T z A, D z B). Filiace rukopisná pak jest taková:

Při této závislosti textů jest patrné, že nejlepší a nejstarší pověření má recense třídy první, jak bylo ostatně již samozřejmé. K rukopisům třídy II. a III. třeba míti tedy zření jen v řadě druhé. Ale i tak ještě jest počet rukopisů tak značný, že třeba se mezi nimi rozhodnouti. A tu hned vidíme, že vyniká stářím a kvalitou ze všech pouze 5 kodexů: YAABB.

Ze všech těch rukopisů zase nejlepší a nejsprávnější, také nejstarší a nejkrásnější, jest slavný kodex vídeňský 3930, u mne nazý-

vaný Y. O správnosti jeho svědčí nejen veliký počet čtení správných, v nichž ho nedostihuje žádný jiný, ale i malý počet omylův a nesprávností, jakož i kvalita těchto chyb. Jen dvakrát přeměnil pořádek slov (pozn. 276, 347), jen 5krát vynechal (pozn. 70, 389, 423, 486 a 618; a tu ještě vynechané vidět v pozn. 486 doplnil korektor), jen 7krát přidal (mezi tím čtyřikrát et pozn. 101, 256, 410, 480; jednou est 535, jednou in 518: o přídavku „et sanguinis Domini“ pozn. 65 jest konečně možná i diskusse) a jen 18krát chybil (pozn. 41, 72, 150, 191, 206, 233, 260, 274, 275, 299, 336, 355, 375, 383, 422, 512 544), z nichž některé omyly jsou lehounké, jiné teprve od korektora vzniklé, a jen —3 hrubší (pozn. 233 specie, 260 quod, 336 quia), celkem tedy asi 30 odchylek od textu původního. Nejbližší kvalitou rukopis A kapitulu má přes 50 odchylek, mezi nimi skoro zokrát mění pořádek slov, celou řádku vynechává (pozn. 433) atd.; nejbližší stářím rukopis A universitní z r. 1413 má odchylek ke 100, mezi nimi čtení již tak chybná, že svědčí o naprostém neporozumění písařovu (252 figurat, 503 Jesu atd.). A oba další rukopisy věkem nejbližší (kapit. B a universitní B), ještě z druhého desetiletí věku XV. pocházející, mají tolik mezer (kapitulní 12, universitní 10) a tak značných (scházejí i celé řádky), že by bylo naprosto nemožno dle nich text sestrojiti. Průměrně můžeme říci, že kodex Y je sám skoro tak dobrý, jako všechny čtyři ostatní dohromady, a nejméně dvakrát lepší, nežli kterýkoli jednotlivý. Poněvadž jest i ze všech nejuplněnější (až na závěrný eschatokoll), byl položen základem našemu vydání.

Rukopis Y byl také již dříve vážen a ceněn; má mezi našimi kodexy průměrné potomky, z nich rukopis Δ je přímým jeho opisem (snad prostřednictvím ještě jednoho opisu); k jeho čeledi náleží také dle všeho rukopis C a j. Pro nás ovšem tyto opisy, když máme zachován jejich vzor, ceny nemají, ale svědčí o důležitosti jeho. Zdálo by se, že tuto důležitost zvyšuje korektor, jenž text opravil: ale když prohlédneme jeho opravy, vidíme, že text na některých místech zhoršil; podle toho se zdá, že korigoval dle textu jiného.

Můžeme text rukopisu Y vzíti za jediný základ? Kdybychom měli vedle něho jen ostatní rukopisy, skoro by bylo možno na tu otázku odpovědět kladně. Avšak material náš dovoluje nám vystoupiti ještě nad text rukopisu Y: veliká část našeho textu je doslovně přejata do výkladu Lombarda a nejstarší rukopis Lombarda máme z r. 1410, tedy starší, nežli všechny naše rukopisy. Je tedy příkaz kritiky, aby text byl sestrojen na základě Y a L, a poněvadž se ukazuje v těch částech, že čtení rukop. AABB mají také svou cenu vedle Y, je nutno tuto cenu jim přiznati i v částech mimo Lombarda a tak text nutno sestrojiti na základě Y, L a AABB. Text Lombarda sahá do r. 1409, předlohy z rkp. AABB jistě do téže a předloha rkp. Y nejméně do r. 1410: přicházíme tak k textu, jenž časově je nejbližše době složení našeho traktátu (14. června 1408).

A tím je zároveň řešena otázka původního napsání. S dosti velikou pravděpodobností můžeme zaručiti, že text našeho traktátu, tak

jak jest níže otištěn, pochází doslovně od Husa; máme k jeho sestrojení trojí pramen od sebe neodvislý, každý v hojném počtu rukopisů zastoupený, jejich společný vzor bylo jistě původní zapsání Husovo, vždyť jeden ten pramen (výklad Lombarda) pochází zase od Husa. A k verifikaci toho textu máme dále četná místa Viklefa, Dekretu a Bible; text náš náleží tedy k textům Husovým nejjistějším.

Nejistota může vzniknouti jen asi na 2—3 místech. O poznámce, vložené do textu v kap. II. 3 a text trhající (pozn. 423), možno slušně pochybovati, pochází-li od Husa (věcně nepodává nic nového); taktéž jeden nebo druhý meziřádkový přípisek (jako „Christus“ psn. 255 atd.) možno zamítnouti. Z ostatních variant možno diskutovati hlavně jen o citatu v kap. I. 3 „reus erit corporis etc.“ Tu rukopis Y (a jeho čeleď CKT...) dodávají „et sangwinis Domini“ ve shodě s Vulgátou (v. pozn. 65). Zdálo by se, že tu čtení rukopisu Y, proti němuž stojí rkpp. AABB, má oporu ve Vulgátě: ale jest to opora jen zdánlivá. Neboť ve Vulgátě před tím stojí „et biberit calicem Domini indigne“ a toto místo všechny rukopisy (také Y a jeho čeleď) vynechaly, tedy je vynechal již Hus. Když však toto místo schází, nemá přídavek „et sangwinis Domini“ logického oprávnění, jest tedy později přidán. O tom svědčí i tato úvaha: v době po r. 1414 nebylo vůbec nikoho, kdo by byl tato důležitá slova „et sangwinis Domini“ se opovážil škrtnouti; celý duch doby by byl nedovolil, aby byla vypadla. A naopak: jest velmi patrné, proč v pozdějších rukopisech tento přídavek se uchoval (o rukopise X... možno se vůbec domýšleti, že jest od pozdějšího utrakvisty připojen). Jinak není o textu téměř pochybností.

8. **Tisk.** První vydání textu našeho učinili 1558 vydavatelé Norimberští; druhé (1715) jest otisk tohoto prvního. Toto první vydání jest — pokud můžeme souditi — celkem velmi pečlivě tištěno (jest pouze 7 tiskových chyb: v psn. 35, 127, 212, 215, 429, 547, 591), ale za to velmi libovolně upraveno. Libovolně jsou upraveny marginalie, libovolně pořádek slov (na 20 místech), libovolně konečně je přidáváno i vynecháno. Přidavků jest 20 (: nejčastěji přidáváno „et“ 182, 256, 294; „in“ 133, 267, 459, „scil.“ atd.), vynechání ještě více (nejčastěji vynecháváno „Christi“ 70, 113, 176, 258, 337, „venerabili“ 14, 481 atd.; slova jednotlivá vynechaná bývají označena pozn. 176), zvláště závěrky: tak závěrek prvního oddílu (psn. 14), první kapitoly (pozn. 184—186), celého díla (schází celý odd. VI.). Není tedy divno, že jest dosti značná řada čtení odchylných: kromě uvedených již jest přes 40 variant, z nichž některé zřejmě text libovolně mění; na př. m. „altario“ (psn. 193), jež zaručují všechny rukopisy i text Lombarda, jež tedy bezpečně pochází z pera Husova, čtou Opp. dvakrát „altari“, nemohše se svým humanistickým svědomím tohoto tvaru srovnati. Totéž platí o tvaru „linguagii“ (psn. 333) místo rukopisného „linguarii“, totéž o konjunktivě „sufficiat“ (psn. 115) m. rkpp. „sufficit“, „plsqpf“, „conceperant“ (545) m. „conceperunt“ atd. atd. Někdy arci odchylky Opp. zakládají se na čtení rukopisném,

někdy otiskují chyby své předlohy (*denotacionem* 565 m. *devo-
cionem*, *qualitatem* 456 m. *quantitatem*, *dicitur* 283 m. *diceret* atd.),
ale toto poznání již textu Opp. ceny nepřidá ani neuběře. Když jsme
poznali, že text Opp. jest měněn libovolně, bez ohledu na čtení ruko-
pisné (o tom svědčí i jeho klassická řečtina v řzn. 150, 160 a uhla-
zená němčina v řzn. 331—334), ztrácí pro nás cenu veškerou. Jeho
varianty mohou býti stopy čtení rukopisných, ale nemusí. Předlohy
jeho právě pro tuto libovůli nemůžeme rekonstruovati — a také
vskutku ani na jediném místě nepodává textu lepšího nežli naše ruko-
pisy; můžeme ho tedy zcela při úpravě pominouti.

Jen nadbytkem chci se zmíniti o jeho podkladu rukopisném.
Kodex, z něhož byl opsán, nenáležel k nejlepším rukopisům třídy I.
(o tom svědčí varianta *pie occurrere* řzn. 6); ano náležel vůbec
k rukopisům třídy II. (schází mu závěrek), a to k nejhorším (všecky
glossy unikly již do textu, vynechal glossu *pro certo* pozn. 287).
Kodex jeho měl původně předlohu blízkou rukopisu B, pak prošel
text jeho kodexem podobným rukopisu X, na konec byl nejbližší ruko-
pisu E a sotva byl starší nežli polovice stol. XV. Za těchto okolností
bylo vlastně zbytečno všimati si jeho variant, jsou docela bez ceny —
ale přece z piety k prvním vydavatelům uvedl jsem všude jeho čtení,
označiv je obvyklou již zkratkou Opp.

Na tomto textu Opp. jsou založeny veškery nové úvahy o našem
traktatu; nikdo — pokud jsem shledal — nešel k dobrým rukopisům,
ač již Denis na odchýlné explicit upozorňoval. A tím se stalo, že byl
celý názor na náš traktat pochyben: a poněvadž traktat náš má při
výkladu Husova učení a působení důležitost kardinalní, stalo se, že
i tento výklad octl se docela na scestí.

Vydání toto založeno jest hlavně na textu rukopisu Y; co bez
poznámky otištěno, jest věrně přejatý text tohoto rukopisu. Kde text
tohoto rukopisu byl nesprávný nebo odchýlný, přejato čtení rukopisů
ostatních a text Y odkázán do poznámek. Do nich odkázány i varianty
ostatních rukopisů: z těchto podány jen důležitější a to více z ruko-
pisů starších, z mladších pouze výběr.

9. **Pramenem** traktatu našeho jsou hlavně dvě díla — Viklef *de
eucharistia* a *„Dekret“*, části třetí, distinkce II. *„De consecratione“*;
vedlejšími prameny Viklefův *Triolog* a *„Dekretalie“* Řehořovy. V po-
známkách uvádím, ovšem jen hlavnější, místa shodná a přejatá:
Dekret cituji dle vydání v *Corpus juris canonici*, *Dekretalie* dle
vydání benátského z r. 1584; Viklefův *De eucharistia tractatus
major* dle vydání Loserthova, 1890 (*Wyclif Latin Works*,
XIII), *Triolog* dle vydání Lechlerova (Oxford, 1869); traktat
prvý označen zkratkou W. M., dílo druhé zkratkou W. T. Při
rozhboru díla pozoruje se, že sice užil Hus také Dekretu a De-
kretalii přímo, ale přece na podnět a prostřednictvím Vikle-
fovým. To o Dekretalii vzhledem k *Triologu* ukázal již
Loserth (*Hus und Wiclif*, 253—254), o Dekretu vzhledem k *Traktatu*

většinu taktéž Loserth (při vydání Traktatu, LI.—LII. a psn. na str. 13). Důkaz lze provést velmi přesně: Hus v kap. III. 7 cituje z Dekretu sv. Jeronyma (pozn. v) mylně, u WM 33 a 125 uveden správně Hilarius; Hus v kap. V. 3 cituje z Dekretu mylně, „de remedio“ (psn. 4), WM. 99 správně „omelia 25“; Hus v kap. I. 7 cituje z Dekretu Ambrože, WM 136 z originalu Augustina atd.; zvlášť patrný jest doklad v kap. I. 5: tu Hus slibuje doklady z Augustina, Jeronyma, Ambrože a Řehoře, ve skutečnosti však místo Jeronyma cituje Cypriana, Jeronym se do textu dostal přejetím z WM. 291 až 292, jenž poskytl podnět a hlavní látku. A tak celé dílo je pracováno na podnět Vikleřův a s jeho apparatusem učeným; někde zachován jest i ton a forma: „quibus se nunc aliqui conformant“ (I. 2) zní jako ohlas slov „sic usque hodie sunt multi qui putant“ (WM. 17 o téže věci); o Kristu v hostii dří Hus „per sessionem vel stationem (III. 12) jako Vikleř „utrum inibi stat vel sedet“ (WM. 21); „deceptus sompniat“ (III. 13) zní jako „si sompniator iste noverit fidem“ (WM. 20); na Vikleřa připomínají výpady proti „adversarius“ (kap. III.) atd. Skrze Vikleřa a prostřednictvím jeho Hus užívá Dekretu a Dekretalí, při tom pak nalézá v nich ještě leccos jiného — a k tomu dodává (ze svého?) jen citaty z Innocence, Aegidia a Řehořových Dialogů: proti látce Vikleřově, z něhož čerpána jsou základní místa evangelia, epíštol a kanonů, jest to rozmnožení jen nepatrné.

A však musíme-li takto připustiti daleko širší užití Vikleřa, nežli ještě Loserth poznal, musíme značně omeziti platnost tvrzení Loserthova (WM. LII.), jakoby Hus byl přejal také myšlenky Vikleřovy, zejména jeho nauka o svátosti oltářní. Loserth uvádí některou shodu a dodává „we are thus in position to prove the influence of Wiclifs Eucharistic doctrine upon Hus, which proof ist confirmed be the statements of his contemporaries, both friendly and hostile ... it is quite clear, from all his declarations in the Council of Constance, that he had abandoned him. He even denied, that he had ever taught them; which, as we have already seen, is not exact. Toto tvrzení (jež ostatně Loserth opakuje z díla „Hus u. Wiclif“ 254) jest naprosto mylné; není vůbec pravda, že by byl Hus někde nauku Vikleřovu protikatolickou přijal — jest ovšem správné, že užívá jeho výkladu a materialu, ale jen potud, pokud jest katolický. Samoto vybrání již a uspořádání svědčí jasně, že s naukou Vikleřovou (pokud totiž tím jménem rozumíme odchylky od katolické) se nesrovnával. Patrně na př. svědčí o tom důsledek Husův III. 13 „quod Christus vel corpus Christi et sanguis in hostia non videtur a fidelibus oculo corporali“, jenž u WM. IV. 109 tvoří jen část toho co „movit me dicere primo quod sacramentum istud sensibile non est pars Christi, 2º quod nemo videt aliquam partem Christi in hoc sacramento oculo corporali et tercio quod ...“ Ze tří částí Vikleřových Hus vybírá jen druhou, naprosto katolickou.

10. **Zpracování** textu našeho jest v přednáškách Husových universitních, Lombard, IV. 8—12. Jest to ukázáno shora, při důkazu

authentičnosti, podrobněji. Některých míst užil při svých pozdějších enunciacích (kázání betlemském 1410, obranách proti žalobám) a v pozdějším traktátu kostnickém. Po Husovi užili traktátu jeho Příbram, Rokycana a j.

11. **Překlady** ze starší doby není. Veliká část jeho zjevila se ve výtažích německých, francouzských i anglických (nejobširnější je výtah Lenzův český a Böhringerův německý). Překlad však jest pouze jediný: 1903 přeložil jej do češtiny M. Svoboda dle textu níže položeného.

12. **Literatura** traktátu našeho jest přehojná; důležitější úvahy seznamenal jsem všechny ve své „Liter. činnosti M. J. Husí 1900, č. I., 67—69 (od té doby vážnější práce nepřibýlo). Pro úvahu o ceně a významu našeho traktátu z uvedených nejdůležitější jsou úvaha LECHLEROVA (Joh. v. Wiclif, II. 257—259), jenž 1873 opravuje starší mínění BÖHRINGEROVO, SCHWABEOVO a j., a přichází k výsledku, že Hus přednáší ryzí učení katolické; výklad tento zastává ještě 1890 (překlad MAREŠŮV, 78—79, 98), kdež obrací se také již proti jinému novějšímu výkladu LOSERTHOVU. S Lechlerem shoduje se v této příčině LENZ (Učení M. J. Husí, 137—139), jenž 1875 shodně s Lechlerem prohlašuje: „celá argumentace Husova jest vědecká a pravověrná,“ což drží ještě 1896 („Apologie sněmu kostnického“ 86—87). Výklad Lechlerův a Lenzův postačí; jinak pro ocenění místa našeho traktátu možno zvláště doporučiti TOMKA, Děje university, 139—140, BÖHRINGERA (Die Kirche Christi und ihre Zengen, II. 4, II. 136—137), LOSERTHA (Hus u. Wiclif, 253—254) a JIREČKA (Rukověť I. 273). Ostatní téměř všichni buď zakládají se na dílech právě uvedených nebo správné výtěžky cizí značně popletli.

13. **Cena** našeho traktátu jest i absolutně i relativně velmi vysoká. Absolutně jest traktát náš i theologicky velmi cenný, jako stručné a přesné sebrání důležitějších eucharistických výroků svatých otců i Písma, při čemž sluší zvláště jako přednost vytknouti důraz, jaký Hus kladl na slova „panis supersubstantialis“ (dle jednoho výkladu řeckého textu) proti známé nauce Viklefově, kde tedy nalézáme Husa v řadách obhájců katolického dogmatu, jest však i cenný formálně, ježto hledí celkem velmi klidným a urbanním způsobem své myšlenky přednáseti; sluší to tím více chváliti, ježto traktát Viklešův, jenž mu byl přece základem, naplněn jest příkrou a drsnou polemikou proti církvi současné. Má-li tedy traktát v řadě ostatních traktátů eucharistických — u nás zejména velicí předchůdcové Husovi, Matěj z Janova a Matouš z Krakova, ve dvou velikých traktátech s jiného stanoviska psali o eucharistii, učitel Husův, Stanislav ze Znojma, dokonce ve smyslu Viklefově krátce před Husem (1406), když o méně důležitých pomlčíme — sám o sobě místo velmi čestné, tím větší jest ještě jeho důležitost pro historii odsouzení a učení Husova. Bylo již v úvodě ukázáno, jak tento traktát, botrzovaný 1409 Lombardem,

1410 kázáním betlemským atd. až do posledních slov Husových 6. července 1415, více než ostatní přispívá ku poznání křivdy, jaké se koncil na Husovi dopustil, a k usvědčení křivých nebo nevědomých svědků, kteří proti němu vypovídali — a nyní tím více, když jeho datování nedopouští více výkladu, že by snad vznikl před přilnutím Husovým k viklefství. A zrovna tak arci přispívá i k správnému poznání učení Husova: Hus vede v něm zápas na dvě fronty, proti upřílišněnému výkladu některých přehorlivých katolíků, příliš idealistickému, a proti bludařům rázu kafarnaitského. Obojí výklad, ryze katolický podle souhlasného úsudku theologa katolického a protestantského (ostatně, jak jsme viděli, již v Kostnici angličtí odborníci uznali pravověrnost Husovu) roku 1408 měl ovšem hrot proti arcibiskupovi a příchuť viklefskou. Stanovisko ryze katolické leželo vsutku mezi mandatem arcibiskupským a učením viklefským — ale Hus, měl-li se již rozhodnouti, řídil se tu svou známou zásadou: „sanctum est prachonorare veritatem.“

ÚVOD.

Nejtěžší a nejnespravedlivější žalobu, kterou koncil na základě žalob — můžeme právem říci — křivých svědků proti Husovi povznesl, na níž setrval tvrdošíjně přes zoufalý výkřik šlapaného svědomí, nalézáme v čele všech žalobních artikulů všech dob, ba nalézáme ji již v čele proslulých artikulů Viklefových, před pěti sty lety položených mistrem Hübnerem na stůl university pražské.

Byla to žaloba o r e m a n e n c i, vyjádřená přesně a stručně t. zv. prvním artikulem Viklefovým: „Substantia materialis panis et vini manet in sacramento altaris“ (PALACKY, Documenta, 328, 1.). Čtenářům Viklefova Trialogu a většího traktátu o eucharistii jsou dobře známy jeho sarkastické a kaustické výrazy, jimiž dokazoval, že „zůstává“ „remanet“ na oltáři i po posvěcení „chléb“ „panis“, jeho výroky smělé a útočné, nad nimiž trnuli starší mistři úžasem a ohromením — a jež v Čechách v druhém desetiletí XV. věku dožily se neobyčejného rozšíření, vyvrácení, hájení — ano i přetváření.

Rouháním proti Nejsv. Svátosti Oltářní nazývána krátce nová nauka — pro obšírnější výklad odkazují k NEANDROVI, BÖHRINGEROVI a LECHLEROVI, dostatečné poučení o podstatě věci nalezneme čtenář český v knihách příslušných LENZOVYCH — a na Viklefisty vrhána předně tato žaloba, toto kacířství. Vždyť církevní učení o eucharistii bylo zajisté středem a vrcholem pravd křesťanských (Lenz, Učení P. Chelčického o eucharistii, 4) na sklonku středověku, každé otřesení této nauky otřásalo celou stavbou víry v člověku věřícím — a Viklef právem od těchto odpůrců dostal název arcikacíře.

Leč ne všichni viklefisté drželi celou nauku lutherworthského reformatora, i nauku o remanenci. Víme ovšem, že ji držel 1403—1406 mr. Stanislav ze Znojma; drželi ji zajisté ještě mnozí jiní; ale nedržel ji Hus. Nejjistější a nejbezpečnější toho svědectví vydává právě traktát níže otištěný.

Však právě svědectví tohoto našeho traktátu, tento korunní svědek pravověrnosti a pravdomluvnosti Husovy, bývalo lehce váženo pro mylné názory o jeho vzniku a stáří. Musíme se tedy vrátiti znovu k vývodům starším, na prvním místě k žalobám.

Mezi nimi na prvním místě uvádí první žaloba u dvora papežského (1412) Michalem de Causis podaná skoro slovně první artikul Vikleřův: „quod post consecracionem hostiae in altari manet panis materialis.“ Poprvé tu a hned na prvním místě vystupuje prohaný Michal s žalobou nejtěžší, krátce a řízně; ještě kratčí a říznější jest odpověď Husova (vše v Documentech, 170): „mentitur“.

Roku 1414 sbírali proti Husovi protivníci výpovědi svědků na koncil; mezi nimi na prvním místě byla výpověď Protivořova a ten na prvním místě uvádí slova Husova prý z r. 1399: „panis consecratur et corpus fit Christi — ibi manente substantia panis“ — a Hus rovněž tak krátce poznamenává k prvnímu: „verum est“, k druhému „falsum addidit“.

A podobně rozhodně a krátce vyvrací v týchž žalobách podobné výpovědi Benešovy od sv. Víta, Pavla od sv. Haštala (s týmiž citáty písně „Lauda Sion“ a sv. Augustina, jako v našem traktatu), Ondřeje z Broda (domnělý kacířský výrok „remanet panis“ vysvětluje tak, jako v I. kapitole našeho traktatu — a proti bludu kněží o chlebě hmotném staví se zrovna tak, jako níže v I. kap. § 6.), Mikuláše z Podvinie, Mikuláše ze Všetat a notáře Václava z Voděrad. Tyto žaloby jsou nejčetnější a docházejí proto nejvíce víry. Leč i ony jsou všechny nesprávné; všude v nich vidíme skoro slovně citován první artikul vikleřský: Mik. ze Všetat cituje „quod in sacramento altaris post consecracionem remanet substantia panis“, Mik. z Podvinie uvádí „quod in sacramento altaris remanet substantia panis“ atd. U všech je patrné, že citují z paměti, ale ne výroky Husovy — nýbrž první artikul Vikleřův. A toho důvod stringentní poskytuje Hus sám, upozorňuje na odpor ve výpovědi dvou svědků o téměř výroku: Ondřej z Broda slyšel kdysi Husa si stěžovati, že venkovští kněží horší se na něho, že řekl „quod panis manet in hostia consecrata“; slova ta Brodovi (bylo to asi 1408—1409) nezdála se korektní a upozornil pohledem přítomného Mikuláše z Podvinie (a M. Řehoře Lvova), aby si je zapamatoval. Slova ta, jak je Ondřej z Broda uvádí, mohou mít smysl bludný, ale neměla ho; Hus slovem „panis“ myslil tu, jak víme níže z traktatu, chleb nadpodstatný, předpodstatněný, Krista samého; jsou v tomto smyslu ryze katolická — a mohou docela dobře pocházeti od Husa. Naproti tomu Mikuláš z Podvinie (Docum. 182—183), na něhož Broda mrkl, aby si slova pamatoval, uvádí text inkriminovaného výroku takto: „quod in sacramento altaris remanet substantia panis“, jak patrné, Mikuláš místo slov Husových, katolických, cituje — první artikul Vikleřův, kacířský. A Hus upozorňuje na tuto výměnu, dodává docela správně: „přidal tento lživě to slovo „podstata“.“

Až sem můžeme stopovati boj v Čechách; vidíme, že teprve roku 1412 poprvé prohaný Michal de Causis vznáší na Husa žalobu z remanence — a že výpovědi svědků z r. 1414, pokud jsou pravdivé, správné výroky Husovy nesprávně tlumočí, většinou však že opakuji prostě žalobu Michalovu. Tato žaloba však — podle výpovědí samých — že se nikterak nezakládá na nějakých tvrzeních Husa sa-

mého, nýbrž že to jest první artikul viklefský — a ten že jest Husovi vnucován, někdy snad mylně, často jistě lživě.

V Kostnici vidíme též lživý a křivý postup. V první žalobě, koncem listopadu 1414 papeži Michalem předložené, čteme na předním místě dvě výtky — obě lživé. Na první místo položil Michal, jakoby Hus byl učil veřejně přijímati pod obojí způsobou — což je nepravda notorická, na druhé výtku o remanenci „quod remaneat verus panis materialis“. A Michal neostýchá se dodati (Doc. 194), že artikul ten zjisti se výsledkem a vyšetřováním Husovým!

A tento artikul tak falešný a veskrze nepravdivý dostal se do úředního jednání koncilu; v dlouhých a trapných těch měsících, kdy Hus v Kostnici a na Gottliebenu bojoval se svými soudci, první učenci tehdejší Evropy západní — mezi nimi „orel Francie“, Petr d'Ailly, kardinal Cambrayský — nedovedli poznati naprostou bezpodstatnost a lživost tohoto artikulu a tento artikul dostal se (č. 17.) do definitivní žaloby proti Husovi podané!

Sedmého června 1415 musil Hus z tohoto artikulu se zodpovídati koncilu. Podle Mladenovice (Doc. 276—277) kladeno mu za vinu, že v měsíci červnu 1410 (rukopis Mladenovice na tomto místě — a vydání Höflerovo po něm — uvádí nesprávně 1411, což Palacký správně opravuje na 1410 — správné datum jest ostatně v Mladenovici o této téže žalobě na str. 231 a vyplývá jasně z celého postupu žaloby) v kapli betlemské (jakož i dříve a potom) a na jiných místech v Praze hájil mnohé bludy viklefské „hlavně níže položené totiž „quod post consecrationem hostiae in altari manet panis materialis“.“ Tato žaloba týká se známých bouřlivých událostí červnových, kdy rozvolnil se onen mohutný zápas o knihy Viklefovy. V červnu 1410 učinila arcibiskupská komise, opírajíc se o bullu papežskou, arcibiskupovi návrh zakázati určité knihy Viklefovy, 15. června protestovala proti chystanému attentátu na svobodu učení ve slavném sezení universita pod předsednictvím rektora Jana řečeného Šindele — 16. června vydal arcibiskup na synodě proslulý onen zákaz, jímž mimo Dialog, Trialog a jiná díla Viklefova zakázal i jeho traktat „de eucharistia“ větší i menší a opakoval starší nařízení synodní z r. 1408 a 1406 o nauce eucharistické, 22. června měl Hus v Betlémě ono bojovné kázání proti arcibiskupu a bulle papežské, jež arcibiskup hned u výtahu poslal ke kurii do Říma, 25. června šlo z Betléma od Husa, pana Zdislava, tři bakalářů a tři studentů odvolání do Říma proti arcibiskupovu rozkazu o spálení knih Viklefových — akce skončila jak známo v červenci potom jednak spálením skutečným, jednak demonstračními obranami knih Viklefových na universitě, jež zahájil slavnou řečí 27. července Hus sám. V tom tedy měla pravdu, že v červnu 1410, (a hledíme-li k červencovým obranám, o nichž byla, i k Betlémskému kázání 22. května, o němž bude zmínka, tedy také) před tím i potom, Hus v Betlémě a jinde hájil bludy viklefské: ale opět vědomou nepravdou bylo, tvrdila-li žaloba, že mezi těmi bludy byla nauka o remanenci. Máme literaturu těchto bouřlivých dní za-

chování ve značné úplnosti; skoro celý protokol podstatnějších útoků Husových 22. června, všechny řeči z července, dokonce i vyhlášku Husovu, zvoucí na jeho obranu Viklefovu: ale nikde v této soudobé téměř úplné literatuře nemáme nejmenší stopy, že by byl Hus učil remanenci, nenalézáme ani stínu výtky podobné u protivníků. Obojí zajisté stačí samo k důkazu, že tvrzení toto jest nepravdivé.

Byli k tomuto tvrzení přivedeni svědkové: jsou to výpovědi, jež právě jsme poznali. Jest tedy docela hodnověrné svědectví Mladenovicovo (Doc. 276) že Hus „Boha a svědomí se dokládaje“ odpověděl že toho „neřekl ani netvrdil“. Avšak Hus rovněž dobře věděl, nač výpovědi svědků narážely — a hned se také k věci obrací. Dokládá: proti tomu jsem se postavil, že v Praze arcibiskup nařídil, aby nebyl jmenován onen výraz „chléb“; uvádí nyní tytéž důvody — týmiž slovy — jako v traktatu níže I. 2—3 a dokládá opětně „de pane materiali se numquam dixisse.“ Naráží zde na známý zákaz arcibiskupův synodní z r. 1406 (byla to nejspíše synoda říjnová), dle něhož po konsekraci v svátosti oltářní „in hostia substantia panis non remanet, sed solum verum corpus Christi“ a dle něhož kazatelé měli o tom vždy na den Božího těla své posluchače informovati (v. Palacký, Documenta, 332—333 a 335, kde je dvojí znění, poněkud odchýlné). Následek tohoto zákazu bylo vyšetřování mnohých osob r. 1407 a sepsání našeho traktatu. Toto stalo se až po říjnové synodě 1407, kdy ještě Hus byl kazatelem, a ke dni Božího Těla 1408, kdy Hus podle příkazu měl své posluchače o věci poučiti. I z toho jest patrné, že Hus těmi slovy koncilu krátce předkládá obsah svého traktatu, docela správně, jak vidíme níže.

S výkladem Husovým však koncil nebyl spokojen; doráželi naň se všech stran — Mladenovic živě líčí křížový oheň otázek a odpovědí — a z tohoto výsledku zajímavé jsou odpovědi jeho dvěma Angličanům (tito rodáci Viklefovi byli vskutku soudcové nejpovolanejší). Jednomu vyložil Hus, že chléb v svátosti se neničí „sed ibi ille singulariter desinit esse per transsubstantiationem in corpus Christi“ — tedy proti Viklefovi, a před druhým vyznal, „quod vere et realiter idem corpus Christi et totaliter est in sacramento altaris, quod natum est ex Maria virgine, passum, mortuum resurrexit et quod sedet ad dexteram Patris“ — tedy docela katolicky. A dojem výkladu Husova na Angličany, znalce viklefismu, byl týž jako dnes na každého čtenáře, na theologa katolického i protestantského: „ipse bene sentit de sacramento altaris, ut hic confitetur“ vyznal jeho anglický odpůrce.

Věc odpůrců Husových — v naší příčině — byla tedy ztracena; ale koncilu „victrix causa placuit“. Pokusil se, když ne o právní, aspoň o právnícké usvědčení Husa. Starý odpůrce Husův, Angličan Stokes svědčí před koncilem, že viděl prý v Praze traktat, jenž se připisoval Husovi, ve kterém prý výslovně položil, že po konsekraci zůstává v svátosti chléb hmotný. A Hus klidně odpovídá: „Bez urážky — není to pravda“.

A Hus opět mluví pravdu; není pravda, že by byl Stokes při svém několikadenním pobytu v Praze podobný traktat Husův viděl (ve své *Liter. činnosti M. Jana Husi* 158 jsem se tak mylně domníval). Nikoli — není a nebylo žádného takového; Stokes mluví opět traktat náš níže položený, jemuž chybně rozuměl; v Praze zaslechl něco podobného, jako čteme ve výpovědích svědků, a nepoučiv se i nepřesvědčiv, vydává svědectví mylné. . .

A tato mylná a falešná svědectví nabývají nyní ústy vedoucích osob koncilu, kardinalů Románů, vrchu nad bezpečnou pravdou. Žádný z českých odpůrců Husových na koncilu přítomných — zejména ne Pálec, nedaleko sedící, věci dobře rozumějící — neodvažuje se tuto nepravdu tvrditi Husovi do očí; ani žádný z Němců — dva kollegové jeho Walther Harrasser, spolužák, a Mikuláš Stoer, byli přítomni — tak nečiní; odborníci Angličané po důkladné zkoušce vyznávají, že dobře smýšlí o svátosti oltářní: tu vstává kardinal Zabarella, Vlach, a tvrdě právnicky upozorňuje Husa na výpovědi dvaceti svědků (tu kardinal se zmýlil, svědků vypovídalo sice přes dvacet, o remanenci však pouze o s m, proslulým Michalem začínaje a Ondřejem z Brodu nerozumějícím konče), proti nimž prý marně zapírá. A Hus odpovídá: „Jsou-li mi Bůh a mé svědomí svědky, že jsem tomu, co oni proti mně vypovídají, ani neučil ani nekázal, ani mi to na mysl nevstoupilo — i kdyby všichni odpůrci proti mně vypovídali, což mohu dělati? A to mi konečně neškodí!“ A k těmto slovům, jichž váhu a hořkost teprve dnes správně můžeme oceniti, po vlaském kardinalu odpovídá kardinal francouzský, slunce koncilu, slavný Petr d'Ailly: „My nemůžeme souditi dle tvého svědomí, ale dle důkazů zde proti tobě provedených...“ a vytknuv Husovi, že by chtěl všechny své odpůrce prohlásiti za podezřelé, přechází předsedající kardinal — a s ním koncil — k artikulům dalším.

Po tomto výroku dvou kardinalů, hlavních vůdců koncilu, s nimiž otcové shromáždění souhlasili, přijal koncil za prokázané, že Hus učil remanenci: a jednal tak nesprávně, nejen proti všem spisům a výrokům Husovým, nýbrž i proti výsledku samého veřejného líčení, jímž — dle slov Angličanů koncilníků — vyšla na jevo pravověrnost Husova.

Hus odveden do vězení a tu mu předloženy definitivně, po dvojitým slyšení, artikule žalobní. Byly dvojí: jedny ze spisů vybrané, druhé z výpovědí svědeckých. V těchto druhých, koncilem schválených 18. června 1415, artikul 17. opakuje doslovně žalobu, že „Hus v měsíci červnu 1410, před tím i potom, v kapli betlemské...“ tak jak ji 7. června Hus již úplně vyvrátil. Co měl Hus na to odpověděti? Odpověděl (Doc. 231) 20 června v žaláři stručně „non est verum.“ Nenapsal již více, nezmiňuje se o svém vyznání ani o svých spisech; věděl, z výslechu, kolik platí u vedoucích členů koncilu všechna jeho ujišťování.

Šestého července 1415 čteny mu artikule před popravou naposled; opět mezi nimi (Doc. 318) artikul o remanenci. Hus žádal

o slovo: kardinal Zabarella, týž, jenž se proti němu příkře postavil již 7. června, ho zakřikl — a tu Hus nemohl zdržeti výkřik šlapaného svědomí: „Prosím pro Boha, slyšte mé mínění...: nikdy jsem neučil, ani nekázal, že ve svátosti oltářní zůstává po konsekraci chléb hmotný!“... Výkřik zanikl v ruchu jednání: ale ještě na hranici, na břehu Rýna, vysokým hlasem volal mučeník: „Bůh mi jest svědek, že to, co se mi falešně připisuje, falešnými svědky dokládá, nikdy jsem neučil ani nekázal...“

Plameny udusily další slova mučnickova. Ale ze všeho, co jsme tu vyložili a o čem svědčí traktat následující, jest patrna pravda slov Lechlerových: koncil na Husovi (v této příčině) dopustil se justiční vraždy...

*

Podrobná data.

1. **Titul** bývá v rukopisech několikery: *tractatulus (de corpore Christi)* je titul nejčastější; s ním se shoduje titul *tractatulus (de corpore Domini Jesu Christi)* (rkp. B), jenž je patrně libovolně rozšířen, a *tractullus (de corpore Cristi)* (rkp. D), jenž je omylem písařovým znetvořen; s tím se shoduje i dvoji název Husův: „*scripsi in parvo tractatulo*“ Lomb IV. 12 a „*scripsi in modico tractatulo*“ t. IV. 10. Nicméně, ač rukopisně název *tractatulus* je dosvědčen nejvíce, zdá se přece, že skutečný název byl *tractatus* (jak mají rkp. AK a j.), obvyklý zvláště v pozdějších citacích (Příbrama, Hilaria a j.) a zdomácnělý v nové literatuře vydáním norimberským. Husův název vysvětlíme si skromností autorskou. Bezpečně jest, že slul *(tractatus) de corpore Christi*; rozšířený název rukopisu B jest očividně libovolný a totéž platí o jiném názvu „*de modo existendi corporis Cristi in eucaristia*“ — pozdější rubrikátoři zvali jej ještě jinak. Za to v incipitu rukopisu Y a v explicitu rkp. BX jest traktat náš nazýván „*sermo (ad populum)*“; tento název zajisté správně označuje původ našeho traktatu, ale nikoli jeho titul: tu svědectví Husovo váží patrně více. Obecný název *(tractatus) de corpore Christi* jest tedy správný, Husův a bezpečně dosvědčen.

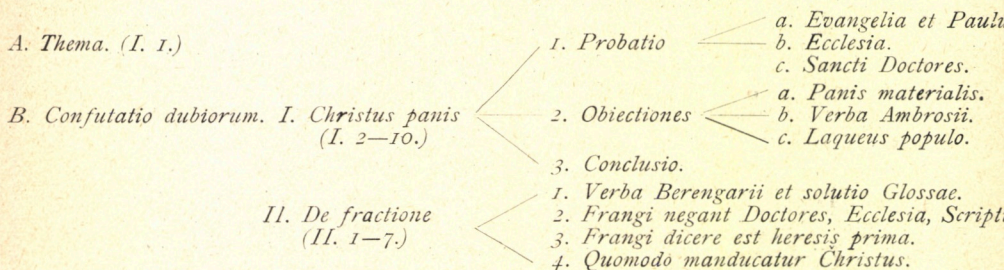
2. **Obsah.** „*Negantibus ewangelium dicens Christum esse panem est preoccurrendum et asserentibus corpus Christi in sacramento frangi, oculis corporalibus videri et manibus palpari est catholica veritas declaranda.*“ (I. 1.) „*Pro primo Christum panem esse testantur ewangelia, Paulus, canones et cantus Ecclesiae, sancti Doctores Augustinus, Jeronimus, Ambrosius, Gregorius, Cyprianus*“ (I. 2—5). „*Obieccio prima, Christum esse panem materiale, est rudis et delirum*“ (I. 6) „*obieccio secunda, per dictum Ambrosii ipsius Ambrosii verbis exponitur*“ (I. 7) „*obieccio tercia, dictionem panis venenosam esse, ipsi Christo heresim imponit*“ (I. 8—9) — „*evidet ergo zelatoribus ewangelii Christum esse panem dicendum*“ (I. 10). „*Christum in sacramento frangi Berengarius dicitur*“ (II. 1) „*sed falso secundum Glossam*“; (II. 2) „*et Magister, Augustinus, Jeronimus, Thomas in cantu Ecclesiae Christum frangi negant*“ (II. 3), *quod et Scriptura confirmat*“ (II. 4) „*Qui hoc dicunt, in heresim primam incidunt*

teste Augustino, Innocentio: blasphemantur, nam corpus Christi non voratur" (II. 5—7). „Christum in sacramento videri oculo corporali vulgata locutio dicit, negat Augustinus" (III. 1). „Notandum est, duplicem esse visionem", (III. 2) „fidem catholicam proprie dictam esse de invisibilibus" (III. 3), „mysterium sacramenti altaris transcendere puri hominis sensum et ingenium" (III. 4): „unde sequitur, neminem Christum videre", quod et Augustinus, Ambrosius, Eusebius, Jeronimus, Innocentius, Thomas, Egidius testantur" (III. 5—8) „et ex notabili et suppositionibus confirmatur" (III. 9—13); „vulgata locutio de oculo mentis intelligenda est" (III. 14). „Quarto corpus Christi in hostia non palpari simili modo deducit Egidius" (IV) „Quinto de manducacione sciendum in sacramento altaris dari tria" (V. 1) „et tripliciter posse considerari" (V. 2). „Ex his considerationibus Ecclesia terciam solum tenet, Christum sub alienis speciebus manducari, que est triplex" (V. 3) „manducacionem spiritualem probat Augustinus, que semper debet sacramentalem precedere" (V. 4—5) „Spiritualis et sacramentalem manducacionem Innocentius laudibus effert" (VI.).

Traktat ztratil úvodní slova thematu ve všech rukopisech, v mnohých také závěrečnou kapitolku (v. explicit); dále scházejí někdy uvnitř interlineární glossy, za to zdá se že přirostla glossa v kap. II. 3. Jinak zachován jest traktat jistě celý.

Tendenci vyslovuje thema: „inpugnantibus... preoccurrere..., ignorantibus... declarare" a explicit „intencione informacionis simplicium"; nexus s okolím jednak slova „preoccurrere" (I. 1) a „cum omni reverencia" (VI.), jež zdá se ukazují k zítřejší synodě, jednak slova „quidam volentes negare Christum esse panem" (I. 1) „hec dicio panis" a „per hunc terminum panis" (I. 13 a 14), jež zdá se odkazují na synodální zákaz arcibiskupů z r. 1406.

3. Rozdělení jest velmi přesné a podrobné; po výkladu thematu (I. 1) následuje vyvracení čtyř pochybností (II.—IV.), na to výklad o důležitosti duchovního požívání svátosti (V.), konečně závěrečné slovy Innocenciými. V podrobnostech jest takto:

III. De visione. Quaestio. (III. 1—14.)	1. Arguitur — opponitur. 2. Notandum: visio duplex. 3. Supponendum a. fides. b. misterium. 4. Conclusio, Probatio per Doctores. a. ex notabili. b. ex suppositionibus. c. ex aliis argumentis. 5. Confirmatio
IV. De palpatione. (IV)	6. Solutio argumenti.
Declaratio fidei.	1. Tria dantur. 2. Considerationes.
V. De manducatione sacramenti. (V. 1—5.)	3. Triplex manduc. a. Sacr. b. Spirit. c. Sacr. et spir. 4. Spiritualis mand.
Conclusio (VI.)	1. Verba Innocentii. 2. Peroratio. 3. Explicit.

Z rozvrhu patrně, že traktát jest dokončen; toliko některé mezi-
řádkové glossy přibýly později.

4. **Incipit** rukopisů „Inpugnantibus verba evangelii“ bývá uvá-
děno již v prvních desetiletích věku XV. Jest ohlas Viklefa, Trialogu,
str. 262 (v. pozn. a). Byla-li vůbec před tím příslušná slova textu
Janova „Caro mea vere est cibus“, jest aspoň pochybné. **Explicit** Hu-
sovo bylo zajisté „inaniter decertarent“; text ovšem končil se vlastně
již slovy „perpetim collocare“. V nynějších příručnicích — a již
v XV. stol. — bývá uváděn konec „in novissimo die“; jsou to texty
kusé, v. o nich níže. Podle všeho se zdá, že již originální text měl
vedle explicit Husova také explicit písařovo „anno Domini
M^oCCCC^oVIII^o“ (v. pozn. poslední) — že byl tedy diktován (v kapli
betlémské?) a že tedy bylo hned najednou několik soudobých opisů.

5. **Původství** Husovo jest bezpečné. Jest to traktát, jenž náleží
k nepochybně Husovým, o němž všechna svědectví mluví zřetelně a
jasně, jenž jest dosvědčen osobními vztahy, doklady v jiných dílech,
četnými dosvědčeními vrstevníků, hojným dochováním rukopisným,
nepřetržitou a nekolíající tradicí. Jest dílo vzorně bezpečné.

a) **Svědectví vnitřní.**

a) **Nexus osobní** dosvědčen je ¹⁾ zřejmými citaty: v Lombardovi
dvakrát se Hus díla svého dovolává: IV. 10 na konec dí „et quia de
ista visione corporali scripsi specialiter in modico tractatulo, ideo non
volo disgrede in hoc facto“; IV. 12 dí: „plura scripsi in parvo tracta-
tulo de huiusmodi fraccione“: citaty tyto jsou z r. 1409 a vztahují se
na kap. III. 1—14 a II. 1—16; atd. ²⁾ patrnými narážkami: jsou
patrné v *Depositiones testium* 1414 (zvláště v *Docum.* 179—180, kde
se uvádějí tytéž citaty ze sv. Augustina, z „Lauda Sion“, příklady
o „anima in corpore“ atd.), v jednání o nich na koncilu 1415 (*Doc.* 276,
kde se uvádí též citát „ille terminus panis“, „Cristus se undecies panem
nominavit“ atd.) atd.

β) Věcná i formální shoda s učením a spisy Husovými jest dokonalá; tu zvláště sluší připomenouti na prvním místě opět Lombarda. Do IV. knihy toho arciděla Husova, distinkce 8—12, jest po-
jato doslovně skoro 14 stran tiskových našeho vydání, tedy téměř po-
lovice textu; jen pořádek je pozměněn. Z větších shod je tu na př.
kap. II. 1—6 (str. 10—15) = Lomb. IV. 12 (paragrafy jdou doslova
takto za sebou 1. 3 in it. 5. 6. 3 extr. 4. 2.); kap. III. 1—14 = Lomb.
IV. 10 (tu shoda hlavně věcná); kap. IV. (str. 4—25) = Lomb.
IV. 12 (zase doslovně; Lombard obšírnější); kap. V. 2—5 (str. 26
až 29) = Lomb. 9. Shody tak rozsáhlé při jiném díle Husově ne-
vidíme; jsme nuceni k výkladu, že traktát náš byl již pracován se
zřetelem k Lombardovi, tak aby mohl býti do něho pojat: svědčí
o tom zejména pěkně provedená kwestie III. 1—14. Podobné shody
věcné i formální, ač ovšem již ne tak rozsáhlé, nalézáme i jinde
u Husa: „kázání na den památky Těla Božího“ (Erben, III. 170—177)
překládá celé citáty (i s nesprávnostmi; na př. citat Aug. de Trin.
4° v. 4 = „Augustin v čtvrtých knihách o Trojici svatě“ chybně m.
z trakt. na Jana, v. t.) atd.; traktát Kostnický „de sacram. corp. et
sang. Domini“ shoduje se přes obtíže žalární přece skoro slovně
(zvláště str. XLv—XLiv Opp. I.) i v citech; atd.

γ) Věcné shody nalézáme přecetné i v obranách proti žalobám,
v listech akademických čteních sbírkách kázání (na př. v nedělní
postile, rkp. klem. III. A 6 fol. 94—97, kázání celoročních, rkp. ví-
deňský 4310 fol. 64, kázáních betlemských fol. 198—200; na př. „sa-
cramentum videtur, tangitur, palpatur, frangitur non autem corpus
Cristi in sacramento venerabili est est dare tria atd.) . . . vůbec v celé
literární činnosti Husově a tak hojně, že možno každou větu, ano
i každý citat několikrát doložit.

δ) Formální shody jsou rovněž důsledné a zřetelné; zejména sloh
jest tu vybroušen a jest patrné, že traktát náš není první Husova
úvaha o této látce; dráhy myšlenek jsou již vyježděné, formulace je
hladká a slovy obvyklými. Slohově ihned poznáváme Husovo upo-
zornění: „Ecce quam plane . . .“ (často), nebo živý dotaz: „et rogo:
ad quid . . .“ (I. 3), nebo zvyklé „restat“ na začátku kapitol (I. 1, IV.
atd.) atd. Jazykově hned bije do očí husovská „et presertim“ „Christi
evangelium“ „tedium et nauseam“ (v. *Expositio Decalogi*, IV. 5),
„fidelis Christianus“ atd. Traktát náš svým výrazivem hlásí se k svému
původci tak zřetelně, jako málokterý jiný.

b) Svědectví vnější.

Jsou rovněž tak hojná a četná; jsou to
incipit a explicit rukopisná (v. při textu); tato jsou někdy tak
obšírná, jak si jen můžeme přát: na př. explicit rkp. K „a sancto
viro Mag. J. Huss, combusto in causa veritatis“ atd. nebo incipit rkp.
O „per Reuerendum Magistrum Johannem cognomine Hus“; jindy
jsou nejistá „Magistri Johannis tractatus“ C, jednou kryptogramní
„Magistri Johannis Ssuh“ A (= „Huss“ čteme-li se zadu). Často

ovšem jsou rukopisy anonymní, jednou (v indexu rkp. E) připsán traktat mylně Viklefovi;

svědectví přátel, vrstevníků a odpůrců: sem náleží svědectví Příbramovo, jenž cituje již našim incipitem v rkp. D 49 fol. 307v a j.; svědectví Stokesovo, jenž 1415 mylně myslí, že v něm Hus učil remanenci (Doc. 277; dříve jsem vykládal mylně jinak); svědectví Hilariovo proti Rokycanovi 1467 (cituje celý skoro závěr; v. *Disputatio cum Rokycana* ed. Strahl, 1775, str. 73—74: „quid dicit vester Huss... hec vester Huss“) ... atd., rovněž přehojná;

obecná tradice, od vydavatelův norimberských 1558 počínaje až ke kritikům nejnovějším. Tradice je svorná; uvádí traktat ten u nás posledně J. JIREČEK, *Rukověť I.* 273 a má Literární činnost, 1900, I., 67—69; námitky neozvaly se žádné.

6. Čas přesně jest udán explicitem písařů rkp. BX „in die corporis Christi A. D. 1408“ = 14. června 1408; s tím souhlasící citat Lombarda, jenž svědčí, že 1409 dílo naše bylo hotovo, a narážka na zákaz arcibiskupův z r. 1406, jež klade je do doby po tomto roce. Poněvadž dle nařízení arcibiskupova z r. 1406 Hus měl z povinnosti tak kázati v den Božího Těla a kázání jeho z r. 1410 zachováno máme (je to právě kázání betlemské fol. 198—200), r. 1409 také to býti nemohlo, jelikož již dříve se v Lombardovi cituje, zbývají vůbec pro naše kázání, i kdyby nemělo data, pouze leta 1407 a 1408. Poněvadž ještě v říjnu 1407 Hus dobře s arcibiskupem vycházel, nedovedli bychom si představit, že by o výroku svého metropolitů užíval pichlavých narážek „a quibusdam dicitur, quod hec dicio panis est venenosa“ „si illud calumpnie dictum procederet, sine dubio Christo heresim inponeret“ „absit ista blasphemia“ (I. 13—14) atd. Zbývá tedy jen rok 1408, na nějž nás ostatně kodexy přímo odkazují.

Toto bezpečné vročení, k němuž z obsahu samého jsme nuceni, nalezl v rukopise X již Denis: 1793 ve svých *Codd. mss. theolog.* 282 uvádí toto vročení rukopisu X; ale 1795 sl. 2518 uvádí vročení jiné (nyní rkp. č. 4936) „Anno Domini M^oCCCCXIII^o feria VI. post festum Wenceslai“ — a nerozhoduje se ani pro jedno ani pro druhé. Ntřeba ani důkazu, že toto druhé datum jest pouze datum opisu. Zrovna takové datum opisu jest, když rukopis C (ze XVI. stol.) dokládá: „Hec Magister Hus 1412... vůbec každé datum po r. 1409, kdy traktat náš již je citován, může býti jenom datum opisu.“

Ale totéž platí o datech starších než r. 1406, kdy vyšel rozkaz arcibiskupův, proti němuž Hus polemisuje (ovšem daleko ne tak ostře, jako 1410 v kázáních betlemských). Nemůže-li traktat býti mladší r. 1409, nemůže rovněž býti starší r. 1406 — a přece čteme v rkp. K vročení: „Auno Domini 1401 scriptus est hic tractatus a sancto viro Mag. J. Huss combusto in causa veritatis...“ toto vročení nemůže býti správné; samo již ukazuje, že jest dosti pozdní: dle názvu „sanctus“ psáno jest až po r. 1417, podle písma sotva dříve než v třetím desetiletí XV. věku. Název „tractatus“ v explicit neshoduje se se staršími kodexy, jež jej nazývají „sermo“, způsob formulace

ukazuje, že pochází až od našeho písaře, nikoli od písaře textu původního — jeho udání nemá tedy žádné ceny; je to domněnka písaře nejdříve z třetího desetiletí věku patnáctého, jež neobstojí před datem dvou starších rukopisů, jež jistě sahá nejméně k r. 1410. A my můžeme ukázat pramen znalosti našeho písaře, na nějž kombinačním svým talentem upozornil již Tomek, Děje univ. 139. V traktátu totiž kostnickém *De corpore et sanguine Domini* Hus vykládá, že o konsekraci hříšného kněze měl vždy stejné katolické mínění a že je vyslovil již „in libello, in sermone de corpore Christi, quem scripsi primo anno praedicationis meae, qui fuit, ut estimo, A. D. 1401“ (Opp. I. 39v). Tuto zmínku největší část badatelů stotožnila s traktátem našim (Böhringer, Krummel, Jireček a j.), ačkoli traktát náš není sermo a nemluví o konsekraci kněze hříšného, a položila následekem tohoto nešťastného stotožnění traktát do r. 1401; Lechler (Joh. v. Wiclif, II. 257), domnívaje se, že Hus se zmýlil, do r. 1402 (kdy byl jmenován kazatelem v Betlémě). Jediný Loserth, rozpoznáv v něm správně vlivy viklefské, tvrdil (Hus u. Wiclif, 253—254), že jej po r. 1403 přepracoval — i on věšel v poutech mylné konjekturny. Neandrovo datování (VI. 516—517) do r. 1412 jest docela libovolné — datování ostatní (Bilbasov XXV datuje do r. 1394!) naprosto chybná.

Na základě rukopisů a bezpečného svědectví traktátu samého musíme jej tedy položit do 14. června 1408 — a svědectví traktátu kostnického vyložit o sbírce kázání nyní ztracené. To v podstatě konstatovala poprvé práce má (Literární činnost M. Jana Husi, 1900, str. 68 a j.): námitky proti tomu byly docela nekritické a nemethodické; vyplývaly z neznalosti věci.

Vlastním impulsem našeho spisku bylo nařízení arcibiskupovo z r. 1406; jednak vyžadovalo téměř kritiku zákazem slova „panis“, jednak nařizovalo přímo kazateli, aby v den Božího těla o té věci promluvil. Hus poslechl tedy svým spiskem pouze nařízení vyššího. Že poslechl právě tímto způsobem, mělo asi bezprostřední podnět v odvolání M. Matěje z Knína 14. května 1408, jenž musil odpřisáhnouti kacířství viklefské, a v slavné schůzi národa českého 20. května 1408, jež rovněž ztratila 45 artikulů viklefských (se známou limitací) a zakázala mimo jiné traktát Viklefův o svátosti oltářní. Když máme tyto události na zřeteli, pak slova „calumpnie dictum“ „Christo heresim imponeret“ „venenosa dicio“ „maliciose decertarent“ nabývají nového, ostřejšího zvuku — třebas jinak traktát nesl na sobě zřejmě ráz nejvyšší umírněnosti. Tím však je zároveň také dáno omezení poslední: vznikl dle toho mezi 20. květnem a 14. červnem, vypracován byl latinsky, přednesen v Betlémě česky shromážděnému lidu, a pak vydan pro kruhy inteligentní po latinsky.

7. **Rukopisy** jsou nyní známy 23; v mé Liter. činnosti jest jich uvedeno 17, z nich 2 jsou uvedeny mylně (rukopis č. 3. pražské univ. knih. V. E 28 a č. 15 vídeňské dvorní knih. 4916: obsahují kostnický traktát *de corpore Christi*, nikoliv betlemský), za to nově přibýlo 8.

Poněvadž popis rukopisů kapitulních a klementinských pražských vyjde již co nejdříve, spokojují se při pražských popisem co nejstručnějším; rovněž rukopisy vídeňské dvorní knihovny jsou vzorně popsány Buddensiegem a Denisem, kláštera skotského Hüblem a kodex olomoucký již v seš. prvním (str. IX—X); spokojují se proto taktéž jen stručnými zmínkami.

A. Rukopis kapit. knihovny pražské sign. E LVII; 4°, 192 ll., z druhého desítiletí věku XV. Psán různými písaři (vazba stará, sponky utrhané), obsahuje z největší části spisy Husovy; prvníh 120 ll. je Husova Postilla sváteční; fol. 120v prázdné. Na novém sexternu počíná traktat náš: fol. 121v—126v; písmem týmž, velmi pěkným (na fol. 126r jest jen 14 řř., 126v jest prázdné); rubrikace a korektury provedl zdá se ještě písař týž (= a¹), jiné opravy a rasure majitel pozdější (= a²). Srovnal jsem 1901 a 1903; text jest kvalitou nejlepší po Y, odchyluje se hlavně v pořádku slov.

B. Rukopis téže knihovny sign. O XXIII., 8° 208 ll. (z nich 24 prázdných), z druhého desítiletí věku XV. Psán čtyřmi písaři (vazba stará, dobře zachovaná); část 2. a 3. obsahuje kusy Husovy; v části 2. na fol. 104v začátek Husova traktátu „de sanguine Christi“, v části třetí Husova excerpta z Lombarda a kázání. Část 3. počíná sexternem XIII. na fol. 119r; a tu (119r—127r) jest první kus traktat náš, prostě ale zřetelně psaný, touž rukou jako následující „Augustinus ad Petrum Diaconum“ (táž ruka jeví se i místy v části I.). Písař byl dosti nedbalý, hodně vynechával a chyboval (zvlášť na fol. 123v hodně chyb); drobné přípisky (= b¹) psal také asi on. Zprávu o něm jsem podal ve Věstníku České Akademie, 1901, X, 340—341. Text obsahuje týž jako rkp. X, od písaře staršího, ale nepozornějšího. Nalezl jsem a srovnal 1901 a 1902; text velmi dobrý, odchyluje se se hlavně vynecháními.

C. Rkp. kapit. sign. C CXIV jest svazek vazby staré, značně prohnílý. První část jeho jest inkunabule „Pavla Žateckého“, jak sů přišla kompaktátat z r. 1513; k ní přivázán kodex 251 listů značně shnilý a místy převráceně svázaný ze XVI. století. Traktat náš jest jeho samostatná část (většinou traktaty utraktivistické Pavla Žateckého † 1517) fol. 240r—248r; psaný asi v prvé čtvrti XVI. stol. tučným běžným písmem. Text opravil korektor c¹, doplňoval pozdější majitel c². Obsahuje traktat úplný, ale značně porušeného textu, text ten byl opsán původně z rkp. Y. Objevil jsem a srovnal 1902

D. Rkp. kapit. sign. B XVII. 1. podobného vzezření, jako rukopisná část sign. C CXIV. Jest rovněž pozdní — z doby kolem r. 1500, — rovněž značně poškozený vlhkem (kůže desk shnila, dřevo desk se rozkládá) a pochází od několika písařů. Obsahuje také některé traktaty Husovy; traktat „de corpore Christi“ jest část samostatná na l. 171r—177v, jinou rukou psaná než ostatní traktaty Husovy, a mnoho od pozdějších majitelů doplňována. Rubrikator označen jest písmenem d¹, černé málo pozdější přípisky písmenem d² (171v), připsovatele XVI.—XVII. stol. d₄ (fol. 172v), ještě pozdější doplño-

vatelé d⁵ a d⁶ (fol. 174). Text téměř bezcenný, jeť jen opis rukopisu klem. B. Objevil jsem a srovnal 1. května 1902.

E. Rkp. kapit. sign. O VIII. úpravy podobné jako rkp. B. Jest dobře a úhledně psán s rubrikacemi a glossami; v kodexu začíná na l. 236r—243v samostatnou část (19. sextern); kromě něho jsou obsaženy v rkp. ještě jiné traktáty Husovy, také „de sangwine Christi“. Jest psán celý jedním písařem; objevil jsem jej 1902 a srovnal v květnu 1903.

A. Rkp. c. k. universitní a veřejné knihovny pražské v Klementinu sign. III. C 13 (starší signatura karolinská C 4, jezuitská Y II. 1, 57) dobře zachovalý, dvousloupcový, bez marginalií, obsahuje kusy husovské, mezi nimi fol. 225ra—229vb traktát náš. Psán jest zřetelně, dle explicit r. 1413 — obsahuje ze všech starších text celkem nejhorší; písař byl jeden, korigoval velice nedbale. Objevil Jos. Truhlář, srovnal jsem s texty ostatními v dubnu 1903.

B. Rkp. téže knihovny klementinské sign. V. E 16 (starší sign. karolinská nečitelná, jezuitská Y III. 1, 5), v starých deskách, krásně psaný, se slušnou inicialkou a ozdobnými rubrikacemi, obsahuje od téhož písaře hlavně texty husovské: na prvním místě traktát „de Ecclesia“, od fol. 104v traktát náš. Kodex nebyl psán před r. 1419 — obsahuje traktát o přijímání krve Páně a artikule kostnické — ale také ne příliš později. Text má dosti mezer; srovnal jsem jej v r. 1900, znovu 1903.

T. Rkp. takéž klementinský, sign. VIII. G 34; obsahuje také traktáty husovské. Z traktátu našeho — psaného jinou rukou v polovici XV. věku — zbyl na l. 63v jen kus začátku textu značně libovolného; ostatních šest listů bylo vytrženo. Písař původní byl opraven rubrikátorem (= γ¹) a doplňován pozdějším majitelem (= γ²). Srovnal jsem jej 1900.

Δ. Rkp. klementinský sign. V. F 7 (dříve karolinská D 19, pak jezuitská Y II. 4, 45), v XVIII. věku mylně ostráňkovány (m. 150. listu počítáno mylně 180. a chyba se vleče pak dále), v XV. věku různými písaři vzniklý; střední část (sexterny 13. a 14.) vznikla asi ještě v první polovici XV. věku a obsahuje do fol. 149r Husův traktát de sangwine Christi, od tohoto l. pak traktát náš. Text jest velmi chybný, týmž písařem, jako traktát „de sang. Christi“ psán, rubrikátorem δ¹ prohlédnut a korektorem δ² opraven, nicméně i přes to náleží k nejšpatnějším, avšak pochází prostřednictvím jiných opisů od nejlepšího našeho rukopisu Y. Srovnal jsem jej 1903.

E. Rkp. klement. XIV D 6, foliant dvousloupcový ve staré vazbě, zřetelným velikým písmem bez marginalií, ale s rubrikacemi řemeslně napsaný asi v 2. třetině XV. století, obsahuje od jednoho písaře po traktátu „de horis canonicis“ na fol. 131ra—136ra traktát náš a za ním touž rukou traktát „de sanguine Christi“. Obsahuje pouze horší text druhé třídy, nebylo ho tedy užito, leč na 2—3 místech. Objevil Jos. Truhlář 1902.

Z. Rkp. klement. VIII F 2, sborník nejrůznějších kusů, také Husových. Staré stránkování dvojí, traktat náš na l. 66r—73v (dle staršího h²—h⁶) v části heterogenní. Obsahuje text s rubrikacemi bez marginalií písmem asi druhé polovice XV. století. Text pouze horší druhé třídy, nebylo ho užito než výminkou.

H. Rkp. klement. X H 17 (dříve karolinský, pak jezuitský Y II 5 No 15, pak sign. VIII. E 10), sborník traktatů, podobný kodexu olomuckému (obsahuje také traktáty Husovy, mezi jiným též výťah z „de sanguine Cristi“). Traktat náš jest samostatný kus, zběžně a rychle psaný, s hojnými rubrikacemi a marginaliemi, z polovice XV. století, na fol. 25r—31r. Obsahuje horší text druhé třídy, bylo ho užito jen výmínečně.

Θ. Rkp. klem. IV H 7, sborník traktatů hlavně viklefských (také Husových). Traktat náš je první, heterogenní kus sborníku (fol. 1r—8v), kdysi býval až 4 sexternem; psán slušně bez marginalií písmem asi 2. čtvrti XV. věku. Text jeho jest značně chybný a byl předlohou kodexu I. Srovnal jsem 1902.

I. Rkp. klem. VI F 18, kodex knihovny rožmberské kdysi, obsahuje na fol. 60r—66r traktat náš. Text tento, za nímž jde kázání na slova „Caro mea vere est cibus“, jest asi v polovici XV. věku opsán z rukopisu IV H 7, předešlého. Má stejné chyby (grana m. gracia, Primo m. Pro primo . . .), stejné mezery jako tento, ale ještě o jiné chyby a mezery víc. Poněvadž máme jeho předlohu, jest užití jeho zbytečné.

K. Rkp. klem. XI E 3 jest známý sborník traktátů husovských a viklefských (popis v. u Buddensiega, Joh. v. Wiclifs Polem. Schriften, LIV—LVI). Traktat náš na fol. 62r—68v počíná nový sextern, je psán touž rukou, jako následující traktat Viklefův a Husovo kázání (asi v 2. čtvrti XV. století) a podává dosti chybný text recense ΔΥ. Srovnal jsem jej 1901.

O. Rukopis studijní knihovny olomucké I V 34 (popis v. ve svazku I., str. IX—X) obsahuje rukou polovice XV. stol. na fol. 118r—123v traktat náš. Text jest dosti chybný recense první: a poněvadž je značně pozdní, užito ho jen výminkou. Srovnal jsem jej 1901.

Π. Rukopis kláštera „u Skotů“ ve Vídni, sign. 50 e 7 jest sborník traktátů Husových z 2. třetiny XV. století. Obsahuje fol. 181r—181v traktat náš v horším textu druhé třídy (popis v. HÜBL, Catalogus codicum . . ., č. 48, II); nebylo ho tedy užito.

T. Rukopis c. k. dvorní knihovny vídeňské č. 4509 (popis v Tab. a u Denisa), obsahující traktáty Husovy, má jako zvláštní, poslední část kodexu připsán traktat náš (fol. 125r—131r). Zapsán byl asi v polovici XV. stol., ostatek kodexu jest prázdný (jen na l. 131v připsán známý list university oxfordské), text jest velmi chybný (opsán z rukopisu klement. A). Srovnal jsem jej v dubnu 1903.

Υ. Rkp. dvorní knihovny víd. č. 3030 je známý překrásný kodex viklefský a Husův (popis v Tab., u Den. a zvláště BUDDENSIEG, Joh. v. Wiclifs Polem. Schriften, XXXVII—XLI, a j.). Obsahuje

po traktatech Viklefových na fol. 150va—156rb traktat náš, za ním jde traktat „de sangwine Christi“; ruka jest táž, Jana z Turnova, kodex náležel známému Pavlu ze Slavíkovíc. Fol. 196ra, 264rb jest datum 1412 (21. ledna a 9. dubna), tak že by dle toho traktat náš byl psán asi koncem r. 1411 nebo (lépe) na samém počátku r. 1412. Kodex byl 1414 korigován. Přípisky první ruky označují zkratkou v¹, krom toho v XVI—XVII. stol. připisovala ještě ruka pozdního majitele (= v²). Text jest ze všech nejlepši, položen základem našemu vydání. Srovnal jsem jej 1900 a 1903.

Φ. Rukop. dvorní knih. č. 4936 je známý sborník husovský. Obsahuje na fol. 189r—196r traktat náš v opise z r. 1413, 29. září; za ním následuje od téhož písaře traktat „de sangwine Christi“. Obsahuje horší text třídy druhé; nebylo ho proto užito.

X. Rkp. dv. knih. č. 4294 ve skvostné vazbě XVIII. stol.; v přívazku k rukopisu obsahuje na fol. 176r—180v traktat náš, za nímž následuje traktat „de sangwine Christi“. Tento přívazek psán jest asi v 2. čtvrtině XV. století; obsahuje pozdější přípisky (χ¹) a pozdní dodatky (χ²). Text jeho je týž, jako v rukopise kapitulním B; poněvadž tento text jest starši a náš libovolně měněn, náleží přednost rukopisu kapitulnímu. Srovnal jsem jej 1903.

Ψ. Rkp. dv. knih. č. 4515 je známý kodex Husův, často popisovaný. Obsahuje také traktat „de sangwine Christi“; traktat náš činí zvláštní kus pro sebe na fol. 159r—166r. Jest sice psán velmi krásně a ozdobně, ale pozdě (až v 2. polovici XV. věku), a obsahuje jen recensi druhou. Proto bylo ho užito jen výmínečně.

Ω. Rkp. dv. knih. č. 4483 obsahuje na fol. 169r—174v heterogenní část, velmi nedbale psanou, s traktatem naším (staré stránkování d 31—d 36). Vlastní písmo z 2. pol. XV. stol. bylo doplňováno od pozdějšího korektora ω¹ a pozdního majitele ω²; tyto přípisky někde knihvazač pořezal. Text příbuzný recensi Y.

(Mylně bývají uváděny rkp. klem. V E 28, VIII G 32, XII E 3 a vid. dv. knih. č. 4916.)

K sestrojení textu máme tedy 23 rukopisů a 2 tisky. Z rukopisů však sluší hned odečísti rukopis VIII G 34, jenž neobsahuje ani ¹/₁₂ textu; a vidíme dále snadno, že taktéž tisk z r. 1715 jest pořízen pouze na základě vydání z r. 1558; poněvadž toto je snadno dostupno, pozbývá veškeré ceny. A při podrobnějším prozkumu rukopisů nalezneme totéž o některých kodexích; rukopis univ. knihovny klementinské sign. VI F 18 jest se všemi chybami, mezerami a přídatky opsán (a to velmi chybně) z rkp. těže knihovny IV H 7; totéž shledáme, ač opisovatel byl mnohem pozornější, při rukopise vídeňské dvorní knihovny č. 4294 vzhledem k rukopisu knihovny kapitulní O XXIII; totéž shledáme o rukopise klementinském V F 7 vzhledem k rukopisu vídeňské dvorní knihovny č. 3930; a ještě o třech dalších můžeme mít důvodné podezření, že se zakládají — aspoň prostřednictvím jiných opisů — na třech kodexích, nám dosud zachovaných, starších a lepších; zbývá tedy celkem 16 rukopisů a 1 tisk ke kon-

DE CORPORE CHRISTI.

»Sequitur tractatus de corpore Cristi Magistri Johannis Ssuh« A
 »Incipitur tractullus de corpore Cristi« D
 »Tractatus Magistri S. Joh. Huss de modo existendi Corporis Cristi in eucaristia« I
 »Incipit sermo Magistri Johannis Hus ad populum de corpore Cristi Amen« Y
 »Incipit tractatulus de corpore Domini Jesu Cristi« B
 »Incipit tractatulus de corpore Christi excerptus per Reuerendum Mg. Johannem
 cognomine Hus« O

|| A fol. 121r
 B 119r
 C 240r
 D 171r
 E 236r
 A 225r a
 B 104v
 Γ 63v
 Δ 149r
 E 131r a
 Z 66r
 H 25r
 Θ 1r
 I 60r
 K 62r
 O 118r
 Π 181r
 T 125r
 Y 150v a
 Φ 189r
 X 176r
 Ψ 159r
 Ω 169r

Opp. I. 163r
 Opp.² (1715)
 I pag. 202a

|| Tractatus₁ de corpore Christi.₂

< »Caro mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus.« >

< I. >

< Thema. >

< 1. > I npugnantibus₃ verba ewangelii_a et ignorantibus circa
 sacramentum Dominici corporis₄ veritatem infallibilem
 nec non titubantibus restat₅ preoccurre₆ et₇ catholicam₈
 veritatem pro fructu ecclesie publice declarare.

Sunt enim quidam volentes₉ negare₉ Christum esse₁₀
panem, et dicentes, corpus Christi *frangi*, dentibus conteri₁₁,
 dilaniari, in partes diuidi₁₂, corporaliter masticari, oculis₁₃
 corporalibus *videri* et *palpari* manibus in₁₄ venerabili₁₄
 sacramento.₁₄

¹) HK; Magistri Johannis t. C; Magister Hus Ω; Magistri Johannis
 Hus Z ab ζ¹. — ²) CHZΩK; K add.: Mag. Jo. Hus sancte memorie; codd.
 ceteri omnia omittunt. — ³) Codd., Opp.; in BΩ rubricator litteram I ad-
 pingere omisit. — ⁴) Codd., Opp.; in D additum et sangwinis ab d². —
⁵) Codd., Opp.; om. Δ. — ⁶) BΔTYX; pie occurrere cell., Opp. — ⁷) Codd.,
 Opp.; om. A. — ⁸) Codd., Opp.; catholicam C. — ⁹) Codd., Opp.; ne-
 gantes AF. — ¹⁰) Codd., Opp.; ante Cristum posuit Γ. — ¹¹) Codd., Opp.;
 H superscripsit pohaneny. — ¹²) Codd., Opp.; diuidere Δ. — ¹³) Codd.,
 Opp.; post corporalibus AF. — ¹⁴) Cod. omnes; omiserunt Opp.

a) Intelligas 'ewangelii dominicae currentis': »Caro mea
 vere est cibus ...« Joh. VI. 56. Verba ipsa cf. cum W. T. 4, VI, 262:
 »omnes haeretici ... non possunt istam sententiam evangelicam impugnare.«

Christus est
panis.¹⁵

<I.> Christus est panis.¹⁵

<2.> *Pro*¹⁶ *primo*¹⁷ ergo dubio confutando¹⁸ irrefragabiliter est docendum, predicandum¹⁹ et tenendum, quod Christus est panis. — Patet²⁰: nam ipse Christus, qui mentiri non potest, docuit, predicavit²¹ et teneri²² a suis discipulis voluit, quod ipse est panis et quod caro sua²³ est panis — ergo hoc est docendum, predicandum et tenendum. Consequencia tenet, quia hoc prestat²⁴ fidelibus in suam commemorationem Luce. XXII°.^b Sed antecedens patet: nam²⁵ Johannes VI° c. presentibus discipulis et Iudeorum turbis dixit et predicavit et consequenter teneri voluit, quod ipse est²⁶ panis, dicens²⁷: »Pater meus dat vobis panem²⁸ de celo verum. Panis enim Dei est, qui descendit²⁹ de celo et dat vitam mundo.« Et dicentibus Iudeis: »Domine, semper³⁰ da nobis panem hunc« exponens dixit: »Ego sum panis vite.« Sed grossi Iudei (quibus se nunc³¹ aliqui in grossicie conformant) non accipientes verbum Domini murmurabant. Vnde sequitur ibi: »Murmurabant ergo Iudei de illo, quia³² dixisset³³: 'Ego sum panis³⁴, qui de celo descendi'³⁵.« Quam murmuracionem Saluator volens elidere dixit: »Nolite murmurare« et paucis interpositis in confirmacionem sui dicti iurat³⁶ ita dicens: »Amen, Amen dico vobis: qui credit in me, habet³⁷ vitam eternam.« Et³⁸ volens probare, quomodo credens in eum haberet³⁹ vitam eternam³⁸,

¹⁵) DBKHΨΩ; codd. ceteri omittunt. Sed hi quoque codd. semel tantum, plerumque in marg. adscribunt. — ¹⁶) Cod., Opp.; omittunt ΘI. — ¹⁷) Codd., Opp.; quo BX. — ¹⁸) Codd., Opp.; confundendo Δ; superscripsit na pohanenye H; post irrefragabiliter posuit A. — ¹⁹) Codd., Opp. om. Γ, sequens et om. CB Opp., sequens tenendum om. B. — ²⁰) Codd. Opp.: om. A. — ²¹) Codd. Opp.; predicari falso Δ. — ²²) Codd.; post a suis Opp., post a discipulis CI. — ²³) Codd., Opp.; eius D; ante caro legit A — ²⁴) Codd. Opp.; suis add. A. — ²⁵) Codd., Opp.: om. B. — ²⁶) Codd., Opp.: om. C. — ²⁷) Codd. Opp.: dicendo E. — ²⁸) Codd. Opp. Vulg.: post celo legit E. — ²⁹) Codd. Opp.; post celo ponunt ABX, Vulgatam secuti. — ³⁰) Codd. Opp. Vulg.; post nobis legit X; om. A. — ³¹) ΔYXABE; post aliqui ponunt CDΓIΘKT cett. Opp. — ³²) ACDEBΓIΘKYΩ, Opp., Vulg.: quod T, qui BΔX; abbreviatura pro qui et quia simillima. — ³³) Codd. Opp. Vulg.: dixit errore scribae A. — ³⁴) Codd. Opp.: in Δ d² addit vius Vulgatam secutus. — ³⁵) Codd. Vulg.: discendi Opp. errore typographi. — ³⁶) Codd. (ABAY): iuravit DΓ Opp. errore scribae. — ³⁷) Codd. Opp. Vulg.: habebit Δ errore scribae. — ³⁸) Codd., Opp.: verba et ∞ eternam om. B, aberrans oculis ad alterum eternam. — ³⁹) Codd. Opp.; habeat Ω, habeat Δ, erronee.

b) Evangelium Lucae, XXII., 18. Ad verba »Cristus, qui mentiri non potest...« cf. W. T. IV. 2, 250. — c) Evangelium Johannis, VI., 32—52. Verba infra »Ego sum ∞ non morietur« mutata: in Vulg. v. 50 sic legitur: »Hic est panis de celo descendens: ut si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.«

dicit pro causa: »Ego sum panis vite, ex quo si quis⁴⁰ manducauerit, non morietur⁴¹. Ego sum panis viuus⁴², qui de celo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in eternum. Et panis, quem ego dabo⁴³, caro mea est pro mundi vita.«

<3.> Ecce, quam⁴⁴ plane Dominus Jesus panem se vite⁴⁵ asserit, quam assercionem quisquis⁴⁶ negauerit, pane hoc sanctissimo non est dignus. Et rogo: ad quid⁴⁷, vndecies⁴⁸ in eodem capitulo Christus panis dicitur, nisi ut⁴⁹ hoc cordibus⁵⁰ fidelium⁵¹ profundius⁵² inprimatur? Et Luce XI^o_d piissimus Magister orare fideles instruens, ut quociens orarent, ipsum panem viuum postulerent, dixit⁵³: »Sic orabitis⁵⁴: 'Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.« ||| Quod dictum eodem spiritu de pane, ||| Y 151ra qui est Christus, intelligens⁵⁵, Mattheus⁵⁶ VI^o_e ca^o explicat per panem supersubstantiali, ita dicens: 'Panem nostrum supersubstantiali' — i, secundum Glossam^f, qui est super omnem substantiam, sc. aliam⁵⁷ — 'da nobis hodie'. — Paulus⁵⁸ eciam, qui suam scienciam immediate⁵⁶ dicit se⁶⁰ accepisse a Domino⁶¹, 1^a Corinth. XI^o_g dicit: »Quocienscunque⁶² manducabitis⁶³ panem hunc, mortem Domini annunciate⁶³, donec veniat.« Et⁶⁴ iterum: »Itaque quicunque manducauerit panem Domini indigne, reus erit corporis etc.⁶⁵« Et⁶⁶ iterum: »Probet

⁴⁰) Codd. Opp. Vulg.; ante si errore E. — ⁴¹) Codd. Opp.; moriatur Vulg., ΔΥΩ; in Ω ab ω² correctum in morietur. V. annot. (c). — ⁴²) Codd., Opp. Vulg.: vite A errore scribae. — ⁴³) Codd. Opp. Vulg.; Γ addit vobis errore. — ⁴⁴) Codd. Opp.: quomodo A errore scribae; confer infra I. 5 'Ecce quam plane hii sancti' etc. — ⁴⁵) Codd. Opp.: ante se Γ. — ⁴⁶) Codd. Opp.: si quis A errore scribae. — ⁴⁷) Codd. Opp.: quis Δ errore scribae. — ⁴⁸) Codd. Opp.: post capitulo legit ΘΙ. — ⁴⁹) Codd. Opp.: quod B. — ⁵⁰) Codd. Opp.; add. Cristi Γ; Cristi A. — ⁵¹) Codd. Opp.: fidelibus A — ⁵²) Codd. Opp.; ante cordibus Γ, post inprimatur C, post hoc A. — ⁵³) Codd. Opp.: domino Γ male; et dixit I errore scribae. — ⁵⁴) Codd. Opp. Vulg.: orabis Δ errore. — ⁵⁵) Codd. Opp.: intelligentes C errore. — ⁵⁶) Codd. Opp.: Mr B. — ⁵⁷) Codd. Opp.: in Y additum a se ab v¹. — ⁵⁸) In D d³ in marg. addidit: »Hic aduersarie non offendas te; quod dicit de pane Cristus, hoc intelligit de sangwine.« — ⁵⁹) Codd. Opp.; immedia Γ male. — ⁶⁰) Codd. Opp.: om. Γ, ante dicit Opp. — ⁶¹) Codd. Opp. Vulg.: Cristo B. — ⁶²) Codd. Opp. Vulg.: quociens E. — ⁶³) Codd. Opp. Vulg.: manducaueritis C, manducabis D. Hic finitur Γ, ceteris euulsis. — ⁶⁴) Codd. Opp.: om. CA. — ⁶⁵) ABX: et sangwinis Domini etc. Y, et sangwinis Domini CKTΩ Vulg., om. Opp. ADEBA... — ⁶⁶) Codd. Opp., om. B.

d) Evangelium Lucae, XI., 2—3. Cum verbis: »undecies in eodem cap.« cf. W. T. 4, IV, 257: »si tam crebro vocaret ipsum panem« — e) Evang. Matthaei, VI, 11. Conf. W. T. 4, IV, 257. — f) Glossa ordinaria ibidem. — g) Paulus, Ep. I. ad Corinth., XI., 26—28. Conf. W. M. II. 37, IX. 276—277, W. T. 4, III, 251; 4, IV, 257; H. L. IV. 12.

autem se ipsum homo et sic de pane illo edat.⁶⁷ — Ecce ter⁶⁸ nominat istum panem.

<4.> Super⁶⁹ hiis fundans se vniuersalis Christi⁷⁰ ecclesia, dicit in canone misse: »Offerimus panem sanctum vite eterne et calicem salutis⁷¹ perpetue⁷².« Et iterum ibidem: »Panem celestem accipiam⁷³ et nomen Domini invocabo.« Et in complenda sancti⁷⁴ Johannis ante portam Latinam⁷⁵ dicit Ecclesia: »Refecti, Domine, pane celesti.« Et in cantu diei⁷⁶ Corporis Christi^h canit Ecclesia:

»Ecce panis angelorum
Factus cibus viatorum...⁷⁷
Vere panis filiorum
Non mittendus canibus...
Bone pastor, panis vere,
Iesu, nostri⁷⁸ miserere.

<5.> Fundat⁷⁹ se⁸⁰ autem Ecclesiaⁱ in verbis sui⁸¹ capitis Christi, sicut et sancti doctores Ecclesie, Augustinus, Jeronimus, Ambrosius, Gregorius et ceteri⁸² doctores ac sancti, quos nimis⁸³ prolixum foret adducere singillatim.⁸⁴ Sed sufficiant pro presenti dicta⁸⁵ efficacia aliquorum⁸⁶. Scribit enim Augustinusⁱ in epistola⁸⁷ ad Hyreneum⁸⁸ (et ponitur de Consecracione, distincione II^a) ita dicens: »Christus panis⁸⁹ est, de quo qui manducat, viuet in eternum. Ipsemet⁹⁰ dixit: | Et

⁶⁷) Codd. Opp.: et de calice bibat addit BX Vulg. In utroque loco verba addita calicis temporibus forte in genuinum textum irrepserunt. —

⁶⁸) Codd. Opp., tibi Δ pessime. — ⁶⁹) Codd. Opp.: errore sub B. — ⁷⁰) Codd. (ABAX)...: om. Y Δ CI Opp. Facile omissum est, quod abbreviatura xpi simillima sequenti eccla. — ⁷¹) Codd. Opp.: salutaris Δ pessime. — ⁷²) Codd. Opp.: eterne Y, errore scribae ex praeuio eterne ortum. T addit etc. — ⁷³) Codd. Opp.: om. E. — ⁷⁴) Codd.: beati E Opp. — ⁷⁵) Codd., Opp.: ante portam ponit B. — ⁷⁶) Codd. Opp.: die C Δ , dei B Ω errore. — ⁷⁷) Opp., Codd., Thomas: in I verba vere ∞ canibus omissa et verbo etc. reddita sunt. — ⁷⁸) Codd., Opp.: Cristi Δ . — ⁷⁹) Codd. Opp.: et addit T. — ⁸⁰) Codd. (ABAY...): post autem ponunt CE Opp. falso. — ⁸¹) Codd. Opp.: suis Δ . — ⁸²) Codd., Opp.: alii C falso. — ⁸³) Codd. Opp.: numerus T pessime. — ⁸⁴) BDYX: singulatim B, sigillatim cett., Opp. — ⁸⁵) Codd. Opp.: dicto Δ male. — ⁸⁶) Codd. Opp.: aliorum Δ , aliorum B. — ⁸⁷) Codd. Opp.: sua addit Δ . — ⁸⁸) Codd. Opp.: Hebreum B pessime. — ⁸⁹) Codd. Opp. August.: post est A errore. — ⁹⁰) Codd. Opp. Aug.: Cristus add. Ω .

h) Thomas ab Aquino, 'Lauda Sion' (textus valde discrepat.) — i) Cum verbis 'Fundat ∞ sancti' conf. W. M. IX. 291—292: »Quod autem demonstratur panis aut vinum, sonat quadruplex ewangelium... et idem dicunt sancti doctores concorditer, sc. Ambrosius, Jeronimus et specialiter Augustinus et alii sequentes eos, ut usus et leges Ecclesie...« — j) Decretum, Pars III., Distinc. II., Cap. LVII et LVIII. (Ibi etiam citatur Augustinus accurate.)

panis, quem ego dabo⁹¹, caro mea⁹² est pro mundi vita. Idem⁵ ibidem (et ponitur de Consecratione distincione II^a ca^o 'Qui manducatⁱ) dicit: »Panis est corpus Christi⁹³, calix sangwis.« Idem in libro Sentenciarum Prosperi⁹⁴ et ponitur de Consecratione distincc. II^a_k ca^o 'Hoc est quod dicimus'⁹⁵: »Sicut celestis panis, qui vere est Christi caro, suo modo vocatur corpus Christi⁹⁶« etc.⁹⁷ — Ambrosius (et⁹⁸ ponitur de Consecratione distinc. II^a ca^o 'Omnia quecumque voluit'_k) dicit: »Panem quidem mysticum, quem⁹⁹ sumimus ministerio¹⁰⁰, illum¹⁰¹ utique panem intelligo, qui manu Spiritus Sancti formatus est¹⁰² in vtero virginis et igne passionis decoctus est in ara crucis. Panis enim angelorum factus est⁵, cibus hominum. Vnde ipse ait¹⁰³: 'Ego sum panis viuus, qui de celo descendi.« — Gregorius¹ in Omelia Paschali¹⁰⁴ (et ponitur de Consecratione¹⁰⁵ distinc. II^a ca^o 'Quid¹⁰⁶ sit sangwis') dicit: »Tanta est vnitas Ecclesie in Christo, ut vnus vbique sit panis corporis Christi, vnus¹⁰⁷ sit calix sangvinis eius⁹⁷.« — Sanctus Ciprianus¹⁰⁸ dicit¹⁰⁸: »Panis vite Christus est.¹⁰⁹ Hunc autem¹¹⁰ panem dari nobis quotidie¹¹¹ postulamus dicentes 'Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.« — Ecce quam¹¹² plane hii sancti doctissimi, fundantes se in Christi¹¹³ ewangelio, predicauerunt, scripserunt et tenuerunt, quod Christus est panis: nec opus est alios ad propositum¹¹⁴ adducere, cum fidei Christiano⁷³ sufficiat¹¹⁵ vnica auctoritas Jesu Christi.

⁹¹) Codd. Opp. Decr.: vobis add. K. — ⁹²) Codd. Opp. Aug.: vere addit C. — ⁹³) Codd. Opp. Decr.: sed addit E. — ⁹⁴) Codd. Opp. Decr.: Prospere Δ pessime. — ⁹⁵) Codd. Opp. Decr.: dicemus I, diximus A — ⁹⁶) Codd. Opp. Decr.: Cristus D omisso praeced. corpus. — ⁹⁷) Codd. (BAY...): Opp. in utroque loco male add. Item. — ⁹⁸) Codd. Opp.: om. CA errore. — ⁹⁹) Codd. Opp. Decr.: om. A. — ¹⁰⁰) Codd. Opp.: misterio I, falso, nam Θ recte habet ministerio. Sed locus a Husso falso allatus: in Decr. legitur in misterio. — ¹⁰¹) Codd. Opp.: et illum YΔ; istum B. — ¹⁰²) Codd. Opp.: et add. T. — ¹⁰³) Codd. Opp. Decr.: dicit A. — ¹⁰⁴) Codd. Opp. Decr.: Pastoralis Δ pessime. — ¹⁰⁵) Codd. Opp.: om. AC. — ¹⁰⁶) Codd. Opp. Decr.: Quod C male. — ¹⁰⁷) Codd. Opp. Decr.: vbique add. A male. — ¹⁰⁸) Codd. Opp.: om. T. — ¹⁰⁹) Codd. Opp.: om. A. — ¹¹⁰) Codd. (ABAY...): enim X errore, om. Opp. — ¹¹¹) Codd. Opp.: om. B. — ¹¹²) Codd. Opp.: quomodo X; confer ann. (44). — ¹¹³) Codd.: om. Opp. C, male. — ¹¹⁴) Codd. Opp.: illud add. C, ante alios ponit A. — ¹¹⁵) Codd. (ABAY...): sufficiat E Opp.

k) Decretum, P. III., Dist. II., Cap. XLVII et LXXIV. — l) Decr. III. 2. LXXIII. (non ex Hom. Pasc., sed ex Dialogis). — m) Cyprrianus

Notay
10^{XAB}

<6.> Sed contra iam dicta obicitur: 'Si Christus est panis, ergo Christus est panis¹¹⁶ materialis, ex¹¹⁷ farina¹¹⁷ factus, non transsubstantiatus.' Consequens falsum, et¹¹⁸ consequentia videtur esse bona, ergo¹¹⁹ et antecedens est.¹²⁰ || Y 151va falsum¹²¹. — Sed quis sciolus non respueret tam¹²² rudem et deliram consequentiam? Per illam enim decipiuntur truttanni, qui nec sciunt, quid sit consequentia, nec discernunt inter panem Christum et panem per clericum pistum, ex eo, quod⁵ plus desiderant ventrem¹²³ corporaliter reficere, quam animam pane¹²⁴ viuo eternaliter¹²⁵ saciare¹²⁶. Si enim pani viuo plus quam pani¹²⁷ ex farina¹²⁷ pisto intenderent¹²⁸, tunc non panem farine¹²⁹ materialem, sed panem¹³⁰ supersubstantialiorem Christum Dominum excellencius appellarent dicentes: »Panem nostrum supersubstantialiorem da nobis hodie¹³¹.«

20^{ABX}

<7.> Sed obicitur secundo¹³² per dictum Ambrosiiⁿ in libro de Sacramentis, quod ponitur¹³³ de Consecratione distincte. II^a ca^o 'In calice' in fine: »Dixi vobis, quod ante verba Christi quod²⁰ offertur panis dicatur¹³⁴; vbi Christi¹³⁵ verba deprompta fuerint¹³⁶, non panis sed corpus dicitur¹³⁷.« Ecce hic dicitur¹³⁸, quod¹³⁹ post¹⁴⁰ verborum¹⁴⁰ prolationem non panis dicitur. — Sed in oppositum sunt¹⁴¹ supra dicta¹⁴² Christi ewangelii¹⁴³, Ecclesie et sanctorum¹⁴⁴ Doctorum, eciam ipsius Ambrosii, si panis hic²⁵ in proposito vniuersaliter²⁰ abnegatur. Non ergo contradicit¹⁴⁵ Christo et sibi¹³⁰ Ambrosius¹⁴⁶ sanctus, sed²⁶ vlt, quod non talis panis est¹⁰⁸ post prolationem verborum sacramentalium, sed prestantior, quia ante¹⁴⁷ erat¹⁴⁸ tantum materialis ex farina¹¹⁷

¹¹⁶) Codd. Opp.: om A. — ¹¹⁷) Codd. Opp.: aut forma T. — ¹¹⁸) Opp. Codd.: om. CD. — ¹¹⁹) Codd. Opp.: om. K. — ¹²⁰) Codd. (ABAY...): om. Opp. X. — ¹²¹) Codd.: verum Opp. In D scripsit d est falsum, d² correxit in verum. — ¹²²) Codd. Opp.: tam addit B errore. — ¹²³) Codd. (ABAY...): corporalem add. Opp. — ¹²⁴) Codd. (ABAY...): eterno add. Opp. — ¹²⁵) Codd. Opp.: om. X, post saciare ponit A. — ¹²⁶) Codd. Opp.: sanare BX. — ¹²⁷) Codd. Opp.: om. C. — ¹²⁸) Codd. Opp.: intenderint A. — ¹²⁹) Codd. Opp.: forme T pessime; v. ann. (117.); om. D, post materialem ponit BA. — ¹³⁰) Codd. Opp.: om. D. — ¹³¹) Codd. Opp.: et dimitte etc. add. B, etc. add. X. — ¹³²) Codd. Opp.: secundum C. — ¹³³) Codd.: in add. Opp. — ¹³⁴) Codd. Opp. Decr.: dicitur Q. — ¹³⁵) Codd. Decr.: autem add. Opp.: post verba legunt CI Opp. — ¹³⁶) Codd. Opp. Decr.: fuerant C. — ¹³⁷) Codd. Opp. Decr.: dicitur Opp. D. errore typi; Cristi add. B. — ¹³⁸) Codd. Opp.: dicit C male. — ¹³⁹) Codd. Opp.: sed A male. — ¹⁴⁰) Codd. Opp.: in verbo C. — ¹⁴¹) Codd. Opp.: fuit A. — ¹⁴²) Codd.: verba add. Opp. falso. — ¹⁴³) Codd. Opp.: ewangelia ET. — ¹⁴⁴) Codd. Opp.: sanctorum C falso. — ¹⁴⁵) Codd. Opp.: dicitur add. C pessime. — ¹⁴⁶) Codd. Opp.: post sanctus ponit AA. — ¹⁴⁷) Codd. Opp.: antea CKY. — ¹⁴⁸) Codd. Opp.: panis add. E.

n) Ambrosius, De sacram. V. 1 in Decret. III. 2. LXXXIII. W. M. V. 136 eadem verba ex Augustino adfert.

sed iam supersubstantialis. Vnde dicens beatus Ambrosius_n 'non panis, sed corpus dicitur' subdit₂₆ obiciens: »Quare ergo in oratione Dominica ait₂₅ 'Panem nostrum quotidianum da nobis hodie?' Panem dixit₁₄₉ quippe, sed 'epision'₁₅₀, hoc est 'supersubstantialem' « Ecce₁₅₁, quam plane exponit₁₅₂ se, quod non negat post consecracionem esse panem supersubstantialem.₁₅₁

<8.> Preterea obicitur tercio₁₅₃: Christum vel corpus Christi panem dicere est₁₅₄ populo₁₅₅ laqueum erroris inponere et animas non solum simplicium, sed illorum, qui videntur alios regere, venenare₁₅₆. Iam₁₅₇ enim forte₂₅ a quibusdam dicitur, quod₁₅₈ hec diccio panis est venenosa₁₅₈ sicut hoc nomen₁₅₉ ypostaseon₁₆₀, quo Arrianorum presul voluit minus peritos ad inconveniens ducere, ut videlicet vel tantum vnam personam vel tres confiterentur₁₆₁ essencias in diuinis. Sicut ostendit Magister_o in I^o Sentenciarum₁₆₂ distinc. XXVI^a.

3^oABDBXY 151vb

<9.> Sed reuera, si illud₁₆₃ calumpnie₁₆₄ dictum procederet, sine dubio Christo₁₆₅ heresim inponeret₁₆₆, quasi₁₆₇ ipse dicens se vel corpus suum panem₁₆₈ esse₁₆₈, populo₁₆₉ laqueum erroris inponeret₁₆₆ et animas simplicium, ymmo maiorum per hunc terminum panis₁₇₀ venenaret₁₇₁. Sed absit ista blasphemiam. Ipse enim non panem venenosum, sed habentem in se omne delectamentum et omnem sorem suavitatis et prebentem vitam eternam₁₇₂ se humiliter exhibuit, ut tedium, nauseam₁₇₃ et mortem a digne₁₇₄ manducantibus

¹⁴⁹) Codd. Opp.: post quippe D: quidem dixit Decr — ¹⁵⁰) ADEABAKTΩ ephision Y, epison BX, ephision IΘHC; ἐπιόσιον Decr. Opp. — ¹⁵¹) Codd. Opp.: verba Ecce ∞ supersubstantialem om. D. — ¹⁵²) Codd. Opp.: sensus et parallelismus q. d. exigit: exposuit AY, errore scribae, male legentis abbreviaturam. — ¹⁵³) Codd. Opp.: 2° A male. — ¹⁵⁴) Codd. Opp.: esse T male. — ¹⁵⁵) Codd. Opp.: populum Ω, quod ω¹ in populo correxit. — ¹⁵⁶) Codd. Opp.: venare AT; falso; in T τ² correxit. — ¹⁵⁷) Codd. Opp.: ideo T male. — ¹⁵⁸) Codd. Opp.: verba quod ∞ venenosa om. D. — ¹⁵⁹) Codd. Opp.: diccio C, errore. — ¹⁶⁰) Codd. (ABABY...): ypostasion E. ὑποστάσιον Opp. — ¹⁶¹) Codd. Opp.: confiteantur C, post essencias legit A. ¹⁶²) Codd. Opp.: post Magister legit B. — ¹⁶³) Codd. Opp.: istud A. — ¹⁶⁴) Codd. Opp.: post dictum C. — ¹⁶⁵) Codd. Opp.: Cristi B. — ¹⁶⁶) Codd. Opp.: inponeret A errore. — ¹⁶⁷) AAKTYX...: qua AC Opp., quia B, qualiter B. — ¹⁶⁸) Codd. Opp.: panete B errore. — ¹⁶⁹) Codd. (ABABY...): post erroris ponunt Opp. CE. Confer supra I. 8. — ¹⁷⁰) Codd. Opp.: peccatis A, maioris C. — ¹⁷¹) BYX... Opp.: veneraret CABΔ, venerarent AT; errore scribae. — ¹⁷²) Codd. Opp.: sempiternam X errore. — ¹⁷³) Codd. Opp.: non secum A. — ¹⁷⁴) Codd. Opp.: indigne C.

o) Petrus Lombardus, Sentent., I, XXVI. (Conf. Hus super Lomb., cod. Clem. IX B 3 fol. 57ra.) — p) Verba 'Revera — blasphemiam' conformiter sonant cum W. T. 262 »quae ergo major blasphemiam, quam dicere...« et ib. 263 »haereticat praecipua verba Cristi...«

reprimeret et ipsos manducantes in se quodammodo spiritua-
liter transmutaret.

<10.> Ex iam dictis evidet¹⁷⁵ zelatoribus ewangelii, quod intrepide debent dicere, predicare et tenere, quod Christus est⁷³ panis Ecclesiam nutriens, que inquam Ecclesia est vnum¹⁷⁶ corpus Christi¹⁷⁶ mysticum, vno pane et vno calice participans, teste Apostolo I^a Corinth.^q 10^o¹⁷⁷ dicente: »Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio¹⁷⁸ sanguinis Christi¹⁷⁹ est? Et⁶⁶ panis¹⁸⁰, quem frangimus, nonne¹⁷⁸ participatio corporis Domini¹⁸¹ est? Quoniam vnus panis¹⁸² vnum corpus multisumus, omnes¹⁸³, qui¹⁸³ de vno pane et de vno calice participamus.« — Et¹⁸⁴ tantum¹⁸⁵ de primo¹⁸⁶.

<II.>

Frangi^{DBAV}

Frangitur.^A

||| Y 152^r a

<1.> Habito^r, ||| quod Christus est panis, videndum est, si¹⁸⁷ ipse Christus¹⁸⁸ vel corpus eius¹⁸⁹ frangitur, diuiditur, dilaniatur, dentibus conteritur et corporaliter masticatur. — Et videtur, quod sic, ex confessione Berengarii, qui¹⁹⁰ confessus est coram Nicolao papa et 113¹⁹¹ episcopis, panem et vinum, que¹⁹² in¹⁹² altario¹⁹³ ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed

¹⁷⁵) Codd. Opp.: om. C, eius T, evidenter patet Q ab ω². — ¹⁷⁶) Codd.: om. Opp. falso. — ¹⁷⁷) Codd. Opp.: 1^a E, om. C. — ¹⁷⁸) Codd. Opp. Vulg.: verba communicatio, ~ nonne om. K. — ¹⁷⁹) Codd. Opp. Vulg.: haec tria verba com. sang. Cr. reddit T ita: manducatio Cristi sanguinis. — ¹⁸⁰) Codd. Opp. Vulg.: panem X praecedenti et omisso. — ¹⁸¹) Codd. Opp. Vulg.: dominici B; post es legit CT. — ¹⁸²) Codd. (ABABYX...), Vulg.: et add. Opp. falso. — ¹⁸³) Codd. Opp. Vulg.: omnes quidem A falso. — ¹⁸⁴) YCDXQ, om. ABAB cett. Opp. — ¹⁸⁵) YCDX; hoc add. C; om. cett. Opp. — ¹⁸⁶) YCDX; est add. C; om. cett. Opp. — ¹⁸⁷) Codd. Opp.: quod A. — ¹⁸⁸) Codd. Opp.: om. B, est add. A. — ¹⁸⁹) Codd. (ABABY...): Cristi Lomb., ante corpus legunt Opp. — ¹⁹⁰) Codd. Opp. Lomb.: frangi add. X: erat scriptum in marg., unde in textum irrepsit. — ¹⁹¹) ABBX... Opp. Lomb.: XI Y in rasura, XI C (ex XIII), n 3 A, v 3 Δ, in Q, neque T. Apud W. M. 114. — ¹⁹²) Codd. Opp. Lomb.: quem Δ male legendo in. — ¹⁹³) Codd. Lomb.: altari Opp. W. Decr.

q) Paulus, I. ep. ad Corinth., X., 16—17. Verba 'et de vno calice' quae omnes Codd. et Opp. exhibent, in Vulg. (et textu graeco) desunt; sed iam apud W. M. VI. 161 'de uno pane et de uno calice' leguntur; cf. etiam W. M. V. 126. — r) Quae nunc II. 1—4 sequuntur, maximam partem ad verbum in H. L. IV. 12 repetuntur.

eciam verum corpus et sanguinem Christi¹⁹⁴ esse sensualiter¹⁹⁵; non solum, sacramentum, sed in veritate manibus sacerdotum¹⁹⁶ tractari¹⁹⁷ frangi, et¹⁹⁸ fidelium dentibus atteri, ut¹⁹⁹ ponitur de Consecratione^s distincc. II^a₂₀₀ ca^o 'Ego Berengarius'. — Ecce videtur, quod manibus tractari¹⁹⁸, frangi et²⁰¹ dentibus atteri conveniat Christi corpori et sanguini.

<2.> Sed istud soluit Glossa^s ibidem dicens: »Nisi sane intelligas verba Berengarii, in⁷ maiorem incidēs heresim, quam ipse²⁰² habuit...« et »omnia referas ad species ipsas. Nam de corpore Christi partes non facimus.« Hec Glossa. — Ecce magna heresis fuit Berengarii, de qua fuit infamatus, quia sc. tenuit, quod panis, qui in altario¹⁹³ ponitur, ante consecrationem est panis non consecratus, sed²⁰³ post consecrationem est²⁰⁴ solum panis consecratus²⁰³ et non verum corpus Christi; similiter vinum post consecrationem solum esset²⁰⁵ vinum consecratum sed non sanguis Christi. Modo²⁰⁶ maiorem dicit Glossa esse²⁰⁷ heresim tenere. quod corpus Christi frangitur, manibus tractatur vel dentibus conteritur; ideo dicit omnia illa esse²⁰⁸ ad species (i. ad sacramenta) referenda, ut sic dicatur: panem et vinum non solum esse sacramentum sed in veritate ipsum panem (i. speciem | Y 152vb panis²⁰⁹) tractari, frangi et fidelium dentibus atteri²¹⁰.

<3.> Et ad istud accedit Magister, in²⁶ IV° Sententiarum²¹¹ distincc. 7, XII^a₂₁₂ dicens: »Sed²¹³ quia⁵ corpus Christi incorruptibile est, sane dici

¹⁹⁴) Codd. (ABABY...): post corpus ponunt Ω Opp; in Decr. W. verba Domini nostri Jesu adduntur; in Lomb. verba et sangw. omittuntur. — ¹⁹⁵) Codd. Opp. Lomb. W. Decr.: sensulibiter Δ pessime. — ¹⁹⁶) Codd. Opp. Lomb. Decr.: sacramentum A male. — ¹⁹⁷) Codd. Opp. Lomb. W. Decr.: verba frangi ~ tractari om. K. — ¹⁹⁸) Codd. Opp. Lomb.: om. BX. — ¹⁹⁹) Codd. Opp.: et C, nec B. — ²⁰⁰) Codd. (ABABY.): om. Opp. — ²⁰¹) Codd. Opp.: om. ABX. — ²⁰²) Codd. Opp.: Berengarius add. K. — ²⁰³) Codd. Opp.: verba sed ~ consecratus om. Δ. — ²⁰⁴) Codd. Opp.: esset T ex sequenti ortum. — ²⁰⁵) Codd. (AABY...): est CDK Opp., post vinum legit B. — ²⁰⁶) Codd. Opp.: modo Y ab v, ab v¹ correctum in non; non Δ falso. — ²⁰⁷) Codd. Opp.: om. AA. — ²⁰⁸) Codd. (AABY.): om. BX Opp.; post species legit EK. — ²⁰⁹) Codd. Opp.: ipsum add. C male. — ²¹⁰) Codd. Opp.: conteri E regularem usum secutus. — ²¹¹) Codd. Opp.: ante in A. — ²¹²) Codd., Lomb.: 2 Opp. errore. — ²¹³) Codd. Opp.: dicitur C male.

s) Decretum, III, 2, XLII. Textus et Glossa (Scholia Conciliorum) etiam in H. L. citantur; sed semper erronee; nam loco 'sensualiter; non solum sacramentum' falso, legit Decr. recte 'et sensualiter non solum in sacramento'. Hic error iam apud W. M. 30 (26 ponit recte), qui et Glossam pag. 225 affert ad idem, occurrit, unde ortus est. — t) Petrus Lombardus, IV. 12.

potest²¹⁴ fraccio illa et particio illa non in⁵ substantia corporis, sed in ipsa forma panis sacramentali²¹⁵ fieri, ut vera fraccio et particio sit ibi, que fit²¹⁶ non²¹⁷ in substantia (sc.²¹⁸ corporis²¹⁹ Christi²¹⁹), sed²²⁰ in sacramento, i. in specie. « Hec Magister. — Ad idem est, Augustinus ad Hyreneum et ponitur de Consecratione^u distincc. II^a ca^o 'Qui manducat' et allegat²²¹ eum Magister, in IV^o²²² distincc. XII^a²¹² »Quando« inquit »Christus manducatur, vita manducatur.« Sed quis audeat²²³ corporaliter manducare²²⁴ Dominum suum? Et tamen Veritas invitans nos ad manducandum ait: »Qui manducat me, viuit²²⁵ propter me...« Nec corporaliter²²⁶ occiditur²²⁷ Christus²²⁸, ut²⁵ manducetur, sed ut mortuos viuificet. Quando manducatur, reficit, non deficit; »viuit manducatus, quia resurgit²²⁹ occisus. Nec quando manducamus, partes de illo facimus. Et quidem²³⁰ in sacramento sic fit; norunt fideles, quomodo manducent carnem²³¹ Christi: vnusquisque accipit
i. eukaristia sc. hostie vel speciei fracte
partem suam: vnde et ipsa gracia²³² partes²³³ vocantur¹³⁰. Per partes manducatur, et manet²³⁴ integer totus²³⁵, per²³⁶ partes manducatur in sacramento, et manet integer totus²³⁶ in celo²³⁴, manet integer totus in corde tuo.... [Nota²¹³ ibi: ipsa gracia²³⁷ partes vocantur. Construe: partes²⁰ hostie vel speciei fracte vocantur gracia²³⁷

²¹¹) Codd. Opp.: ante sane legit A, ante dici EΔ. — ²¹⁵) Codd.: sacramentalis Opp. errore. — ²¹⁶) Codd. Opp.: est Δ, sit A. — ²¹⁷) Codd.: ante fit ACD Opp. — ²¹⁸) CD Opp. Y ab v¹: om. cett. — ²¹⁹) Codd. Opp.: om. Ω. — ²²⁰) Codd. Opp.: in B scriptor errore totam lineam praecedentem 'sed in ~ Christi' iteravit. — ²²¹) Codd. Opp.: abnegat C male. — ²²²) Codd. Opp.: Sentenciarum add. B. — ²²³) Codd.: audet C, auderet A Opp. — ²²⁴) Codd. Opp.: sc. add. Y, sc. corporaliter add. C, ante corporaliter legit D. — ²²⁵) Codd. (ABXY...): viuet CDA Opp. Vulg. — ²²⁶) Codd. Opp.: post occiditur ADEX, in marg. suppl. B, om. Ω. — ²²⁷) Codd. Opp.: accipitur B male. — ²²⁸) Codd.: om. X Opp. — ²²⁹) Codd. Opp.: resurrexit Ω Decr. — ²³⁰) Codd. Opp. Decr.: quid T, qui dum K, quidem Y ab v; ab v¹ correctum in quid est; est add C. — ²³¹) Codd. (ABABY...), Decr.: corpus Opp. — ²³²) Quae hic et aliis locis similibus superscripta sunt, vario modo in codicibus redduntur; plerumque in textum irrepserunt (YK... Opp.), aut omissa sunt (Ω); raro in marg. adduntur (B), interdum supra scripta sunt (E cett.). — ²³³) De glossa v. ann. (232); loco sc. legit B sepe, AΔY specie, D id est i.; vel om. B. Loco partes legit D: partes vocantur gracia et partes vocantur gracia partes; errore. — ²³⁴) Codd. Opp. Decr.: verba manet ~ celo I omisit. — ²³⁵) Codd. Opp. Decr.: in corde tuo add. K. — ²³⁶) Codd. Opp. Decr.: verba per ~ totus om. AΔ. — ²³⁷) Codd. Opp.: grana ΘI pessime.

u) Decr. III. 2. LVIII. Sed verba posteriora non ex Augustino, sed e Beda sumpta sunt. — v) Evangelium Johannis, VI. 58.

(i. eukaristia²³⁸) vel sacramentum || ita²³⁹ quod quilibet pars sacramenti est sacramentum²³⁹ et per partes manducatur Christus spiritualiter et manet totus diuinitus et corporaliter in celo et totus manet in corde tuo diuinitus et humanitus, quamdiu est²⁴⁰ in te sacramentum. Sin autem non accipis sacramentum et es sine peccato mortali²⁴¹, tunc etsi non²⁶ sacramentaliter et humanitus manet in te, tamen totus diuinitus per gratiam habitat²⁴² in te.²⁴³] ..Ideo^w²⁴⁴ ista dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur²⁴⁵, aliud intelligitur. Videtur panis et calix, quod et¹³⁰ oculi renunciant: quod autem fides postulat instruenda, panis est⁷³ corpus Christi²⁴⁵, calix est¹¹⁹ sangwis²⁴⁶. — Jeronimus_x in quodam sermone et ponitur de Consecratione, dist. II^a »Singuli autem accipiunt²⁴⁷ Christum Dominum et in singulis porcionibus totus²⁴⁸ est: nec per singulos minuitur, sed integrum se prebet in singulis.« — Item Augustinus_y in libro Sententiarum Prosperi et ponitur de Consecratione dist. II^a ca^o 'Dum²⁶ frangitur²⁴⁹. »Dum frangitur hostia, dum sangwis in ora fidelium funditur, quid aliud, quam Dominici corporis in cruce¹⁷⁶ ymmolacio eiusque delatere sangwinis effusio, designatur?« Ibi²⁵⁰ dicit Glossa: 'hoc totum referas²⁵¹ ad species exteriores.' — Item Augustinus_z (et ponitur de Consecratione dist. II^a ca^o 'Vtrum sub¹¹⁹ figura²⁵² an²⁵³ sub veritate'): »Christum⁷ phas vorari dentibus non²⁵⁴ est.« — Item in cantu_z Ecclesie:

²³⁸) Codd. Opp.: eukastaria C. — ²³⁹) Codd. Opp.: verba ita ~ sacramentum om. DA. — ²⁴⁰) Codd. Opp.: post te D. — ²⁴¹) Codd. Opp.: ante peccato ponit AX. — ²⁴²) Codd. Opp.: inhabitat D. — ²⁴³) Quae hic uncis inclusa minoribus litteris impressa sunt, codices YXEZHΘI cett. Opp. in textu exhibent; cod B prorsus omittit; cod. DAΩ in marg. adscripserunt. Nihil horum in W. et L. occurrit; ideo videtur glossa posterior esse, quae post ann. 1409 et ante 1412 in textum irrepsit. — ²⁴⁴) Codd. Opp. Decr. W. M. et add. E; etiam sequens ista post dicuntur exhibet E. — ²⁴⁵) Codd. Opp.: et add. K, Decr. W. M. — ²⁴⁶) Codd. Opp. Decr. W. M.: Cristi add. BX. — ²⁴⁷) ABYCDEΩ... Opp. Decr.: acceperunt BXAKT. — ²⁴⁸) Codd. Opp.: post est Ω. — ²⁴⁹) Codd.: hostia add. Opp. A, Decr. — ²⁵⁰) Codd. Opp.: vbi ΔKX; falso. — ²⁵¹) Codd. Opp.: inferas D male. — ²⁵²) Codd. Opp. Decr.: substantia K, figatur AI' pessime. — ²⁵³) Codd. Opp.: ante B male. — ²⁵⁴) Codd. Opp. Decr.: in BX anteit est et sequitur dentibus.

w) Verba 'Ideo — sangwis' ex W. M. II. 33 oriuntur, qui ea ex Decr. III. 2. LVIII. sumpsit, Decretum autem ex Augustino. Verba hic ab Husso non recto ordine citantur. — x) Decr. III. 2. LXXVII.; Hieronymus ibi citatur, sed falso; nam verba ista occurrunt in Missali Ambrosiano in praefatione Domin. V. post Epiph. — y) Decr. III. 2. XXXVII. — z) Decr. III. 2. LXXII. α) Thomae ab Aquino, 'Lauda Sion': sed locus hic (corruptus) iam ap. W. M. 12—13 affertur et in Lomb. IV. 12 repetitur.

[s. Christus]

»Non confractus, non diuisus²⁵⁵,
 Integer accipitur²⁵⁶;
 Fracto demum sacramento
 Non vacilles, sed memento
 s. Christura vel corpus
 Tantum²⁵⁷ esse sub fragmento
 Quantum toto tegitur. —
 i. corporis Christi
 Nulla rei²⁵⁸ fit scissura,
 i. sacramenti
 Signi²⁵⁹ tantum fit fractura,
 Qua²⁶⁰ nec | status nec statura
 Signati²⁶¹ minuitur.«

| Y 152^v_b

<4.> Fundantur²⁶² autem ista²⁶² dicta²⁶³ in Scriptura, que⁷ dicit Exodi XII° γ: »Os non comminuetis²⁶⁴ ex eo.« Cum enim agnus²⁶⁵ paschalis figurabat Christum, et²⁶⁶ in occisione et²⁶⁷ manducatione agni non debebant frangi²⁶⁸, conteri vel²⁶⁹ comminui ossa eius. Planum est, quod¹⁷⁶ signabat²⁷⁰ ossa Christi non frangi nec²⁷¹ comminui debere. Et²⁷² hinc Johannes Evangelista ca^o XIX° β signanter adduxit²⁷³ illam Scripturam dicens: »Ad Jesum autem cum venissent et viderent²⁷⁴ eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. Facta sunt enim²⁷⁵ hec, ut Scriptura inpleretur²⁷⁶. «Os non comminuetis ex eo. γ«

<5.> Vnde, qui ista²⁷⁷ non pensant, incidunt in heresim primam circa manducacionem corporis Jesu²⁶ Christi, si

²⁵⁵) Glossam om. BAXΩTBΛK, superscr. ΨAEY; in textu Opp. cett. Loco s. Opp. exhibent sed, om. AYΨE. V. ann. (232). — ²⁵⁶) Codd. W. M. Lomb. Thomas: et add. CY Opp. — ²⁵⁷) Glossam in marg. legunt D (a d'), B, Δ; inter lineas Y (ab v¹); om. ABAKTΩ. Loco illorum legunt corpus Christi X, s. corpus vel Cristum E (super lineam), CΨ Opp. (in textu) etc. V. ann. 232, 255 et seq. — ²⁵⁸) Glossam prorsus omittunt ABAKTΩ; in marg. exhibet Δ, inter lineas YE, in textu CDITX...; Cristi tantum om. XΨ Opp. Cf. ann. 232, 255, 257 et. seq. — ²⁵⁹) Glossam om. Ω, inter lineas exhibent ΨE; ceteri codices omnes (ABABY...) et Opp. iam in textu legunt; haec igitur prima in textum penetravisse videtur. Cfr. ann. 232, 255, 257, 258. — ²⁶⁰) Codd., Opp., recte: quod Y errore. — ²⁶¹) Codd. Opp. Thom. W. M. Lomb.: figurati C (a c; c¹ correxit in signati). — ²⁶²) Codd. Opp.: hec A. — ²⁶³) Codd. (ABXY...): om. Opp. — ²⁶⁴) Codd. Opp. Vulg.: i. non frangetis add. D. — ²⁶⁵) Codd. Opp.: Augustinus Δ pessime. — ²⁶⁶) Codd. Opp.: om. BAX. — ²⁶⁷) Codd. (BABY...): in add. ACD Opp. — ²⁶⁸) Codd.: vel add. Opp. — ²⁶⁹) Codd. Opp.: nec ΔE. — ²⁷⁰) Codd. Opp.: signat B, significabat EΔ, figurabat C. — ²⁷¹) Codd. Opp.: vel BX. — ²⁷²) Codd. Opp.: ex Δ. — ²⁷³) Codd. (ABY...): adducit Opp. — ²⁷⁴) Codd. Opp.: viderunt Y Vulg. — ²⁷⁵) Codd. Opp.: autem YX Vulg. — ²⁷⁶) Codd. Opp.: impleatur C; ante scriptura ponit Y. — ²⁷⁷) Codd. Opp.: istam Δ pessime.

β) Quae sequuntur, ex W. M. 22 sumpta sunt et in Lomb. IV. 12 iterata. — γ) Exo. XII. 46 (sensu tantum). — δ) Evang. Joh. XIX. 33, 36.

asserere voluerint per dilaniacionem²⁷⁸ corpus Dominicum manducari²⁷⁹. De qua heresi dicit²⁸⁰ Augustinus: in expositione Psalmi 4¹²⁸¹ (et ponitur⁷ de Consecratione distinc. 2^a)²⁸²: »Prima quidem«²⁵ inquit »heresis in discipulis Christi, velud a duricia sermonis eius facta est. Cum enim diceret²⁸³: 'Nisi quis manducauerit carnem²⁶ meam²⁶ et biberit meum sanguinem²⁸⁴, non habebit vitam eternam' illi non intelligentes dixerunt ad invicem: 'Durus est hic sermo, quis eum potest²⁸⁵ audire'« et²⁶ subdit²⁶ »Sed²⁸⁶ quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe²⁸⁷ sic intellexerunt, quomodo in cadauere venditur aut in maccello²⁸⁸ dilaniatur.«

<6.> Ecce, quam²⁸⁹ plane explicat²⁹⁰ iste Sanctus heresim volencium dilaniare dentibus vel alias diuidere more maccellariorum corpus Domini²⁹¹ Jesu Christi. Quem sequens Papa²⁹² Innocencius²⁹² tercius dicit: »Ego corde²⁹³ ||| credo²⁹⁴, ore²⁹⁵ confiteor, quod ipsum Domini²⁹⁶ Jesum Christum²⁹⁶ in hoc sacramento manduco, fretus auctoritate, qua dicit²⁹⁷ 'Qui manducat me, viuit²⁹⁸ propter me' Non enim, cum Dominus manducatur, per partes diuiditur et laceratur sub sacramento, sicut²⁹⁹ caro, que venditur in maccello, sed illesus³⁰⁰ sumitur et, integer manducatur.« — Et patet ex dictis, quod nec diuiditur³⁰¹, nec conteritur, nec dilaniatur³⁰², nec masticatorum dentibus corpus Christi. Et vere crudeliores forent³⁰³;

²⁷⁸) *Codd. Opp.*: dilacionem CB, dileccionem A. — ²⁷⁹) BBXYDEΔKT.. manducare AAΩ *Opp.* — ²⁸⁰) *Codd. Opp.*: dicitur K male. — ²⁸¹) *Codd. Opp. Lomb.*: XIII° C, 49ⁱ K, 54 Decr. — ²⁸²) *Codd. Opp.*: ca^o Prima add. C. — ²⁸³) *Codd. Decr. Lomb.*: dicitur *Opp. male.* — ²⁸⁴) *Codd. Opp. Lomb.*: ante meum KΩ Decr. — ²⁸⁵) *Codd. Lomb.*: ante eum *Opp. Ω Decr.* — ²⁸⁶) *Codd. Opp. Decr.*: post Quomodo BD. — ²⁸⁷) *Glossam superscripserunt BXYΔE...*, in textu exhibet T, cett. et *Opp. omiserunt.* — ²⁸⁸) *Codd. Opp. Decr. Lomb.*: maxillo A. — ²⁸⁹) *Codd. Opp.*: quam add. B. — ²⁹⁰) *Codd. Opp.*: post sanctus C. — ²⁹¹) *Codd. Opp.*: nostri add. C. — ²⁹²) *Codd. Opp.*: post sequens D. — ²⁹³) *Codd. Lomb.*: post credo *Opp.* — ²⁹⁴) *Codd. Lomb. et add. Opp.* — ²⁹⁵) *Codd. Opp. Lomb.*: corde K. — ²⁹⁶) *Codd. Opp. Lomb.*: ante Jesum Y. — ²⁹⁷) *Codd. Opp. Lomb.*: Quod add. C. — ²⁹⁸) *Codd. Lomb.*: viuet *Opp.*, ipse viuet D. — ²⁹⁹) *Codd. Opp. Lomb.*: sic ΔY (in Y ab v¹ correctum). — ³⁰⁰) *Codd. Opp. Lomb.*: Jesus K pessime. — ³⁰¹) *Codd. (ABABY...)* manducatur *Opp. male.* — ³⁰²) *Codd. Opp.*: laniatur K male. — ³⁰³) *Codd. Opp.*: A errore adscripsit: Judeis et Pylati militibus.

ε) August. sup. Psalmum LIV., Decr. III. 2. XLIV. Locum totum frequenter affert W. M. 17, 217 etc.; hinc sumptus est in H. L. IV. 12, ad verbum. — ζ) Innocentius III., De can. Missae. Locum hunc affert etiam H. L. IV. 12 ad verbum.

christiani frangentes, conterentes et dilaniantes corpus impassibile³⁰⁴ Domini, Iudeis et Pylati militibus, qui mortui corporis non fregerunt crura; et²⁶ per consequens forent ex crudelitate propria²⁵ magis mali. Vnde Commentator⁷ estimans³⁰⁵ Christianos sic vorare corpus Domini dixit: »Pessima gens, que Deum suum⁵ devorat³⁰⁶.«

<7.> Ad confutandam ergo³⁰⁷ paganicam blasphemiam³⁰⁸ et veritatem firmandam³⁰⁹ catholicam dicunt Christi fideles, quod manducant corpus Domini, ymmo ipsum Dominum³¹⁰ invisibiliter, non vorantes partibiliter³¹¹, sicut vorant bestie carnes crudas. Vnde dicit Augustinus⁸ in epistola³¹² ad Hyreneum et ponitur de Consecratione distinctio^{II^a} »Non hoc corpus, quod videtis³¹³,
sc. visibiliter
manducaturi³¹⁴ estis et bibituri illum²⁶ sanguinem, quem effusari sunt illi, qui me crucifigent³¹⁵; ipsum quidem et non ipsum⁷, ipsum invisibiliter, non ipsum visibiliter.« Vnde subdit: »Si necesse est illud visibiliter celebrari³¹⁶, necesse est³¹⁷ tamen invisibiliter intelligi³¹⁸« Hec Augustinus.

^{30X}
Videre^{AΨXH}

III.

<Videtur.>³¹⁹

<1.> Ad cuius dictum consequenter³²⁰ restat tercio³²¹ discutere: Vtrum corpus Christi, similiter sanguis Christi in sacramento a fidelibus videtur³²² | oculo corporali? Et arguitur, quod sic.

³⁰⁴) Codd. Opp.: impossibile *A*. — ³⁰⁵) Codd. Opp.: existimans *B* contra usum Hussi. — ³⁰⁶) Codd. Opp.: ante Deum *C*. — ³⁰⁷) Codd.: igitur Opp. falso. — ³⁰⁸) Codd. Opp.: ante paganicam *Q*. — ³⁰⁹) Codd. Opp.: premerandam (?) *A* pessime. — ³¹⁰) Codd.: Deum *A* male, suum add. *C*, post ipsum Opp. — ³¹¹) Codd. Opp.: particulariter *A*, percipibiliter *C*. — ³¹²) Codd. Opp.: sua add. *K*. — ³¹³) Codd. Opp. Decr.: vides *A* male. — ³¹⁴) Glossam om. *Q*, in marg. exhibet *B*, inter lineas *E*, in textu *ABAY*.. Opp., ante manduc. *D*. — ³¹⁵) Codd. Opp. Decr.: crucifigerent *A* male. — ³¹⁶) Codd. Decr.: post illud Opp., add est *C*. — ³¹⁷) Codd. Opp. Decr.: sed male *C*. — ³¹⁸) Codd. Opp. Decr.: post tamen Opp. *CQ* male. — ³¹⁹) Codd. in marg. add. oculo corporali *A*, corporaliter *HXP*, Nota *EY*, Questio *CDB*, utrum corpus Cristi videtur oculo corporali et sic de aliis *C* etc. — ³²⁰) Codd. Opp.: post restat *K*. — ³²¹) Codd. Opp.: 2° *E* male. — ³²²) Codd. Opp.: post sacramento legit *C*.

⁷) Averrois. — ⁸) Decr. III. 2. XLV.: citatur iam apud W. M. I. 23–24; inde sumptum in H. L. IV. 12.

Nam wlgata locutio³²³ latina, bohemica et⁶¹⁸ theutonica³²⁴ dicit:
 »Vidi corpus Christi.« »Ibo³²⁵, videbo²⁶ corpus²⁶
 Christi,⁵ »Widiel³²⁶ fem³²⁷ buozie³²⁸ tielo³²⁹«
 »Ich³³⁰ hob³³¹ gesehen³³² goc³³³ laichnam³³⁴...«
 Sed hec locutio triplicis lingwarii³³⁵ non est erronea, ergo
 est ab omnibus fidelibus sustinenda. Et quia wlgus in tali
 locucione vtitur visione²⁶ pro sensuali visione, qua³³⁶ corporali
 oculo corpus Christi vel²⁰ sangwinem²⁰ Christi³³⁷ sentit³³⁸,
 igitur corpus Christi, similiter³³⁹ sangwis³⁴⁰ Christi, corporali
 oculo senciuntur, dum in sacramento a fidelibus venerantur.
 — Sed in oppositum est dictum Augustini⁸ superius,
 quo dicitur: »Si necesse est illud celebrari³⁴¹ visibiliter,
 necesse est tamen invisibiliter intelligi«, sc. visibiliter quoad sacramentum,
 sed invisibiliter quoad sangwinem et corpus Domini³⁴² Jesu Christi.

<2.> Pro isto dubio est notandum, quod duplex est 2x
 visio, sc. sensitiua et spiritualis. Prima pertinet ad oculum visioCAYXΨ
 carnis, secunda ad oculum mentis. Prima fit dupliciter,
 sc. per se et per accidens. Per se, dum oculo corporali
 accidens, quod per se est sensibile, videtur³⁴³, ut³⁴⁴ color;
 per accidens vero³⁴⁵, dum oculo corporali substantia, que
 per accidens est sensibile³⁴⁶, videtur³⁴⁴. Vnde substantia ex
 se est³⁴⁷ invisibilis, sed visibilis per accidens: quia³⁴⁸ dum
 videtur accidens³⁴⁸ informans illam³⁴⁹ substantiam, tunc
 illa⁶⁶ substantia videtur mediante³⁵⁰ illo accidente. — Spiritu-
 alis eciam³⁵¹ visio est duplex, sc. in presenti et in futuro.

³²³) Codd. Opp.: et add. B. — ³²⁴) BACD Opp...: theotonica A, theotonica YK, theutonica Δ etc. — ³²⁵) Codd. Opp.: ibi BE. om. C. — ³²⁶) Opp., C, Y (et in marg. ab v¹), D (in marg. d⁶): wydyl ABDΔHZKOTXΨ, wydiel CBΘ, vidyel Q, vydyel A; om. E. — ³²⁷) Codd. (YAA...), gfem BΘ Opp., ffem BZ, om. E. — ³²⁸) Y, bozze EΨ, bozye BDAHΘOT, bozie BKΩ, bozzye ΔZX, božij Opp., bozzie A; om. E; buozie C (sed post tielo), bozie Y in marg. ab v¹ (sed post tielo), božij D a d⁶ (sed post tielo). — ³²⁹) CYΩ Opp.: cett. tyelo; om. E. — ³³⁰) Codd. Opp.: et in theutonico dicendo similiter B. — ³³¹) AAZΘΨXC..., habe E, om. B, hab cett. Opp. — ³³²) Codd. Opp.: gezehen Δ, om. B. — ³³³) Codd. (YAAO.), gots K, Gotts Opp., gotes DBEΩ, gucz Δ, om. B. — ³³⁴) AZΘ; laychnam KOXΨ, leichnam DABΩ, leychnam Opp., laichnum Y, laychnum C, laynum H, heyhnum Δ, lychnam E, lichnam T etc.; om. B. — ³³⁵) Codd. (YAA...): lingwagii BC Opp.; in Q lingwagii ω² corr. in lingwarii, in Ψ lingwarii ψ¹ correxit in lingwagii. — ³³⁶) Codd. Opp.: quia ΔY. — ³³⁷) YABB...; om. Opp. — ³³⁸) Codd. Opp.: sentitur Δ male. — ³³⁹) Codd. Opp.: et A male. — ³⁴⁰) Codd. Opp.: corpus Y; male. — ³⁴¹) Codd.: ante illud C Opp.; v. ann. 316. — ³⁴²) Codd. Opp. W. M.: nostri add. A. — ³⁴³) Codd. Opp.: om. BX, post color A. — ³⁴⁴) Codd. Opp.: in B omnia ut ∞ videtur desunt. — ³⁴⁵) Codd. Opp.: non A, om. C. — ³⁴⁶) Codd. Opp.: sensibilis A. — ³⁴⁷) Codd. Opp.: om. A, ante ex ΔY. — ³⁴⁸) Codd. Opp.: verba quia ∞ accidens om. A. — ³⁴⁹) Codd. Opp.: ipsam BX — ³⁵⁰) Codd. Opp.: mediate B errore. — ³⁵¹) EABΔY; om. Q; post visio legit ABC Opp. cett.

†) Quae nunc et in III. 1. exponuntur, partim ex W. M. 13 sumpta sunt, partim in Lomb. IV. 10. iterum repetita.

In presenti per fidem, in futuro per intuicionem. De prima³⁵² intelligitur³⁵³ illud Johannis^z XIV°: »Qui videt me, videt et patrem meum«; de secunda³⁵⁴ illud Matthaei^z V^o: »Beati mundo corde, quoniam ipsi
 || Y 153va Deum || videbunt.«

<3.> Istis notatis³⁵⁵ supponendum³⁵⁶ est, quod fides proprie, qua fidelis adheret firmiter veritati³⁵⁷ katholice, est de non apparentibus et de invisibilibus³⁵⁸. Patet per beatum Augustinum^μ super Johanne Omelia XL^a³⁵⁸, qui dicit: »Credimus, ut cognoscamus, non cognoscimus, ut credamus³⁵⁹. Quid enim²⁶ est⁵ fides, nisi credere, quod non vides? Fides ergo est quod non³⁶⁰ vides credere, veritas quod³⁶¹ credidisti videre.« Patet etiam per beatum Gregorium^ν in Dialogorum dicentem: »Cum Paulus dicat: 'fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparencium' hoc veraciter dicitur credi, quod non valet videri. Nam credi iam non potest, quod videri potest. Thomas³⁶² aliud vidit et⁷ aliud³⁶³ credidit: hominem vidit et Deum confessus est dicens 'Dominus³⁶³ meus et Deus meus'.« In quibus verbis vult beatus Gregorius, quod Thomas vidit corporali oculo³⁶⁴ humanitatem, sed fide credidit diuinitatem, quam corporali³⁶⁴ oculo⁷ tunc¹⁷⁶ non vidit. Nam Johannis^z 1° dicitur: »Deum nemo vidit³⁶⁵ v^mquam,« quia nullus homo viuens³⁶⁶ istam vitam sensibilem³⁶⁷ mortalem vidit corporali³⁶⁸ oculo diuinam essenciam iuxta illud Exo. XXXIII°: »Non videbit me homo et viuet« — Ex hiis apparet, quod fides³⁶⁹, de⁶⁶ qua⁶⁶ est sermo in proposito, est de invisibilibus.

Suppositio
2^aDBX

<4.> Supponendum³⁷⁰ est secundo, quod misterium sacramenti altaris transcendit puri hominis sensum et ingenium, cum nec ad plenum potest²⁶ ab ipso puro homine

³⁵²) Codd.: primo *Opp. errore typi*. — ³⁵³) Codd.: post illud *Opp.*
 — ³⁵⁴) Codd.: secundo *Y Opp. errore typi*. — ³⁵⁵) Codd. *Opp.*: prenotatis *Y*.
 — ³⁵⁶) Codd. *Opp.*: super eodem ponendum *C male*. — ³⁵⁷) Codd. *Opp.*:
 vitari *Δ male*. — ³⁵⁸) Codd. *Opp. Aug.*: 4^a *Δ pessime*, loquente *C pessime*.
 — ³⁵⁹) Codd. *Opp.*: credimus *A*. — ³⁶⁰) Codd. *Opp.*: modo *Δ male*. —
³⁶¹) Codd. *Opp.*: quidem *C male*. — ³⁶²) Codd. *Opp. Greg.*: beatus add. *X*.
 — ³⁶³) Codd. *Opp.*: verba aliud ~ Dominus *om. Δ*, loco Dominus *A legit*
 Deus *errore*. — ³⁶⁴) Codd. *Opp.*: verba oculo ~ corporali *om. C*. —
³⁶⁵) Codd. *Opp.*: vididit add. *Δ male*. — ³⁶⁶) Codd. *Opp.*: videns *BA male*.
 — ³⁶⁷) Codd. *Opp.*: sensualem *C male*. — ³⁶⁸) Codd. *Opp.*: corporalem
 diuinam *A*. — ³⁶⁹) Codd. *Opp.*: est add. *C*. — ³⁷⁰) Codd. *Opp.*: Sed inpo-
 nendum *C male*.

z) Evang. Johannis, XIV. 9. — λ) Evang. Matthaei, V. 8.
 — μ) Augustinus, Super Johannem XL, Migne, Patr. lat. XXXV,
 1690. — ν) Gregorius, Libri Dialogorum (Migne Patrolog. lat.
 tom. LXXVII). — ξ) Evang. Johannis I. 18. — ο) Exo. XXXIII. 20.

viante sentiri nec³⁷¹ intelligi, ut³⁷² dicit Sanctorum concors sententia. Propter quod vocatur pauendum et admirabile misterium. Vnde de Consecratione^π distincc. II^a ca^o 'Quid sit sangwis' dicitur¹⁷⁶: »Quotidie enim ipse³⁷² comeditur et bibitur in veritate, sed integer³⁷³ et viuus³⁷³ ac immaculatus manet. Et ideo magnum et pauendum misterium, quia³⁷⁴ aliud est, quod videtur et aliud, quod intelligitur.« Igitur³⁷⁵ patet³⁷⁶ suppositio³⁷⁴.

Y 153vb

<5.> Istis notatis et presuppositis³⁷⁷ conclusio sit ista. **Con-**
 'Nullus purus homo Christum vel eius³⁷⁸ corpus, **clusio** **DEABH**
 prout existit in hostia, videt³⁷⁹ oculo corporali.' Probat. Corpus Christi, prout est³⁸⁰ in hostia, est invisibile: igitur conclusio vera²⁶. Antecedens probatur primo per Augustinum^ρ, qui in libro Sententiarum Prosperi dicit (et ponitur de Consecratione distincc. II^a³⁸¹): »Nos autem in specie panis et vini, speciem
 quam³⁸² videmus³⁸³, res invisibiles, i. carnem et sangwinem, honoramus.« Ecce dicit Sanctus res invisibiles. Idem ibidem^ρ (et ponitur de²⁶ Consecratione²⁶ distincc.²⁶ II^a²⁶ ca^o²⁶ 'Hoc est quod dicimus') »Caro eius³⁸⁴« inquit »est, quam forma panis opertam³⁸⁵ in sacramento accipimus; et sangwis eius, quem sub specie vini ac sapore potamus.« Idem in epistola ad Hyreneum^ρ et ponitur de Consecratione distincc. II^a ca^o 'Qui manducat': »Ideo dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur³⁸⁶, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem; quod intelligitur, fructum habet spirituales.« — Ambrosius^σ in libro³⁸⁷ de officiis et ponitur de Consecratione distincc. II^a³⁸⁸: »Forte dicis: quomodo vera caro, quomodo verus sangwis, qui simili-

³⁷¹) Codd. Opp.: iam X, om. E (cum seq. intelligi). — ³⁷²) Codd. Opp.: nec C, om. A. — ³⁷³) Codd. Opp.: ante enim legit A. — ³⁷⁴) Codd. Opp.: verba quia ~ suppositio om. E, verba igitur ~ supp om. B. — ³⁷⁵) Codd. Opp.: Ideo Y. — ³⁷⁶) Codd. Opp.: istius add. A. — ³⁷⁷) Codd. Opp.: suppositis C. — ³⁷⁸) Codd.: post corpus Opp. — ³⁷⁹) Codd.: vidit Opp. X errore. — ³⁸⁰) Codd.: existit CDΩ Opp. — ³⁸¹) Codd. Opp.: Notandum add. C. — ³⁸²) Glossam om. EΨΩ, super lineas add. BBXY; in textu exhibent et scilicet add. A cett. Opp. — ³⁸³) Codd. Opp. Decr.: vidimus AY. — ³⁸⁴) Codd. Opp. Decr.: enim C male. — ³⁸⁵) Codd. Opp. Decr.: opertum A male. — ³⁸⁶) Codd.: et add. ACΩ Opp. Decr. — ³⁸⁷) Codd. Opp.: post officiis legit D. — ³⁸⁸) Codd. Opp.: ca^o add. B.

π) Decr. III. 2. LXXIII. (ex Greg.). — ρ) Decr. III. 2. XLI., XLVIII et LVIII (ubi verba Augustini [et Bedae] plenius afferuntur). — σ) Decr. III. 2. XLIII.; affert utrumque W. M. I. 23.

tudinem non³⁸⁹ video³⁸⁹ carnis³⁸⁹, non video³⁹⁰ carnis veritatem?»

<6.> Item³⁹¹ Eusebius^τ (et ponitur de Consecratione distincte. II^a ca^o 'Quia³⁹² corpus assumptum') dicit: »Vera, vnica et perfecta hostia fide estimanda, non specie, neque exteriori censenda³⁹³ visu, sed interiori affectu.« Et³⁹⁴ in fine subditur: »Sicut ergo³⁹⁵ sine corporali sensu preterita vilitate deposita, subito ||| nouam indutus es³⁹⁶ dignitatem, et sicut hoc, quod Deus lesa³⁹⁷ in te curauit, infecta³⁹⁸ diluit, immaculata³⁹⁹ deterisit, non oculis sed sensibus tuis sunt credita⁴⁰⁰: et⁴⁰¹ cum reuerendum⁴⁰² altare cibis⁴⁰³ spiritualibus saciandus ascendis⁴⁰⁴, sacrum Dei tui corpus et sanguinem fide respice, honora, mirare, mente⁴⁰⁵ continge, cordis manu suscipe et maxime totum haustu interioris⁴⁰⁶ hominis assume.« — Ecce, quam plane dicit, quomodo vera et vnica hostia, sc.⁴⁰⁷ caro Christi similiter⁴⁰⁸ sangwis fide, non⁴⁰⁹ sensu exteriori, cernitur, honoratur⁴¹⁰, corde suscipitur et haustu interioris hominis sumitur.

<7.> Item Jeronimus^υ (et ponitur de Consecratione distincte. II^a): »Corpus Christi, quod sumitur⁴¹¹ de altari, figura est, dum panis et vinum extra videtur; veritas autem, dum corpus et sangwis Christi in veritate intus creditur.« Item Extra. de⁵ celebratione missarum ca^o 'Cum⁴¹² Marthe⁴¹³ dicit Innocencius^φ tercius: »Dicitur misterium fidei, quoniam aliud⁴¹⁴ ibi creditur, quam⁴¹⁵ cernitur⁴¹⁶, et²⁶ aliud²⁶ cer-

³⁸⁹) Codd. Opp. Decr. W. M.: om. CAY. — ³⁹⁰) Codd. Opp. Decr. W.: videtur C. — ³⁹¹) Codd.: Ideo Opp. — ³⁹²) Codd. Opp. Decr.: Qui X male. — ³⁹³) Codd. Opp. Decr.: censanda A errore. — ³⁹⁴) Codd. Opp.: om. BX. — ³⁹⁵) Codd. Opp. Decr.: enim A male. — ³⁹⁶) Codd. Decr.: est B Opp. male. — ³⁹⁷) Codd. Opp. Decr.: post in te C, ante Deus A. — ³⁹⁸) Codd. Opp. Decr.: imperfecta Δ. — ³⁹⁹) ADEBΔOY (ab υ) Q, Decr.: maculata ABX Opp., et maculata Y ab υ¹; recte quoad sensum Decreti, sed non sic allatum. — ⁴⁰⁰) Codd. Opp. Decr.: ante sunt D. — ⁴⁰¹) Codd. Opp.: ita Decr. — ⁴⁰²) Codd. Opp. Decr.: venerandum C male. — ⁴⁰³) Codd. Opp. Decr.: cibus Δ male. — ⁴⁰⁴) Codd. Decr.: accedis AC Opp. male. — ⁴⁰⁵) Codd. Opp. Decr.: mentem Δ. — ⁴⁰⁶) Codd. Opp. Decr.: post hominis A. — ⁴⁰⁷) Codd. Opp.: sed Δ. — ⁴⁰⁸) Codd. Opp.: et add. Δ. — ⁴⁰⁹) Codd. Opp.: vero B. — ⁴¹⁰) Codd. Opp.: et add. ΔY. — ⁴¹¹) Codd. Opp. Decr.: suscipitur C male. — ⁴¹²) Codd. Opp.: Dum A. — ⁴¹³) Codd. Opp.: morte X. — ⁴¹⁴) Codd. Opp. Decr.: post ibi C. — ⁴¹⁵) Codd. Opp.: aliud A, om. C. — ⁴¹⁶) Codd. Opp. Decr.: videtur A, om. C.

τ) Decr. III. 2. XXXV. — υ) Decr. III. 2. LXXII (male, non est sic, nec ex Hieronymo). — φ) Decret. Gregor. IX. lib. III. 41. VI. (ed. Venetiis, 1584, col. 1370—1371; ibi etiam Glossa).

existentem in hostia⁴³¹ non solum sensu sed etiam intellectu videre⁴³² non possunt. « Ecce⁴³³, non⁴³⁴ solum dicit 'non vident', sed 'videre non possunt⁴³³. — Ecce, quanta testimonia, pretermis- ceteris⁴³⁵ Sanctorum testimoniis, occurrunt ostendencia, quod corpus Christi similiter nec sangwis Christi⁷³ videtur in hostia oculo corporali.

<9.> Confirmatur hoc ex notabili: nam si per⁴³⁶ ad- versarium corpus Christi vel⁴³⁷ sangwis⁴³⁸ Christi in²⁵ sacra- mento²⁵ videtur⁴³⁹ oculo corporali, ergo vel⁴⁴⁰ per se vel per accidens. Non per se, cum sit substantia, nec per accidens⁴⁴¹, cum nullum accidens sacramenti sensibile insit ipsi⁶⁶ corpori Christi: cum⁴⁴² si inesset⁴⁴³, denominaret⁴⁴⁴ ipsum⁴⁴⁵ formaliter et per consequens accidentia⁴⁴⁶ non essent⁴⁴⁷ sine subiecto, sed in subiecto, quia in corpore Domini⁴⁴⁸ Jesu Christi: et sic corpus Christi in sacramento foret album, rotundum et omni accidente panis prius²⁵ transsubstantiati⁴⁴⁹ accidentaliter informatum, quod est contra rationem⁴⁵⁰ et sentencias Sancto- rum, eo quod dimensiones⁴⁵¹ hostie non sunt in Christo sicut in subiecto, ut essent apte nate || ducere in cognitionem cor- poris⁶⁶ Domini sensualem⁴⁵². — Et per istud⁴⁵³ excluditur⁴⁵⁴ illorum dictum, qui dicunt⁴⁵⁵, quod sicut sortes videtur per accidens, quia per suam quantitatem⁴⁵⁶ vel colorem, sic corpus Christi videtur vel sentitur per accidens in sacra- mento; nam nulla⁴⁵⁷ est similitudo, eo quod sorti insunt illa accidentia, corpori autem Christi non insunt accidentia⁴⁵⁸ sacramenti, ut deducit Egidius^ω Theoreumate⁴⁵⁹ XV°.

<10.> Confirmatur secundo hoc dictum per⁵ suppo- sicionem primam, que dicit, quod fides proprie dicta⁴⁶⁰, qua fidelis adheret fideliter²⁶ veritati katholice, est⁴⁶¹ de non appa- rentibus et³ de⁴⁶² invisibilibus. Sed quia credere in sacra-

⁴³¹) Codd. Opp.: hostiam Δ male. — ⁴³²) Codd. Opp.: videri C. — ⁴³³) Codd. Opp.: verba Ecce ∞ possunt om. A. — ⁴³⁴) Codd. Opp.: enim C male. — ⁴³⁵) Codd. Opp.: post Sanctorum legit A. — ⁴³⁶) Codd. Opp.: pro Δ . — ⁴³⁷) Codd. Opp.: et B. — ⁴³⁸) Codd. Opp.: sangwinis D. — ⁴³⁹) Codd. Opp.: om. B, ante in A. — ⁴⁴⁰) Codd. Opp.: om. BCDB. — ⁴⁴¹) Codd. Opp.: se, cum sit C. — ⁴⁴²) Codd. (YAB.): tum AD Ω , cui Opp. — ⁴⁴³) Codd. Opp.: inest C, dceset A. — ⁴⁴⁴) Codd. Opp.: denominare B. — ⁴⁴⁵) Codd. Opp.: eum AD. — ⁴⁴⁶) Codd. Opp.: accidens BX. — ⁴⁴⁷) Codd. Opp.: esset BX. — ⁴⁴⁸) Codd. Opp.: nostri add. X. — ⁴⁴⁹) Codd. Opp.: substantialiter Δ pessime. — ⁴⁵⁰) Codd. (YABAB.): rationes Opp. — ⁴⁵¹) Codd. Opp.: diuisiones AB; sed conf. W. et Lomb. — ⁴⁵²) Codd. Opp.: in Ω ω spiritualement, ω^2 corr. sensualem. — ⁴⁵³) Codd. Opp.: illud B errore. — ⁴⁵⁴) Codd. Opp.: concluditur CA. — ⁴⁵⁵) Codd. Opp.: dicuntur C. — ⁴⁵⁶) Codd. (YBBA.): qualitatem Opp., siccitatem C. — ⁴⁵⁷) Codd. Opp.: ulla A. — ⁴⁵⁸) Codd. Opp.: vi add. A. — ⁴⁵⁹) Codd.: theoremmate A, theorematice C, in theoremate Opp. — ⁴⁶⁰) Codd. Opp.: om. BX Δ , est A. — ⁴⁶¹) Codd. Opp.: verba est ∞ katholice om. Ω in marg. suppl. ω^2 . — ⁴⁶²) Codd. Opp.: idem Δ pessime.

mento altaris esse¹⁶³ verum corpus et²⁶ verum Christi sangwinem¹⁶⁴, est fides, qua fidelis²⁵ adheret fideliter veritati katholice¹⁶¹, igitur credere in sacramento altaris esse¹⁶³ verum corpus et verum Christi¹⁶⁴ sangwinem, est de non apparentibus et de¹⁶⁵ invisibilibus. Consequencia tenet virtualiter in Darii, eo quod maior est indefinita¹⁶⁶ in materia¹⁶⁷ naturali, vniuersali equiualeas, et minorem tota confitetur Ecclesia, ergo totum argumentum¹⁶⁸ bonum. Et⁵ ex consequente arguitur sic⁵: Credere in sacramento altaris esse verum corpus et verum Christi sangwinem¹⁶⁹, est de non apparentibus et¹⁷⁰ invisibilibus, ergo verum corpus Christi et verus sangwis Christi sunt¹⁷¹ credita non apparencia et invisibilia in venerabili sacramento. Tenet consequencia¹⁷², quia illa sunt prima⁵, credita vel credibilia in altaris sacramento sacramentaliter designata, iuxta Veritatis vocem, que dicit accepto pane 'hoc est corpus meum¹⁷³'; similiter accepto calice 'hic est calix in sangwine¹⁷⁴ meo, qui pro vobis tradetur' in quibus voluit corpus suum et sangwinem sacramentaliter ministrare¹⁷⁵.

<11.> Confirmatur 3° ex 2^a supposicione, que dicit, quod misterium sacramenti altaris | transcendit puri hominis sensum et ingenium. Si enim corpus Christi²⁰ adhuc mortale et passibile in transfiguratione ad tantum resplenduit, ut¹⁷⁶ discipuli non valentes ipsum¹⁷⁷ intueri, caderent¹⁷⁸ in faciem suam propter incapacitatem sensuum, ut dicitur Matth.^A XVII°: quanto magis corpus Christi iam immortale¹⁷⁹ et impassibile, summe gloriosum et²⁶ summe²⁶ resplendens¹⁸⁰ super omnia corpora splendencia in sacramento venerabili non poterit oculo corporali puri hominis sine casu in faciem intueri.

<12.> Item^B cum Christus in sacramento venerabili¹⁸¹ altaris sit verus homo viuens gloriose et videtur corporali¹⁸² oculo ab adversario; et ipse Christus est substantia non visa per se, sed per accidens: ergo per sessionem vel¹⁸³ stacionem vel aliam corporis situationem. Nullum¹⁸⁴ illorum¹⁸⁵:

¹⁶³) Codd. Opp.: est A errore. — ¹⁶⁴) Codd. Opp.: verba sangwinem Christi om. BX. — ¹⁶⁵) Codd. Opp.: non add. C. — ¹⁶⁶) ADCYBQ: infinita ABX celi. Opp. — ¹⁶⁷) Codd. Opp.: materiali X. — ¹⁶⁸) Codd. Opp.: ante totum legit C. — ¹⁶⁹) Codd. Opp.: ante Christi A. — ¹⁷⁰) Codd. Opp.: de add. A. — ¹⁷¹) Codd. Opp.: sine A male. — ¹⁷²) Codd. Opp.: ante Tenet B. — ¹⁷³) Codd. Opp.: et add. A. — ¹⁷⁴) Codd. Opp.: post meo A. — ¹⁷⁵) Codd. (ABBXY...): ministrari Opp. A errore. — ¹⁷⁶) Codd. Opp.: nec C. — ¹⁷⁷) Codd. Opp.: eum BXA. — ¹⁷⁸) Codd. Opp.: ceciderant D a d¹ in marg — ¹⁷⁹) Codd. Opp.: mortale A male. — ¹⁸⁰) Codd. Opp.: et add. AY. — ¹⁸¹) Codd. (AABBY.): om. Opp. C. — ¹⁸²) Codd. (AAY...): post oculo Opp. E. — ¹⁸³) Codd. Opp.: per add. E. — ¹⁸⁴) Codd. Opp.: Nullum add. E. — ¹⁸⁵) Codd. (ABABY...): dabit add. Opp. ordine mutato.

A) Evangelium Matthaei, XVII., 6. — B) Quae in III. 12 leguntur, maximam partem in W. M. I. 21 proponuntur.

vel dicat adversarius, ex quo videt⁴⁸⁶ eum corporaliter, qualiter sit situatus? Et dum propositum ostenderit, omnia precedencia adducta in oppositum sibi humiliter dabunt locum.

<13.> Item cum Christus sit homo in hostia visibilis⁴⁸⁷ oculo carnis, ut dicit adversarius, ergo vel simpliciter totus vel secundum aliquam partem. Si primum, ergo et secundum, cum impossibile sit aliquod corporale videri secundum se totum²⁰ corporaliter, nisi videatur⁴⁸⁸ etiam secundum partem. Si⁴⁸⁹ ergo videtur secundum partem, ergo secundum⁴⁹⁰ caput vel secundum pedem⁴⁸⁹, vel secundum⁴⁹¹ aliam partem dabilem: nullum⁴⁹² illorum dabit adversarius, si non fuerit deceptus sompnialiter vel fantastice, ergo nec primum. Et per consequens semper remanet⁴⁹³ hec veritas, sc. quod Christus vel corpus Christi et sangwis in hostia⁴⁹⁴ non⁵ videtur |||

||| Y 155^r a a fidelibus oculo corporali⁴⁹⁵.

<14.> Tunc ad rationem, qua arguitur: wlgata locutio latina, bohemica et²⁵ theutonica⁴⁹⁶ dicit 'vidi in sacramento altaris (siue⁴⁹⁷ in hostia) corpus Christi' — dicitur, quod locutio illa¹³⁰ ad visionem sensualem⁴⁹⁸ debet intelligi quoad sacramentum, sed visio spiritualis quoad corpus et sangwinem Domini Jesu Christi. Videt ergo fidelis⁴⁹⁹ Christianus oculo corporali hostiam, sed videt oculo mentis, quia credit corpus et sangwinem Domini Jesu Christi, sicut per Sanctorum dicta est superius declaratum, eo quod aliud videtur, aliud creditur siue⁴⁹⁷ intelligitur.

Palpari^{BDH}

<IV.>

<Palpatur.>

Sed^c adhuc⁵⁰⁰ quarto restat dicere, vtrum corpus Christi palpatur vel tangitur. — Et⁵⁰¹ patet ex dictis⁵⁰², quod nullo sensu corporis sentitur. Sed contra, corpus Christi⁵⁰³ in

⁴⁸⁶) Codd. Opp.: Y om., v¹ post corporaliter adscripsit. — ⁴⁸⁷) Codd. Opp.: silis X errore. — ⁴⁸⁸) Codd. Opp.: post etiam D — ⁴⁸⁹) Codd. Opp.: verba Si ∞ pedem Δ abberans oculis omisit. — ⁴⁹⁰) Codd. Opp.: et in C, vel secundum D. — ⁴⁹¹) Codd. Opp.: aliquam add. A. — ⁴⁹²) Codd. Opp.: sed non C. — ⁴⁹³) Codd. Opp.: manet hec A errore. — ⁴⁹⁴) Codd. Opp.: hostiam Δ male. — ⁴⁹⁵) Codd. Opp.: etc. add. E, ante a fidel. A. — ⁴⁹⁶) BBAΩ... theutonica EΔX, theotunica YA, teutonica Opp. etc. V. ann. (1376). — ⁴⁹⁷) Codd.: seu Opp. — ⁴⁹⁸) Codd. Opp.: spiritualem BDAΩ: in Ω ω¹ correxit in sensualem. — ⁴⁹⁹) Codd. Opp.: post Christianus E errore. — ⁵⁰⁰) Codd.: post quarto Opp. — ⁵⁰¹) Codd. Opp.: om. X. — ⁵⁰²) Codd. Opp.: predictis X. — ⁵⁰³) Codd. Opp.: Jesu A.

C) Quae hic in IV. proponuntur, in Lomb. IV. 12 fere ad verbum repetuntur.

hostia¹³⁰ eleuatur⁵⁰⁴, portatur, cadit in terram, descendit in stomachum, dum deglutitur; ergo oportet, quod per sensum tactus senciatur. — Hic dicitur negando⁵⁰⁵ consequentiam: sicut enim ad motum corporis viui anima defertur, eleuatur, descendit et sic de similibus denominacionibus, non tamen¹³⁰ ipsa anima⁵⁰⁶ aliquo sensu corporali sentitur — similiter in hostia diuinitas vel anima Christi est⁵⁰⁷ in Christi corpore, quo moto consecutue ad motum hostie dicitur Deus moueri²⁵ et similiter⁵⁰⁸ anima Christi; et tamen nec deitas⁵⁰⁹ nec anima Christi sensu corporeo sentitur. Si⁵¹⁰ enim Thomas palpans Christum hominem non palpauit diuinitatem, cum tamen humanitas⁵¹¹ et diuinitas ypostatice in Christo homine sint⁵¹² coniuncta — quid miri, quod palpatio sacramento corpus Dominicum⁵¹³ non palpatur⁵¹⁴? Quantitas enim sacramenti tangibilis non informat corpus⁵¹⁵ Christi et ergo sicut⁵¹⁵ corpus Christi non est per illam quantitatem visibile⁵¹⁶, sic nec⁵¹⁷ est tangibile, ut deducit Egidius⁵¹⁸ theoreumate^σ XV°. — Igitur corpus Christi in hostia non⁵¹⁹ tangitur nec palpatur.

Y 155r^b

<V.>

De manducacione *BDXN*Nota^{BE}

<1.> Iam²⁶ quinto⁵²⁰ de manducacione^D corporis et bibicione sanguinis Jesu Christi Domini⁵²¹ est dicendum. Pro quo sciendum, quod in sacramento altaris est dare tria, sc. sacramentum et non rem, ut est illud sensibile⁵²², sacramentum et rem, ut est corpus Dominicum, tercio rem et non sacramentum, ut est vnio membrorum Ecclesie. De hiis⁵²³ dicitur Extra. de celebratione⁵²⁴ missarum,

⁵⁰⁴) Codd. Lomb.: leuatur Opp. errore (typi?). — ⁵⁰⁵) Codd. Opp Lomb.: notando E. — ⁵⁰⁶) Codd.: ab add. Opp. Lomb. falso. — ⁵⁰⁷) Codd. Opp. Lomb.: post corpore A. — ⁵⁰⁸) Codd. Opp. Lomb.: sic BX errore. — ⁵⁰⁹) Codd. Opp. Lomb.: diuinitas A errore. — ⁵¹⁰) Codd. Opp.: Sicut C Yab^ul. — ⁵¹¹) Codd.: cum diuinitas mutauit Lomb. DA Opp. — ⁵¹²) Codd. Opp.: sunt Y ab^ul, sicut B, fuit A Lomb. — ⁵¹³) Codd. Lomb.: Domini Opp., Domini cum A. — ⁵¹⁴) Codd. Opp. Lomb.: palpari B. — ⁵¹⁵) Codd. Opp.: verba corpus ~ sicut om. DB; duo seq. corp. Cr. transposuit D. — ⁵¹⁶) Codd. Opp.: et add. BX, est add. A. — ⁵¹⁷) Codd. Opp.: non E. — ⁵¹⁸) Codd. Opp.: in add. AY. — ⁵¹⁹) Codd. Opp.: nec B. Utrumque verbum in C ante in hostia legitur. — ⁵²⁰) Codd. Opp.: autem add. C. — ⁵²¹) Codd. Opp.: ante Jesu C, qui et seq. est post dic. legit. — ⁵²²) Codd. Opp.: 2° add. A. — ⁵²³) Codd. (ABABY...): quibus Opp. — ⁵²⁴) Codd. Opp.: consecracione B, errore.

D) Quae hic afferuntur, partim ex W. T. 248 sumpta, partim in Lomb. IV. 9 repetita sunt.

ca^o 'Cum Marthe⁵²⁵ per Innocencium, quod distingwendum est subtiliter inter tria, que sunt
in hoc sacramento discreta⁵²⁶, videlicet formam
i. diuisa
et sangwinis sc. vnionis et karitatis
visibilem⁵²⁷, veritatem corporis⁵²⁸ et⁵⁰¹ virtutem⁵²⁹
spiritualem. Forma est panis et vini, veritas carnis⁵³⁰
et sangwinis, virtus vnitatis⁵³¹ et karitatis. Primum
tantum i. vnio karitatis
est sacramentum⁵³² et non res⁵³³; secundum est
Christus i. vnio karitatis
sacramentum et res⁵³⁴; tertium⁵³⁵ res et non sacramentum⁵³⁶. — Ecce, qualiter⁵³⁷ illa tria⁵³⁸ per Innocencium distingwuntur.

<2.> Secundo⁵⁴⁶ consequenter⁵³⁹ notandum est, quod⁵⁴⁰ manducare siue comedere⁵⁴¹ corpus⁵⁴² et bibere sangwinem Christi tripliciter potest considerari. Primo, quod⁵⁴³ caro Christi vera et sangwis eius sub propriis speciebus sumatur⁵⁴⁴, qualiter conceperunt⁵⁴⁵ illi⁵⁴⁶, qui abierunt retro Johann. VI°, de quibus supra dictum est secundum Augustinum^E, quod intellexerunt⁵⁴⁷ se manducatueros, quomodo in cadauere venditur aut in maccello dilaniatur. — Secundo, quod non realiter ipsum corpus nec ipse sangwis sumatur, sed solum figuratiue, quomodo Christus dicitur petra. — Tercio modo⁵⁴⁸, quod vere⁵⁴⁹ et¹³⁰ realiter verum¹⁷⁶ corpus et verus sangwis Christi²⁰ non sub propriis speciebus, sed sub alienis || manducatur et bibitur.

⁵²⁵) Codd. Opp.: morte X. — ⁵²⁶) Glossam prorsus om. Ω Opp., superscr. E, in marg. add. B, in textu exhibent Y cett. — ⁵²⁷) Codd. Opp.: diuisibilem B male. — ⁵²⁸) Glossam prorsus om. Ω, superscr. BEX, in marg. add. B, in textu exhibet Y cett. Opp. — ⁵²⁹) Glossam prorsus om. CΩ, superscr. BEX, in marg. add. DBY, in textu exhibet AA Opp.; sc. om. CEBΔXΩ cett. Opp., loco sc. exhibet i. A. — ⁵³⁰) Codd. Opp.: corporis E male. — ⁵³¹) DABΔY, Lomb., W. T.: vnionis cett. Opp. — ⁵³²) Glossam prorsus om. CXΩ, superscr. EBY, delevit B, post est ponit A, in textu exhibent AΨ cett. Opp. — ⁵³³) Glossam prorsus om. CAΩ, superscr. BEXY, in marg. add. DB, in textu exhibent A cett. Opp.; i. om. ΔY, non add. Opp. — ⁵³⁴) Glossam prorsus om. BCΔΔXΩ, superscr. EY, in textu exhibet A cett. Opp. — ⁵³⁵) Codd. Opp.: est add. ΔΩY (ab v¹), om. X. — ⁵³⁶) Glossam prorsus om. CAΩ, superscr. BEXY, in marg. add. D, in textu exhibet A cett. Opp. — ⁵³⁷) Codd. Opp.: quomodo D falso. — ⁵³⁸) Codd. (AABBY...): om. Opp. falso. — ⁵³⁹) Codd. Opp.: autem A pessime. — ⁵⁴⁰) Codd.: quomodo Opp. errore. — ⁵⁴¹) Codd.: manducare Opp. errore. — ⁵⁴²) Codd. Opp.: Cristi add. A. — ⁵⁴³) Codd. Opp.: corpus Cristi vel add. A. — ⁵⁴⁴) Codd. Opp.: sumantur ΔY; conf. sequentia. — ⁵⁴⁵) Codd.: concipiunt D errore, conceperant Opp. — ⁵⁴⁶) Codd. Opp.: verba Secundo ~ illi errore iteravit Ω. — ⁵⁴⁷) Codd.: intellexerunt Opp. errore typi. — ⁵⁴⁸) Codd. Opp.: om. BCA. — ⁵⁴⁹) Codd. Opp.: non add. B.

E) Quae nunc (2.—5.) sequuntur, maximam partem ad verbum ex W. M. 17, 99, T. 267 sumpta in H. L. IV. 9. iterantur.

<3.> Primas duas consideraciones abicit⁵⁵⁰ Ecclesia et⁵⁵¹ tenet terciam⁵⁵², que est triplex⁵⁵³, sc. spiritualis tantum, secundam⁵⁵⁴ sacramentalis tantum, tertia sacramentalis et spiritualis. Nam secundum sanctum Thomam^F De veritate sacre theologie libro VI° ca^o⁵⁵⁵ 3^o⁵⁵⁶ et 4^o⁵⁵⁶ Quidam suscipiunt sacramentum tantum, ut fide accedentes⁵⁵⁷, quia quamvis sumunt⁵⁵⁸ corpus Christi in sacramento, non tamen recipiunt⁵⁵⁹ per gratiam. Vnde Augustinus super Johannem^G in Omelia: 'Qui non manet in Christo et in⁵ quo⁵⁶⁰ non manet Christus, procul dubio non manducat eius carnem nec⁵⁶¹ bibit sanguinem⁵⁶², etiam si tante rei sacramentum ad iudicium sibi manducet et bibat' Quidam vero suscipiunt rem tantum, ut qui per contricionem et fidei devocionem⁵⁶³ recipiunt gratiam, priusquam veniunt ad sacramentum⁵⁶⁴. Quidam suscipiunt sacramentum⁵⁶⁵ et rem⁵⁶⁶, ut digne accedentes. — Prima manducacio est sacramentalis, qua manducant mali cum Iuda. Secunda spiritualis tantum, qua manducant omnes sancti in patria, beati hic in mundo persistentes in gracia sine sacramenti suscepcione. Sic enim manducare est in Christo manere⁵⁶⁶ et Christum manentem⁵⁶⁷ in se habere, ut dicit²⁰ Augustinus^G super Johannem in Omelia. Et⁷ in libro de remedio penitencie (et ponitur de Consecracione distincc. II^a_H) dicit²⁶: »Ut quid paras dentem⁵⁶⁸ et ventrem⁵⁶⁸? Crede et manducasti⁵⁷². Credere⁵⁶⁹ enim in eum hoc est⁵⁷⁰ panem⁵⁷¹ viuum manducare⁵⁷²: qui credit in eum, manducat eum.«

<4.> Idem in²⁵ sermone²⁵ de verbo Ewangelii (et ponitur de Consecracione^H distincc. II^a)

⁵⁵⁰) Codd. Opp.: abiecit C, om. D, ordinem mutavit A. — ⁵⁵¹) Codd.: sed Opp. male. — ⁵⁵²) Codd. Opp.: ante tenet legit A. — ⁵⁵³) Codd. Opp.: ante est EX. — ⁵⁵⁴) Codd. Opp.: etiam A pessime. — ⁵⁵⁵) Codd. Opp.: om. A, cap. add. Opp. — ⁵⁵⁶) Codd. Opp.: 54 A. — ⁵⁵⁷) Codd. Opp.: credentes B male. — ⁵⁵⁸) Codd. Opp.: accipiunt A male. — ⁵⁵⁹) Codd. Opp.: sumunt A. — ⁵⁶⁰) Codd. Opp.: qui A male. — ⁵⁶¹) Codd. Opp.: vel Q. — ⁵⁶²) Codd. (AABAY...): eius add. Opp. Q, ante sanguinem BE. — ⁵⁶³) Codd.: denotationem Opp. errore. — ⁵⁶⁴) Codd. Opp.: Et add. D. — ⁵⁶⁵) Codd. Opp.: rem et sacramentum A. — ⁵⁶⁶) Codd. Opp.: ante est A. — ⁵⁶⁷) Codd. Opp.: manētē E. — ⁵⁶⁸) Codd., Aug., W. T. H. L.: verba transposita in Opp. — ⁵⁶⁹) Codd. Opp. W. L. Aug.: crede XA. — ⁵⁷⁰) Codd. Opp.: enim A male. — ⁵⁷¹) Codd. Opp.: et add. B. — ⁵⁷²) Codd. Opp.: verba Credere ~ manducare om. Q.

F) Thomae ab Aquino, De veritate S. Theolog. VI. 3—4.
— G) Augustinus Tract. in Johannem (XXVI. Opp. III. 2. 501.
Verba a Husso translata in bohemicum ap. Erben III. 172. —
H) Augustinus (non in libro de rem. poenit., sed ex Tract. in Joannem) in Decr. III. 2, XLVII et XLVI.

| Y 155vb *Quid est Christum man|ducare? Non hoc⁵⁷³ est solum in sacramento corpus eius⁵⁷⁴ accipere? Multi enim indigne accipiunt, de quibus ait Apostolus²¹⁹ I^a_g Corinthiorum²¹⁹ XI°. 'Qui manducat et bibit calicem Domini indigne, iudicium sibi manducat et bibit.' — Sed quomodo⁵⁷⁵ manducandus est Christus? Quomodo ipse dicit 'Qui enim⁷³ manducat⁵⁷⁶ carnem meam et bibit meum sangwinem, in me manet et⁵⁷⁷ ego⁵⁷⁷ in illo⁵⁷⁸.' Et si indigne accipit sacramentum, acquirit magnum tormentum « — Idem in libro IV^o₂₆ de Trinitate (et ponitur de Consecratione₁ distince II^a ca^o 'Panem₂₆'): »Panem⁵⁷⁹ altari spiritualiter manducare est innocentiam ad altare portare. Peccata⁵⁸⁰ etsi sint quotidiana, vel non sint mortifera, antequam accedatis, debitoribus dimittite⁵⁸¹ vestris, et si dimittitis, dimittitur. Securus accede⁵⁸², panis est⁵⁸³, non venenum « — Ecce quam⁵⁸⁴ plane iste sanctus Doctor vocat manducacionem spirituales innocentiam fidei vel fidem karitate formatam⁵⁸⁵, qua manducacione carent mali Christiani, eciam si sacramentaliter manducant Vnde dicit idem Sanctus (et ponitur de Consecratione_K distince II^a ca^o 'Qui₅'): »Qui⁵⁸⁶ inquit »discordat⁵⁸⁶ a Christo⁵⁸⁶ nec manducat⁵⁸⁷ carnem eius⁵⁸⁸, nec sangwinem eius⁵⁸⁹ bibit. Etsi⁵⁹⁰ tante rei sacramentum ad iudicium sue perditionis quotidie⁵⁹¹ accipit⁵⁹¹.« Vbi

Glossa: i. qui est malus

digne

⁵⁷³) Codd. Opp.: post est BX. — ⁵⁷⁴) Codd. Opp.: eius add. A errore. — ⁵⁷⁵) Codd. Opp., W. L. Aug.: quod B pessime. — ⁵⁷⁶) Glossam prorsus om. CA₂, superscr. BYE, in marg. add. B, in textu post enim exhibent D₁ X, indigne H, in textu exhibent et sc. add. A Opp. celt. — ⁵⁷⁷) Codd. Opp.: errore iteravit B. — ⁵⁷⁸) Codd. Opp.: eo DEAS₂; in D d¹ corr. — ⁵⁷⁹) Codd. Opp. Decr. L.: da C errore. — ⁵⁸⁰) Codd. Opp. Decr. L.: dimittere add. D a d¹. — ⁵⁸¹) Codd. Opp.: dimitte A Decr. — ⁵⁸²) Codd. Opp. Decr. Lomb.: ubi add. C. — ⁵⁸³) Codd. Decr. Opp.: et add. C₂, est add. A. — ⁵⁸⁴) Codd. Opp.: quomodo X male. — ⁵⁸⁵) Codd.: formata Opp. errore typi. — ⁵⁸⁶) Glossam prorsus om B₂, superscr. E, in textu exhibent YA celt. Opp. — ⁵⁸⁷) Glossam om. Q, superscr. E, in textu exhibent Y celt. Opp.; sc. add. AY (ab v¹) Opp. — ⁵⁸⁸) Codd. Opp. Decr.: om. CX. — ⁵⁸⁹) Codd. Opp. Decr.: digne add. BX. — ⁵⁹⁰) Codd. Opp.: Etiam si Y ab v¹ (v habuit etsi), Decr. — ⁵⁹¹) Codd. Decr.: quotidie manducet Opp. errore, cotidie acceperit Q male.

I) Decr. III. 2. LXIV. (ex Aug. non libro IV. de Trinit. sed tract. XXVI ad Joann. VI.); textus Hussi identidem corruptus; sic corrupta est eciam versio bohemica eius ap Erben, III. 173. — K) Decr. III. 2. LXV. (ex Aug. lib. Sentent.): textus similiter corruptus.

Glossa¹ dicit⁵⁹²: »i non incorporatur⁵⁹³ corpori eius, quod est Ecclesia, manducando, i. creando«

<5.> EX_M isto patet, quod manducatio spiritualis in homine semper debet sacramentalem precedere sicut magis necessaria. Nam spiritualis cadit sub precepto iuxta illud¹³⁰ Johannis_N VI° 'Nisi manducaueritis carnem filii hominis et biberitis eius || sangwinem, non habebitis vitam in vobis'; sacramentalis vero non est de necessitate salutis, cum paruuli saluantur sine illa⁵⁹⁴, sed tamen est de necessitate salutis, ut cadit sub precepto Ecclesie, ut videlicet etatis debite homo fidem confitens, ratione utens, valens aggredi tempore debito manducet⁵⁹⁵ corpus Domini in venerabili⁷ sacramento, nec⁵⁹⁶ frustra⁵⁹⁷, aut⁵⁹⁸ avaricie vel⁵⁹⁹ ypocritice⁶⁰⁰ nequicie gracia, sed propterea, ut passionis Christi gerens memoriam, a peccato mundetur, in bono confortetur, corpori⁶⁰¹ Christi mystico forcius incorporetur, amplius iustificetur, ad futuram vitam⁶⁰² preparetur, in⁶⁰³ intellectu illuminetur⁶⁰⁴, a malo preseruatur⁶⁰⁵, habeat vitam eternam⁶⁰⁶ et in nouissimo die resuscitetur⁶⁰⁷. Nam dicit Saluator Johannis_c VI°: »Qui manducat meam carnem et bibit meum sangwinem, habet vitam eternam et ego⁶⁰⁸ resuscitabo eum in nouissimo die⁶⁰⁹«

⁵⁹²) Codd. Opp.: om. X, ante Glossa legit A. — ⁵⁹³) Codd. Opp.: in corporali C male. — ⁵⁹⁴) Codd. Opp.: ista Hilarius male; in D d¹ addit: »licet non datur illis; sed si daretur, melius foret« — ⁵⁹⁵) Codd. Opp.: manducat B male — ⁵⁹⁶) Codd. Opp.: et sic BX; male. — ⁵⁹⁷) Codd. Opp.: frustrum A male. — ⁵⁹⁸) Codd. Opp.: nec D, ut A, et Hilarius male. — ⁵⁹⁹) Codd. Opp.: aut BX. — ⁶⁰⁰) Codd. Opp.: ypocrite AX errore. — ⁶⁰¹) Codd. Opp.: corpore DB male; D post Cristi. — ⁶⁰²) Codd. Opp.: gloriam Q male. — ⁶⁰³) Codd. Opp.: et E male, om. Hilarius. — ⁶⁰⁴) Codd. Opp.: illuminaretur X. — ⁶⁰⁵) Codd. Opp.: et add. Hilarius. — ⁶⁰⁶) Codd. Opp.: ego resuscitabo eum add. A errore. — ⁶⁰⁷) Codd. Opp.: resuscitari B male. — ⁶⁰⁸) Codd. Opp.: 4° D pessime. — ⁶⁰⁹) Codd. Opp.: Amen add. ZH Opp. Hoc verbo finiuntur codd. AEEZHIIΦΩ; Opp. In E scriptor alia notata addidit. — ⁶¹⁰) Codd.: et sangwinis Domini add. D in marg. a d³. — ⁶¹¹) Codd.: Amen add. B. Hoc verbo finiuntur codd. DBΘIΨ.

L) Glossa Decreti l. c. — M) Quae sequuntur, usque ad vitam eternam affert 1465 Hilarius (Disp. cum Rokyczana, ed. Strahl, 1773, 73—74), sed in textu corruptissimo. Nam praeter ea, quae in annot. 594, 598, 603, 605 afferuntur, alia ad libitum mutavit: verba 'carnem ~ vobis' prorsus omisit, loco ut legit sicut, loco videlicet legit scilicet, post fidem addit habens, loco in venerabili sacramento legit venerabile sacramentum, loco avaricie legit vane, loco mundetur legit emundetur etc. Sed verisimile est, multa haec false allata non Hilario, sed negligenti editori tribuenda esse. — N) Evangelium Joh. VI. 54; affert H. L. IV. 8.

<VI.>

<Conclusio.>

Ecce duo vltima, propter que spiritualis et sacramentalis manducacio corporis Domini⁶¹⁰ a Christi fidelibus est iugiter obseruanda⁶¹¹. Istud pensans Innocencius^o exclamat dicens:

O preclari et beati
 oculi vere fidei,
 Qui summi patris incarnatum
 nunc vident filium Dei,
 Sub specie panis consecrati,
 cui sensus corporei⁶¹²
 tante obstant veritati,
 Celestis panis hostia
 fructum multum⁶¹³ operatur,
 Dum a sancta matre ecclesia⁶¹⁴
 reuerenter ymmolatur:
 Deo patri ad gloriam
 et ad, honorem sanctorum,
 Iustis ad dandam gratiam
 et veniam reorum⁶¹⁵.
 Purgandis est presidium,
 animabus⁶¹⁶ solacium,
 Quas per ignis supplicium
 ad vite ducit gaudium. —
 Christus panis angelorum
 est sospitas langvidorum
 Est redemptor captiuorum..
 Et mestorum⁶¹⁷ iocunditas,
 | humilium sublimitas,
 Cibus esuriencium,
 via recta errancium.

| Y 156rb

Que via dignetur nos in patriam dirigere et cum sanctis in beatitudine perpetim collocare.

⁶¹²) Codd.: corpori B. — ⁶¹³) Codd.: ante fructum A. — ⁶¹⁴) Codd.: ecclesie B male. — ⁶¹⁵) Codd.: rerum A pessime. — ⁶¹⁶) Codd.: amantibus K male. — ⁶¹⁷) Codd.: miserorum A male.

O) Innocentius. Haec verba Innocentii nulla editio operam eius exhibet; in editione Migne CCXIV—CCXVII hymni aliquot quidem afferuntur, sed nullus eorum cum verbis allatis congruit. Etiam in Decretalibus nihil horum inveni; neque alibi.

Hec cum omni⁶¹⁸ reuerencia et⁶¹⁹ intencione informacionis simplicium⁶²⁰ collegi, ut concorditer cum sanctis crederent et non maliciose ac inaniter decertarent⁶²¹.

Et sic est finis sermonis magistri H<us>, quem fecit in die corporis Christi coram clero et communi populo in bohemico Anno Domini MoCCCCoVIIIo.⁶²²

»Et sic est finis huius tractatuli«E »Hec M. Hus 1412«C

»Expliciunt dicta Magistri Hus de corpore Christi sacramentali«Q

»<Rogo obtrectatoribus> non monstretis sed solum ewangelii zelatoribus«B

»Hoc nobis non oblatratoribus«X

»Et sic habetur finis huius pulcherrimi operis et ceterorum

A. D. MoCCCCo tredecimo etc.«A

»Et sic est finis huius sermonis eediti per venerabilem

Magistrum Johannem Huss etc.«ΘI

»Anno Domini MoCCCCo primo scriptus hic tractatus a sancto viro Magistro

Johanne Hus combusto in causa veritatis Jesu Christi in Constancia

Anno Domini 1415. die 6. Mensis Julii«K

»Explicit tractatus de corpore Christi collectus per reuerendissimum Magistrum

Johannem de Hufynecz Anno Domini MoCCCCXIIIo feria VIa

post festum Wenceslai«Φ

»Explicit tractatulus de corpore Christi Magistri Johannis Huss«Δ

»Stogy za zlato, ktozz dobrze przyeczte tento tractatus«H

⁶¹⁸) Codd.: om. CAY. — ⁶¹⁹) Codd.: in B. — ⁶²⁰) Codd.: supplicium T.

— ⁶²¹) Codd.: etc. add. YT, Hec Huss add. A. Verba Hec ~ decertarent in C iterata; cod. Δ carmen quoddam de morte addit, cod. O quaedam notata de eucharistia; verbo decertarent finiuntur codd. CAYKOTY. —

⁶²²) Codd.: Amen mily crifte Amen add. B; etc. add. X. Hic finiuntur ultimi duo codd. BX. Pari modo verisimillime exemplar cod. Y finiebatur quondam. In explicit cod. B verba 'Rogo obtrectatoribus' a possessore erasa sunt.

Registrum.

I. 1. Thema	3
I. 2.—10. Christus est panis	4—10
II. 1.—7. Frangitur	10—16
III. 1—10. Videtur	16—24
IV. Palpatur	24—25
V. i.—6. De manducacione	25—29
VI. Conclusio	30—31

INDICES.

I. Index locorum.

a) Loci Scripturae.

Exodus XII. 46 — II. 4.	Evangelium Johannis I. 18 — III. 3,
» XXXIII. 20 — III. 3.	» » VI. cap. I. 1,
Psalmus LIV. — II. 5.	» » II. 3, V. 2—5.
Evangelium Matthaei V. 8 — III. 2.	» » XIV. 9 — III. 2.
» » VI. 11 — I. 3.	Epistola Pauli I. ad Corinth. X. 16—17
» » XVII. 6 — III. 11.	» » » » » — I. 10.
» Lucae XI. 2, 3 — I. 3.	» » » » » XI. 26—28
» » XXII. 18 — I. 2.	» » » » » — I. 3, V. 4

b) Loci auctororum.

[Auctores Scripturae, Paulum, Matthaeum etc., quaere sub a).]

<i>Ambrosius</i> , S. (ex Decr.) I 5, 7; III. 5.	<i>Glossa Decreti</i> II. 2, 3, V. 5.
<i>Aquinas</i> v. Thomas.	— Ordinaria I. 3, II. 4.
<i>Augustinus</i> , S. (ex Decr.) I. 5, II. 3,	<i>Gregorius</i> (ex Decr.) S. I. 5.
5, 7, V. 2.	— Dialogorum III. 3.
— Tract. sup. Joh. XL III 3, V. 3.	<i>Jeronimus</i> (ex Decr.) I. 5, II. 4, III. 7.
<i>Averroes</i> II. 7.	<i>Innocencius</i> Papa II. 7, III. 7, V. 1, VI.
<i>Cyprianus</i> S. I. 5.	<i>Johannes</i> v. I. a.
<i>Decretalia</i> III., 41, VI.: III. 7, V. 1.	<i>Lombardus</i> v. Petrus.
<i>Decretum</i> III. 2, cap. XXXV. —	<i>Magister Sententiarum</i> v. Petrus.
III. 6; XXXVII. — II. 3, XLII —	<i>Petrus Lombardus</i> (»Magister Senten-
II. 2, XLIII. — III. 5, XLIV —	tiarum«).
II. 5, XLV. — II. 7, XLVI. —	» » Sentent. I. 26 —
V. 4, XLVII. — I. 5, V. 4; XLVIII.	I. 8.
— III. 5, LVII. — I. 5, LVIII.	» » Sentent. IV. 12 —
— II. 3, LXIV. — V. 4, LXV.	II. 3.
— V. 4, LXXII. — II. 3, LXXIII.	<i>Thomas ab Aquino</i> , S.: 'Lauda Sion' —
— I. 5, III. 4, LXXIV. — I. 5,	I. 4, II. 3, III. 7.
LXXVII. — II. 3, LXXXIII — I. 7.	» » » » 'De veritate S.
<i>Egidius</i> Theoremata III. 8, 9, IV.	Theologiae' VI.
<i>Eusebius</i> S. III. 5.	3, 4 — V. 3.

II. Index nominum.

[I. b. significat nomen in indice auctorum occurrere.]

Ambrosius, S. (ex Decr.) v. I. b.

Apostolus v. Paulus.

Aquinas v. Thomas.

Arriani I. 8.

Augustinus, S. v. I. b.

Averroes v. I. b.

Berengarius II. 1.

Cantus Ecclesie II. 4.

Christus I. 1, 4, 5 etc.

Christiani II. 7, III. 14.

Commentator v. Averroes.

Cyprianus v. I. b.

Darii III. 9.

Decretalia v. I. b.

Decretum (= De consecratione) v. I. b.

Doctores I. 7.

Ecclesia I. 3, 7, III. 9.

Egidius v. I. b.

Eusebius v. I. b.

Evangelium v. Johannes etc.

Extravagantiae v. Decretales.

Gregorius v. I. b.

Hilarius v. ann. M.

Hyreneus I. 5, II. 3, 8, III. 5.

Hus v. ann. (g) sqq.

Jeronimus v. I. b.

Innocencius v. I. c.

Johannes ante portam Latinam I. 4.

Judas V. 3.

Judei I. 2, II. 7.

Lombardus v. I. b.

Magister v. I. b.

Martha III. 7, V. 1.

Nicolaus papa — II. 1.

Pange lingua — III. 7.

Paulus III. 3.

Prosperi sentent. I. 5, III. 5.

Pylatus II. 7.

Rokycana v. ann. (M.)

Salvator I. 2.

Sancti I. 7.

Thomas III. 3, IV.

Veritas III. 10.

Wiclif v. ann. (a) (b) sqq.

III. Index rerum.

accidens quid sit III. 2, per accidens Christus non videtur III. 9.

adversarius deceptus sompnialiter III. 13

bestiae vorant carnes II. 8.

bibicio sanguinis Christi V. 1.

blasphemia Christum hereticare I. 9.

bohémica dicio III. 1.

calix sanguinis Christi I. 10.

caro Christi panis I. 2.

Christianus fidelis III. 14; Christiano sufficit Christus I. 5.

Christus panis dicitur in evangelio I. 1 6; Christus panis Ecclesiam nutriendum I. 10; Christus sufficit Christiano I. 5; Christus non occiditur II. 3.

conteri corpus Christi II. 1.

corde accipitur Christus III. 6.

corpus Christi panis est I, non frangitur II., non videtur III., non palpatur IV., manducatur V., VI.; fide accipitur III. 6, resplenduit III. 11, mysticum V. 5 etc.

dentibus conteri corpus Christi II. 1.

dilaniari corpus Christi II. 1.

dimensiones hostie III. 9.

dividitur corpus Christi II. 1.

Ecclesia est corpus Christi mysticum I. 10.

episcopus panem Christus se nominavit I. 7.

eucharistia II. 3.

evangelii zelatores I. 10, verba I. 1.

fantastice decipi III. 13.

fides quid sit III. 3, est de non apparentibus III. 9, suscipit Christum III. 6.

forma visibilis V. 1.

frangi corpus Christi dicitur II.

gratia II. 3.

grossicies I. 2.

heresis prima II. 6, Berengarii II. 2, heresim Christo imponere I. 9.

homo non videt Deum III. 5, non potest intelligere sacramentum III. 4, debite etatis V. 5.

hostiam videre III. 14, hostie dimensiones III. 9.

impugnantes evangelium I. 1.

invisibilia et visibilia III. 9.

katholica veritas I. 1, fides III. 9.

- laqueus erroris I. 9.
manducacio corporis Christi triplex V. 1—5.
manducare corpus Christi quomodo II. 3; V. 2—3; manducare corpus Christi corporaliter II. 3.
manibus tractari corpus Christi II. 2.
masticari corpus Christi dicitur II. 1.
materialis panis I. 6.
mysterium sacramenti III. 4, 11.
misticus panis I. 4, corpus Christi V. 5.
negantes ewangelium I. 1.
obiectum quid sit III. 9.
oculo corporali videre Christum III. 5; oculus carnis — mentis III. 2, 12—13.
palpari Christus dicitur IV.
panis Christus dicitur in ewangelio I. 1—4; quando dicitur I. 7; II. 2; dicio venenosa I. 8 etc.
pars quid sit II. 3, Christi non videtur III. 13.
parvuli salvantur V. 5.
passio Christi V. 5.
preceptum Ecclesie V. 5.
quantitas non informat III. 9, IV.
sacramentalis manducacio V. 3, 5.
sacramentum altaris tria habet V. 1; sacramenta quid sint II. 4.
sensibile III. 2.
sensitiva visio III. 2.
sensualis visio III. 14.
sompnialiter decipi III. 13.
sortes [= 'Socrates' scholae] videtur III. 9.
spiritualis visio III. 14, manducacio V. 3, 5.
subiectum III. 9.
substancia quomodo videtur III. 2, 9.
supersubstantialis panis I. 7.
tangibilis hostia IV.
theutonica locutio III. 1.
tractari manibus Christus dicitur II. 2.
transsubstanciatus panis post consecrationem I. 6, III. 9.
trutanni I. 5.
vnitas membrorum Ecclesia V. 1.
veritas carnis V. 1.
videri Christus dicitur III. 1—14.
virtus unitatis V. 1.
visibilis Christus III. 12—13.
visio duplex III. 2, 14.
vorare corpus Domini II. 8.
vulgata locutio III. 14.
ypostaseon nomen I. 9.
ypostatica coniunctio Christi IV.
zelatores ewangelii I. 10.

Errata.

Pag. 7 annot. m adde ed. Venetiis 1758, lib. De orat. Dominica, col. 494.

> 9	linea 11	loco laquem legendum	laqueum
> 10	> 11	> participio	> participacio
> 10	> 19	> Cristus	> Christus
> 10	> 43	> 126	> 126, 276
> 10	> 44	> 4	> 6
> 10	> 45	adde conf. W. M. 31.	
> 11	> 25	loco sacramentum legendum	sacramentum,
> 13	> 1	III.	II.
> 14	> 26	276	276:
> 15	annot. E	17	17, 23, 47
> 15	linea 1	III.	II.
> 16	> 2	christiani	Christiani
> 16	> 17	effusari	effusuri
> 19	> 6	veritate	veritate,
> 21	> 18	caro,	caro
> 21	> 22	deficit	deficit,
> 24	annot. 489	abberans	aberrans
> 24	> 496	1376	324
> 24	linea 23	credit	credit,
> 27	> 17	sacramentem	sacramentum
> 28	annot. 576	in	in
> 28	> 576	eett	cell.
> 29	> 605	Hilarius	Hilarius
> 29	linea 14	utens	utens
> 29	> 16	avaricie	avaricie
> 30	annot. O	operam	operum
> 30	> 14	veritati	veritati.
